

**TÁRSADALMI ESÉLYEGYENLŐTLENSÉG AZ UTÁNPÓTLÁS
KORÚ SPORTOLÓK KÖRÉBEN AZ ÁLLAMILAG
FINANSZÍROZOTT PROGRAMOKBAN RÉSZTVEVŐK
ESETÉBEN**

Doktori értekezés

Velencei Attila

Semmelweis Egyetem
Sporttudományi Doktori Iskola
Sport- és Társadalomtudományi Program

Témavezető: Földesiné Dr. Szabó Gyöngyi, Prof. Emerita, az MTA doktora
Hivatalos bírálók: Dr. Farkas János, Prof. Emeritus, az MTA doktora
Dr. Vingender István, főiskolai tanár, PhD
Szigorlati bizottság elnöke: Dr. Gombocz János, egyetemi tanár, kandidátus
Szigorlati bizottság tagjai: Dr. Bognár József, egyetemi docens, PhD
Dr. Tibori Tímea, tudományos igazgatóhelyettes, kandidátus
Dr. Gáldi Gábor, egyetemi docens, PhD

Budapest
2012.

- TARTALOM -

1.	BEVEZETÉS. A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA	-4-
2.	SZAKIRODALOMI ÁTTEKINTÉS	-7-
2.1	Esélyegyenlőtlenség napjaink társadalmának különböző dimenzióiban	-7-
2.1.1	A társadalmi esélyek fogalmi háttere	-7-
2.1.1.1	<i>Tudás</i>	-11-
2.1.1.2	<i>Munka</i>	-13-
2.1.1.3	<i>Jövedelem, vagyon</i>	-14-
2.1.1.4	<i>Társadalmi különbségek területi aspektusai</i>	-16-
2.1.2	A gyermekek esélyeinek a problematikája. A gyermekszegénység	-18-
2.2	A társadalmi esélyek a versenysportban	-19-
2.2.1	A versenysportoló azonosítása, társadalmi közege	-20-
2.2.2	A versenysportban előforduló társadalmi esélyek dimenziói	-22-
2.2.3	Az utánpótlás korú sportoló, mint a jövő záloga. Az utánpótlás korú sportoló azonosítása	-26-
2.2.4	A sporttehetség és a kiválasztás fogalmának rövid áttekintése	-26-
2.2.5	A sportolói életpálya sematikus modellje	-31-
3.	CÉLKITŰZÉSEK	-33-
3.1	Kérdések	-33-
3.2	Hipotézisek	-34-
4.	MÓDSZEREK	-36-
4.1	Survey módszer	-36-
4.2	Dokumentumelemzés	-42-
4.3	Mélyinterjúk az utánpótlás-nevelés rendszerét irányító szakemberekkel valamint az utánpótlás korú sportolókkal foglalkozó vezető edzőkkel	-43-

5.	EREDMÉNYEK	-44-
5.1	Az utánpótlás-nevelés szervezeti kereteit rendszerváltás előtt és napjainkban	-44-
5.1.1	A Sport XXI. program	-48-
5.1.2	A sportiskolai rendszer újjáélesztése	-49-
5.1.3	A Héraklész program	-51-
5.2	A tehetséges sportoló sportkarrierjének kezdete	-53-
5.3	A fiatal sportoló pályafutásának kiteljesedése	-60-
5.4	Az egyenlőtlenségi szinterek bemutatása	-72-
5.4.1	A szülők iskolai végzettsége	-72-
5.4.2	A szülők munkastátusza	-74-
5.4.3	A szülők foglalkozási státusza, jövedelme és vagyoni helyzete	-76-
5.4.4	Települési lejtő, mint egyenlőtlenségi dimenzió	-80-
5.4.5	Az Egységes Utánpótlás-nevelési Rendszeren belül fellelhető egyenlőtlenségek bemutatása	-86-
5.4.6	Sportbevételek megjelenése a fiatalok körében. Civil vagy sportolói karrier?	-92-
6.	MEGBESZÉLÉS	-96-
7.	KÖVETKEZTETÉSEK	-111-
8.	ÖSSZEFOGLALÁS	-118-
9.	FELHASZNÁLT IRODALOM	-120-
	A SZERZŐ PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉKE	-130-
	FÜGGELÉK	-132-

Mottó:

„Van egy visszatérő álmom. Balsikerek, bukások után fáradtan mindig azt álmodom, hogy valahol az Alföldön egy Isten háta mögötti falucskában él a világ legnagyobb vízilabda tehetsége. Nekem kell felkutatnom, nekem kell felfedeznem. Járom a vidéket, toborzok uszodákban, strandokon és a patakparton. De őt nem találom, ő meg csak nem jelentkezik. Nem is jelentkezhet, mivel sajnos nem tud úszni.” (Egy edző) (Földesiné 1984, 33.o)

1. BEVEZETÉS. A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA

Valamennyi, napjainkban kutatást végző társadalomtudós – ha máskor nem, hát tanulmányai során – találkozik azzal a fogalmi hálóval, amely az esély, esélyegyenlőség, társadalmi esélyek fogalmi csomópontok köré szövődik. Ha napjaink információs sztrádájának nevezett Interneten rákeresünk az „esély” fogalmára, a találati lista több mint 228.000 rekordot tartalmaz, amennyiben ezt a keresést valamely tudományos adatbázison végezzük el, szintén hosszú eredménylistát kapunk. A nemzetközi tudományos életben a múlt század közepén indultak el azok a kutatások, amelyek elsődleges célja a társadalom szerkezetének a feltárása volt. Ezen kutatásokban a kutatók jellemzően arra a kérdésre keresték a választ, hogy létezik-e egyáltalán olyan társadalom, amelyben mindenki azonos eséllyel indul (Blau és Duncan 1967). Ilyen jellegű vizsgálódásokat (az akkori politikai berendezkedés ellenére) a hazai szociológusok is indítottak (Andorka 1982, Bokor 1987, Ferge 1973, Kolosi 1987). Kutatásaikban jellemzően olyan tényezők azonosítására törekedtek, amelyek az egyes hazai társadalmi osztályok mobilitását, esélyegyenlőségét, helyzetét feltárják.

Esély a legáltalánosabb értelemben azt jelenti, hogy valaki képes valamit megtenni, a lehetőségek adottak a cselekvésre. Esélyegyenlőség ebből adódóan nem más, mint ezen lehetőség legtágabb értelemben vett megléte, a korlátozásmentes esély megnyilvánulása, ahogy Bardócz András fogalmaz: *„Esélyegyenlőségen azt értjük, hogy bárki elérhessen bármilyen társadalmi célt, ha annak érdekében kellő erőfeszítéseket tesz, vagyis senki se legyen elzárva bizonyos művelődési, gazdasági javaktól, társadalmi presztízstől, pozíciótól csupán azért, mert körülményei, „starthelyzete” rosszabb másokénál.”* (Bardócz 1999. 83.o). Tudjuk, hogy az abszolút

esélyegyenlőség, a társadalmi esélyek teljes nyitottsága nem létezik, nem is létezhet, ennek megvalósítása – ahogy Kolosi Tamás is megjegyzi – csak utópisztikus gondolat marad (Kolosi 2007). A nemzetközileg is megalapozott kutatási projektekkel párhuzamosan a hazai szakemberek is folytattak olyan kutatásokat, melyekben arra törekedtek, hogy feltárják a meglévő egyenlőtlenségeknek az okait, és megvizsgálják, ezek mely társadalmi csoportokat és milyen mértékben érintenek

Tekintettel arra, hogy a sportszféra a társadalom egyik alrendszere, kézenfekvőnek tűnik, hogy a magyar szociológiai szakirodalomban jelen van a sport társadalmi beágyazottságának kutatása. Az elmúlt pár évtizedben egyre több társadalomtudós ismeri fel, hogy a sportkutatásoknak helye van a szociológiában. A sporttársadalom felépítésének vizsgálatára, a szereplők mobilitásának azonosítására – elsősorban Földesiné Szabó Gyöngyi vezetésével – már indultak kutatások, ezek túl azon, hogy a sportszférában megjelenő csoportok (olimpia bajnokok, top-atléták stb.) társadalmi közegét vizsgálták, igyekeztek olyan kérdésekre is megtalálni a választ, mint az esélyegyenlőség/esélyegyenlőtlenség megjelenése, az egyes sportágakba kerülés lehetősége (Földesiné 1980, 1984, 1999). Ezek a kutatások jellemzően a versenysport elitjének a társadalmi közegét vizsgálták, csak elvétve találunk olyan kutatási eredményeket, amelyek az utánpótlás- korú versenysportolók társadalmi háttérét mutatják be (Pápai és Szabó 2003). Ezen a hiányon az sem enyhített igazán, hogy az elmúlt években készültek kifejezetten erre a csoportra fókuszáló munkák (Egressy 2004, 2005).

Az állami sportirányítás rendszere meghatározza és befolyásolja a sportélet szervezeti kereteit. Több olyan összefoglaló tanulmány is készült, amely bemutatja a hazai sportélet jelenkori helyzetét, rávilágít az esetleges erősségekre illetve gyengeségekre (Frenkl és Gallow 2002, A magyar sport fejlesztési terve 2005, Sport XXI. Nemzeti Sportstratégia 2007). Ezeknek a dokumentumoknak a felhasználásával készültek el sportfejlesztési stratégiák, pályázati kiírások és indultak el a sport egyes területeit támogató programok. Az utánpótlás területén végzett kutatások rámutatnak arra, hogy a terület mikrokörnyezetének változásai az utóbbi időkben kedvezőtlenek, halmozottan jelentkeznek olyan problémák, mint például a szponzoráció hiánya, egyesületek megszűnése, létesítmény, szakember és felszerelés gondok (Szabó 1997, 2001, 2002, Suba 2002, Szegedi 2004). A mikroszintű elemzéseken túl a társadalmi

makrófolyamatok sem igazán kedveznek a sportszférának (és ezen belül az utánpótlás-nevelés egészének), hiszen egyre csökken a gyermekek létszáma¹, növekszik a gyermekszegénység, riasztóan megnőtt a csonka családok száma, egyre élesebben körvonalazódnak területi egyenlőtlenségek.

Az állami forrásból támogatott versenysport utánpótlás- nevelési rendszer kialakításának egyik célja, hogy a sportoló gyerekeket „helyzetbe” hozza, a sport területén csökkentse azokat a társadalmi esélyegyenlőtlenségeket, amelyek a mai magyar társadalomra jellemzőek.² Ez a rendszer alsóbb szintjén a minél szélesebb sportolói réteg megteremtését jelenti (minél többen ismerkedjenek meg az egyes sportágakkal, a tehetséges gyerekek már itt „képbe kerüljenek”), magasabb fokon már a sportági kiválasztáson átesett gyerekek támogatását, felkészítését jelenti. A rendszerekben részt vevő sportoló gyerekekről pontos alapadatokkal rendelkezünk (pl. név, születési idő, hely, sportolás helye), ellenben csak sejtjük a választ olyan alapvető kérdésekre, mint például milyen társadalmi rétegből érkeztek a rendszerbe, hogyan kerültek kapcsolatba a sporttal, miként kerültek a támogatottak közé stb. Ahhoz, hogy a fent említett cél megvalósuljon, ezekre a kérdésekre is választ kell adnunk.

A témaválasztásomnak személyes indítatása is van. Immár közel egy évtizede ezen a szakterületen dolgozom, személyesen veszek részt az egységes utánpótlás-nevelési rendszer kiépítésében és megvalósításában. Mindennapi munkám során sportolói adatbázisokkal, sportágfejlesztési koncepciók kidolgozásával foglalkozom, így „belülről” ismerem az utánpótlás-nevelési programokat és találkozom azokkal a kérdésekkel, amelyekre a kutatásomban is választ szeretnék kapni.

¹ A KSH adatai szerint Magyarországon a legutóbbi népszámláláskor (2002-ben közölt adatok) a 6-10 éves korosztályba 562.036, a 11-14 évesbe pedig 495.774 gyerek élt. A 2005. évi kis népszámlálás (mikrocenzus) adatai csökkenést mutatnak, a 6-10 éveseknél 513.184 (-48.852), a 11-14 éveseknél pedig 487.161 (-8.613) a számadatok.

² Csak egy gondolatébresztő példa ennek illusztrálására: Róbert egyik tanulmányában kiemelten foglalkozik a társadalmi egyenlőtlenségek kutatásával. Ebben a tanulmányban szerepel többek közt az a megdöbbentő adat, mely szerint Svédországban az apa és a gyermeke iskolai végzettsége között csupán 0,11, míg Magyarországon 0,38-as a korrelációs együttható, tehát míg a svéd iskola rendszer biztosítani tudja azt, hogy a nemzedékek közötti mobilizáció végbemenjen, a magyar rendszer legnagyobb mértékben csak konzerválni tudja a meglévő képzettségi hátrányokat (Róbert 2004)

2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Dolgozatom kulcsfogalma a társadalmi esélyek³, arra törekszem, hogy azokra a releváns szakirodalmi forrásokra támaszkodjak, amelyek bemutatják a meglévő egyenlőtlenségek dimenzióit. Igyekszem választ kapni arra kérdésre is, hogy mindezen dimenziók megjelennek-e a sporttársadalomban és ha igen, végeztek-e ennek azonosítására kutatásokat. Szakirodalmi áttekintésem célja továbbá az, hogy kutatótársaim eredményeit összehasonlítsam saját kutatási eredményeimmel.

Tény, hogy az előzetesen elvégzett szakirodalmi áttekintés után arra a következtetésre jutottam, hogy a sport társadalmi beágyazottságának témakörében megjelent szakirodalom viszonylag kevés, ez jórészt a sportszociológia (mint tudományág) fiatal korából adódhat. Az áttekintés során három fő csomópontra fókuszáltam: (1) először Magyarország társadalmában meglévő esélyegyenlőtlenségek egyes dimenzióit igyekszem azonosítani, majd (2) ezek meglétét vizsgálom a sportszférában, végül pedig az (3) utánpótlás korú sportolók társadalmi közegét mutatom be.

2.1 Esélyegyenlőtlenség napjaink társadalmának különböző dimenzióiban

2.1.1 A társadalmi esélyek fogalmi háttere

A társadalmi esélyek fogalmi hátterének a tisztázását hagy indítsam egy Heller Ágnes interjúból vett részlettel: *„Az esélyek egyenlősége mérce. Minél kevésbé felel meg e mércének a modern társadalom, annál igazságtalanabbá válik. Minden társadalomban van egyenlőtlenség, így nem az a kérdés, hogy létezik-e, hanem minek a következtében jön létre. A modernségnek nem az a modellje, hogy az emberek egyenlők, csak a törvény előtt azok. Gazdaságilag, társadalmilag már nem tekinthetők egyenlőknek. Az eszme az egyenlő esély, ezt kell a modern társadalmi újraelosztásnál szem előtt tartani. Mindenkinek ugyanarról a startvonalról kellene indulnia, hogy hova*

³ Mint arra később rámutatok, az esélyek teljes egyenlősége a mai modern társadalomban sem lehetséges. Dolgozatomban az esélyek egyenlőtlensége és az esélyegyenlőtlenség azonos fogalmi háttéren alapul, disszertációm későbbi részében az esélyegyenlőtlenség fogalmat használom.

érkezik, az már nem egy társadalmi szabályrendszer kérdése.” (Gózon 2004. 2.o) A filozófus gondolataiból azt a következtetést vonhatnánk le, hogy az esélyegyenlőtlenség a társadalomban nemcsak jelen van, hanem bizonyos mértékig elfogadható állapot. Bardócz (1999) így fogalmaz: „... teljes általánosságban értelmetlen beszélni az esélyegyenlőségről, mivel az esély mindig valami konkrét eseményre, eredményre vonatkozik. Több aspektusa is beazonosítható. Lényeges aspektusa a társadalmi esélyegyenlőségnek, hogy a különböző társadalmi pozíciókat, presztízst, művelődési és legfőképpen gazdasági javakat gyakorlatilag nem érheti el mindenki. Elvileg sem képzelhető el, hogy egy társadalomban csupa orvos, igazgató, parlamenti képviselő stb. legyen, nemhogy a gyakorlatban. Ez bizonyos szempontból presztízskérdés, és ennyiben egy futóversenyhez hasonlítható, ahol elvileg egyenlő eséllyel indul minden résztvevő, de elvileg is csak egyikük lesz a győztes. A verseny kezdetekor tehát beszélhetünk a versenyzők személyes esélyeinek egyenlőségéről, de a már lezajlott verseny eredményében értelmetlen az ilyen értelmű esélyegyenlőség nyomait keresnünk vagy az esélyegyenlőtlenséget felhánytorgatnunk.” (Bardócz, 1999. 83.o) Úgy tűnik tehát, egy társadalmat nem az minősít, hogy mekkorák a társadalmi egyenlőtlenségek, milyen a társadalmi pozíciók eloszlása, hanem az, hogy mennyire nyitott, mennyire van az embereknek származásuktól függetlenül esélyük arra, hogy bármely pozíciót elfoglalhassanak. A szociológiai értelemben vett teljes esélyegyenlőség a társadalom működésében éppen azért csak fikció, mert bizonyítottan nem létezik és nem mondanánk igazat, ha ennek megteremthetőségét hangsúlyoznánk. Szinte valamennyi kutató egyetért abban, hogy magának a társadalomnak, a működésének, történéseinek, fennmaradásának a hajtóereje nem az esélyek egyenlősége, hanem – ellenkezőleg – a korlátozott számú esélyek megszerzése, azaz az esélyegyenlőtlenség (Andorka 1997, Sági 2006). Ahogy Sági is megjegyzi, az esélyegyenlőség legitimációját – legalábbis egyéni szinten – nagymértékben befolyásolják szubjektív elemek. Az egyének társadalomról alkotott nézetét jellemző módon az határozza meg, hogy milyen közegben élnek (milyen a közvetlen barátainak, munkatársainak, szomszédjainak köre), ebbe a körbe helyezi el – általában középre pozicionálva – magát is. Sági ezt relatív helyzetértékelésnek nevezi el. Így azok, akik akár származásuk, akár piaci pozíciójuk, akár elért teljesítményük alapján „magasabb szegmensbe helyezik magukat, az

egyenlőtlenségek mértékét kisebbnek érzékelik, míg az alacsonyabb társadalmi helyzetűek nagyobbak” (Sági 2006. 528.o).

Mihály Ildikó (2000) az egyes esélyegyenlőtlenségi megnyilvánulások azonosítását teszi meg, véleménye szerint egyrészt léteznek a területi egyenlőtlenségek, bizonyos településtípusok (nagyon elzárt települések, nagyvárosi óriási lakótelepek, nyomornegyedek) hátrányai *„nem földrajzi elhelyezkedésüktől, hanem szociális helyzetükből fakadnak, de az ilyen környezet okozta esélyegyenlőtlenség hatásmechanizmusa ugyancsak vitathatatlan.*” (Mihály 2000, 90.o). A társadalmi esélyegyenlőtlenségek egyik aspektusa az etnikai hovatartozás problémája. További esélyegyenlőtlenségi dimenzió a gazdasági – kulturális tőke megléte, Pierre Bourdieu kulturális tőke-elmélete. Bourdieu véleménye szerint a kulturális elemek nemcsak hogy egyre jobban beépülnek a szociális egyenlőtlenségek létrehozásába és fenntartásába, hanem jószerével ezek testesítik meg magát a gazdasági stratifikációt, és mintegy megjelenítik az iskola és az ember élete közti viszonyokat is. Nem csoda tehát, hogy minden társadalomban elsősorban a család az a közeg, amely a különféle kulturális ismereteket valóban hatékonyan közvetíti az újabb nemzedékek számára (Bourdieu 1967, 1997).

Az esélyegyenlőség, mint fogalom még pontosabb konceptualizálásához, feltétlenül meg kell említeni Ferge Zsuzsa: *Ellenálló egyenlőtlenségek* című tanulmányát,⁴ amely mindamelllett, hogy összefoglalja a témában legfrissebb nemzetközi és hazai kutatási eredményeket, kitér az egyenlőtlenségek alapvető dimenzióira, szól az egyenlőtlenségek csökkentése miatt szükségesnek tartott beavatkozások morális, gazdasági, politikai érveiről. A szerző alapvetően két nagy csoportot emel ki a sokféle egyenlőtlenség közül. *„A fizikai életesélyek egyenlőtlensége ma azt jelenti, hogy a társadalmi és a települési hierarchia, a hatalmi helyzet, a végzett munka jellege, a pénz és a kultúráltság nagymértékben meghatározzák, hogy ki hány évet él, mennyire beteg vagy egészséges, mennyire kellemes körülmények között él, azaz hogyan lakik, eszik, alszik. A társadalmi életesélyek egyenlőtlenségei még sokrétűbbek. Magukba foglalják azt, hogy eleve, amikor beleszületünk egy családba (vagy még család sincs) egyenlőtlenek az esélyeink mindenre (lakásra, iskoláztatásra, jó munkára és „jó” kapcsolatokra). Egyenlőtlen az esélyünk az anyagi, a társadalmi, a szimbolikus*

⁴ A szerző 2005. április 21-én tartotta akadémiai székfoglalóját, amelyen ennek a tanulmánynak az összefoglalása hangzott el. A tanulmány továbbá megjelent az *Esély* 2005/4. számában is.

tőkéhez való hozzájutáshoz, ahhoz, hogy képesek legyünk jogaink érvényesítésére.” (Ferge 2005, 4.o).

Mint ahogy Ferge is hangsúlyozza, bizonyos mértékű (hol kisebb, hol nagyobb) egyenlőtlenség mindig is jelen volt és van a társadalmakban, ennek bizonyítására ma már nem szerveznek kutatásokat. Számunkra a fő kérdés az lehet, hogy ezeknek az egyenlőtlenségeknek mi az oka, mi történik az egyenlőtlenségekkel Magyarországon? A kutató a meglévő egyenlőtlenségeket komplex módon vizsgálja és nem tér ki arra, ezek hogyan jelennek meg egy-egy társadalmi státusz esetében. Az egyes társadalmi réteghez tartozást olyan indikátorok jelzik, mind az iskolázottság, a munkához való viszony, a jövedelem nagysága, így jellemzően a magasabb társadalmi rétegbe tartozók életesélyei jobbak az alacsonyabb réteghez tartozókénál.

A szerző tanulmányában igyekszik olyan véges számú, az emberek életesélyét befolyásoló dimenziókat megvizsgálni, amelyek alapvetően határozzák meg egy személy társadalmi életesélyét. Az életesélyek az ember megszületésével kezdődnek és itt álljunk meg egy pillanatra. Magyarországon az élve születések aránya az elmúlt időszakban – ha csak kismértékben is – de folyamatosan növekedett (2005-ben 13,9 ezrelékkal), azonban meg kell jegyezni, hogy *„továbbra is rendkívül alacsony a születések száma, folytatódik a népesség természetes fogyása.”* (Kolosi és Róbert 2004, 17.o).⁵ A népesség számának alakulását alapvetően a születések és halálozások egyenlege határozza meg. *„Az 1990-es évek társadalmi- gazdasági változásának egyik legszembetűnőbb demográfiai következménye a születések számának radikális csökkenése. Az 1991. évet követő 8 év alatt mindegy negyedével esett vissza a születések száma.”* (Kolosi és Róbert 2004, 18.o.).

Azt, hogy az egyes társadalmi rétegek és a nevesített életesélyek milyen összefüggést mutatnak, az egyes életesélyi aspektusban tárgyalom, azonban összefoglalóan már most kijelenthetjük, hogy a magasabb társadalmi rétegben élők jellemzően jobb esélyekkel rendelkeznek, mint az alacsonyabb réteghez tartozók.

⁵ A probléma nem magyar sajátosság, az Európai Unió országaiban a trend hasonló, a 2005-ös adatok szerint az átlagosan egy nőre jutó gyermekek száma (teljes termékenységi arányszám) alacsony: az EU-25-ben ez az szám 1,5 gyermek, amely jelentősen alatta marad a népesség nagyságának stabilizálásához szükséges 2,1-es arányszámnak. A legmagasabb teljes termékenységi arányszám Írországra jellemző, ahol száz nőnek élete során 198 gyermeke születik, ezt követi Franciaország (189). Az országok sorrendjében Szlovákia (117) és Csehország (118) foglalja el a két utolsó helyet, míg Magyarország (130) a 16. helyen áll.

2.1.1.1 Tudás

A tudás megszerzéséhez való jog olyan társadalmi alapnorma, amely nem szorul különösebben magyarázatra. Az elmúlt 30 évben kitolódott az oktatásban eltöltött évek száma, szélesebb réteg számára nyíltak meg a főiskolák, egyetemek kapui, elhúzódott az ifjúsági korszak. Úgy tűnik, hogy az oktatás, iskolázottság területén az elmúlt évtizedben pozitív folyamatok mentek végbe.⁶ Azonban meg kell jegyezni, hogy a kedvezőbb folyamatok még nem adnak okot a teljes megelégedettségre (Kolosi 2000, Székely 1999), erre engednek következtetni a PISA felmérések is.⁷ *„Az esélyegyenlőség ideáljának általános elfogadottságával a modern világ az iskolával szembeni követelménnyé tette az induló hátrányok csökkentését is.”* (Ferge 2005, 11.o) Mindezek ellenére a társadalmi hátrányok átörökítése folyamatos (Gazsó – Laki 2004), a 15-29 éves fiatalok legmagasabb iskolai végzettsége szoros korrelációban van az apa iskolázottságával, vagy utalhatnék Róbert (2004) nemzetközi összehasonlító kutatására, mely szerint a magyar gyermekek között a társadalmi indulás szerinti a különbség jelentős. Mihály Ottó így ír: *„Az iskolai esélyegyenlőség fő kérdése, hogy az egymást követő generációk élete során kialakult egyenlőtlenségek átörökítése elkerülhető-e vagy sem. Az iskolai teljesítményeket meghatározó szociokulturális feltételek vizsgálatai arra utalnak, hogy az iskola alapvetően nem képes a bemeneten mért teljesítménykülönbségek csökkentésére, sőt bizonyos értelemben még növeli is azokat. 60-as, 70-es években az alsóbb társadalmi rétegekhez képest a vezetők és az értelmiségi gyerekek esélye a felsőoktatásba kerülésre 20-25-ször volt nagyobb. Jelenleg ez már több mint százszoros és trendjében közelít a 30-as évek több mint ötszázszoros*

⁶ A felsőoktatásban 2002-ben közel két és félszer többen tanultak nappali tagozaton, mint 1990-ben, az esti illetve levelező tagozaton még jellemzőbb a tanulók létszámának növekedése. A középfokú oktatási intézmények tanuló létszámadatai is jelentősen megváltoztak, míg 1990-ben a szakközépiskolák tanuló létszáma (37%) magasabb volt, mint a gimnáziumoké (24%), 2001-re az arány megfordult, fiatalok 35%-a tanult szakközépiskolában és 45%-a gimnáziumban (KSH adatok).

⁷ A PISA (Programme for International Student Assessment) felmérés az OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) kezdeményezésére indult az Európai Unió országaiban és célja, hogy a 15 éves korosztály körében felmérje az olvasási – szövegértései képességet, a matematikai és a természettudományi műveltséget. A program összeállításánál arra törekedtek, hogy a döntéshozók átfogó és valós képet kapjanak a diákok felkészültségéről a mindennapok kihívásaira annak leküzdésére, illetve a gyorsan változó munkaerőpiachoz való alkalmazkodásukról. Ebben a felmérésorozatban Magyarország rendre a középmezőny végén, az alsó traktusban szerel (Vári, Bánfi, Felvégi, Krolp, Rózsa és Szalay 2001)

különbségéhez. Ez azt jelenti, hogy az adott réteg gyerekei közül 499-nek esélye sincs az úgynevezett egy vagy kétlépcsős mobilitásra, a kiemelkedésre.” (Mihály O. 1999. 23.o). Az iskolázási esélyegyenlőség fő kérdése tehát az, hogy az egyenlőtlenségek „átörökítése” elkerülhető-e vagy sem.

Még megdöbbentőbb adat, hogy a mai magyarországi népesség nagyjából 20%-a nem képes nyolc osztálynál magasabb iskolai végzettséget szerezni (Kertesi és Varga 2005; KSH népszámlálási adatok). A tudás megszerzésének esélyegyenlőtlenségeire világítanak rá a roma lakosság körében végzett felmérések (Gagyai 1996, Diósi 1997, Kemény 1999). A roma fiatalok között vizsgálódott Kertesi Gábor, aki szerint 1993 és 2003 között megdöbbentő mértékben romlottak a roma fiatalok továbbtanulási esélyei. Az olló úgy nyílt, hogy a roma gyerekek lefelé, a többiek felfelé mozdultak (Kertesi 2005). Mindez azért lényeges, mert *„a foglalkozási karrierben és sikerben a szellemi képességeknek csak másodlagos szerepe van és az életpálya során az iskolai végzettség szerepe az elsődleges!”* (Kolosi 2007, 3.o.) Ezt a megállapítást támasztja alá Havasi is (2002) mikor rámutat arra, hogy a halmozottan szegények⁸ esélye a felsőoktatásba bekerüléshez szinte minimális, a tanulók mindössze 0,7 %-a tartozik ebbe a csoportba. A halmozott szegények háztartásfőinek mindössze 1%-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel, többségük csak alacsony fokú végzettségre van képesítve, ezáltal vagy teljesen kizorolnak munkaerőpiacról vagy kedvezőtlen munkaerő-pozícióval rendelkeznek.

Mindezek alapján tehát úgy tűnik, hogy azok a fiatalok, akik jobb társadalmi közegből érkeznek (édesapjuk magasabb társadalmi réteghez tartozik), jobb iskolákban tanulnak tovább, ezáltal kedvezőbb pozícióból vághatnak neki az életnek, kereshetnek munkát. Tény, hogy rohamosan nő az iskolák közötti szegregálódás (Ferge 2005). Ennek leküzdésére, az „elitiskolák” visszaszorítására tett kísérletet a kormány akkor, amikor átalakította a szabad iskolaválasztás rendszerét, azonban ezzel a problémát még nem oldotta meg. Az iskolák közötti és iskolán belüli szegregáció továbbra is jelen van napjaink társadalmában. Általánosságban kijelenthetjük, hogy az utóbbi évtizedben emelkedett a lakosság iskolai végzettsége, azonban nem hagyható figyelmen kívül, hogy még mindig van közel 10%, akik nem fejezik be az általános iskolát (Kolosi és

⁸ Havasi a halmozottan szegénynek tekinti azokat a háztartásokat, ahol a következő öt dimenziót vizsgálva legalább három szerint szegénynek számítanak. Ezek a szegénységi dimenziók a következők: (1) jövedelmi, (2) fogyasztási, (3) szubjektív, (4) lakáskörülmény és (5) lakásfelszereltségi szegénység. Mindezek alapján a magyar lakosság közel 13%-a tekinthető halmozottan szegénynek.

mtsai 2004). Halász és Lannert (1998) is megjegyzi, hogy bár növekszik a közép- és felsőfokú tanulók száma, a szakképzetlen, munkanélküli, szegény családból indulók, a válság-övezetben élők, vagy a cigány fiatalok továbbtanulási és szakmaszerzési esélyei rosszak és romlani látszanak. A mindig létező települési lejtő egyre élesebben rajzolódik ki. Nő a távolság az elitiskolák és a szegény települések vagy körzetek iskolái között.

2.1.1.2 *Munka*⁹

A munkához való kapcsolódás szempontjából el tudunk különíteni olyan alcsoportokat, amelyek valamelyikébe a munkaerőpiacon jelen lévők besorolhatóak (Ferge 2005, Kolosi 2006). Ezek a csoportok a következők: (1) tőkések, önálló jogi személyiségű (vagy mással foglalkoztató) vállalkozók, erős piaci helyzettel, (2) stabil alkalmazotti státusszal rendelkezők, határozatlan időre szóló munkaszerződéssel, erős munkajogokkal, (3) tőke nélküli önfoglalkoztatók, viszonylag állandó megbízásokkal, (4) korábbi jogaik miatt társadalombiztosítási ellátásra (nyugdíj, táppénz stb.) jogosultak, (5) határozott idejű munkaszerződéssel rendelkezők, rendszertelen foglalkoztatással, (6) fekete gazdaságban jelenlévő, (7) munkával semmilyen kapcsolatban nem állók.¹⁰ A társadalmi rend fenntarthatósága szempontjából alapvető kérdés, hogy mekkora azoknak a száma, akiknek a munkához való viszonyuk esetleges (4, 5, 6 csoport), a munkaerőpiacon hátrányos helyzetben vannak. Magyarországon – becült számítások alapján (Fazekas 2002, Laky 2003) – ez az arány bőven 40% felett van. A gazdaságilag aktív népesség a kilencvenes évek elejétől folyamatosan csökkent, majd 1997-től az évtized végére valamelyest emelkedett. A rendszerváltozást követő gazdasági változások az évtized első harmadában a munkanélküliség robbanásszerű növekedését idézték elő, 1993-ban a ráta megközelítette a 12%-ot, azóta 2004-ig folyamatosan csökkent, majd jellemzően emelkedett, 2007. januárban 7,5% volt.

⁹ Ha Magyarország foglalkoztatási mutatóit tekintjük át, látható, hogy a gazdaságilag aktív népesség a kilencvenes évek elejétől folyamatosan csökkent, majd 1997-től az évtized végére valamelyest emelkedett (Kolosi 2000). A rendszerváltozást követő gazdasági változások az évtized első harmadában a munkanélküliség robbanásszerű növekedését idézték elő, 1993-ban a ráta megközelítette a 12%-ot, azóta 2004-ig folyamatosan csökken, majd jellemzően emelkedett, 2007. januárban 7,5% volt.

¹⁰ A munkanélküliség mindenki által elfogadott definícióját még nem sikerült a társadalomtudósoknak megalkotni. A nemzetközi definíció szerint munkanélküli az, aki az adatfelvételt megelőző hónapban egyáltalán nem végzett kereső tevékenységet, aktívan keresett munkát és készen áll arra, hogy munkába lépjen. Andorka és munkatársai a 1995-ös Háztartási Panel felvételekor enyhítették a kritériumrendszeren és „... az *minősült munkanélkülinek, aki a megelőző hónapban csak 15 vagy annál kevesebb napon keresztül végzett kereső munkát és aki azt állította, hogy munkát keres.*” (Andorka 1997, 427.o)

A munkaesélyek szoros korrelációt mutatnak az iskolai végzettséggel, így jellemzően azok szorulnak ki a munkaerőpiacról, akik alacsonyabb iskolai végzettséggel (jellemzően általános iskola 8. osztálya vagy még ez sem) rendelkeznek (Bukodi 2002). A munkanélküliség, mint állapot megléte mellett életesélyeket befolyásoló tényező az is, hogy milyen hosszú ideig kénytelen rendszeres jövedelem nélkül fenntartani magát illetve családját. Ez az időszak 1995-ös adatfelvétel idején átlagosan 83 hét volt, a munkanélküliek több mint fele már egy évnél hosszabb ideje próbált bekapcsolódni a munkaerőpiacra (Andorka 1996). A legújabb adatgyűjtések eredményei hasonló arányszámokat mutatnak (Kolosi 2007).

2.1.1.3 Jövedelem, vagyon

A munkajövedelem definíciója a következő: *a kereseti elemeken felüli pénzbeli és természetbeni juttatásokat is tartalmazza, ilyen például a külföldi kiküldetés, lakhatási költségtérítés, étkezési térítés, munkába járás költségeinek megtérítése, saját használatú cégautóval kapcsolatos költségtérítések* (KSH definíció). A kutatók véleménye megegyezik abban, hogy a jövedelem jóléti mutatóként való alkalmazásával pontos képet kaphatunk a társadalmi rétegek állapotáról,¹¹ a lakossági jövedelmek alakulásában meghatározó szerepet játszik a bruttó munkajövedelem. A magyar lakosság jövedelmi vizsgálatai több évtizedre nyúlnak vissza, az elmúlt években több olyan tanulmány is napvilágot látott, amelyben ezeket az eredményeket foglalják össze – ezek közül is kiemelhető Tóth István György munkái (Tóth I. Gy. 2002, 2005). Ezekben a tanulmányokban a kutató nemcsak az egyes években mért átlagos jövedelmi viszonyokat tárja fel, hanem rámutat azok belső egyenlőtlenségeire illetve ismerteti a meghatározott időszakokban bekövetkező változásokat. Ha az elmúlt 15 évben áttekintjük a lakosság jövedelmi viszonyát, látható, hogy a kilencvenes évek elejétől egészen 1997-ig a lakossági reáljövedelmek értéke folyamatosan csökkent (Bukodi és Róbert 2000), majd 2006-ig lassú emelkedésbe kezdett, 2007-ben ismét csökkent. Ez a folyamatos értékvesztés bizonyos társadalmi csoportok számára irreverzibilis

¹¹ Egyrészt a jövedelem viszonylag könnyen mérhető, másrészt szinte valamennyi háztartás a rendszeres havi elköltendő pénzt jövedelem formájában kapja meg. A múlt század végén egyáltalán nem, de még napjainkban is elenyésző azon csoport tagjainak a száma, amely a rendszeres munkajövedelem mellett (esetleg helyette) egyéb forrásból rendszeres jövedelemre tesz szert. Ilyen számadatokkal kutatásom során nem találkoztam.

veszteségeket okozott, az elmúlt évtizedben Magyarországon jelentős elszegényedés zajlott le (Havasi 2002). A jövedelmek szóródása, az egyenlőtlenségek mértéke nőtt, a magas jövedelműeknek az összjövedelemből való részesedése emelkedett, a szegények elszegényesedése fokozódott. 1997-re a legmagasabb jövedelmű felső decilis és a legalacsonyabb jövedelmű alsó decilis közötti átlagjövedelem aránya 8,2 volt, ez az arány 2005-re valamelyest mérséklődött 7,6-ra (Tóth 2005). Kiszámított mutatóként az egy főre eső háztartási jövedelmeket, azok egyes decilishez tartozó értékeit, az alsó és a felső decilisek felső illetve alsó töréspontját, a jövedelemeloszlás mediánját és a kiszámolt csoportokat, illetve az úgynevezett Robin Hood indexet¹² szokás alkalmazni.

Ezek közül talán a legszemléletesebb a medián értékek százalékban meghatározott csoportjaihoz tartozók százaléka. A nemzetközi hagyományoknak megfelelően

- 1). *szegénynek* a jövedelmi viszonyok alapján azok minősíthetők, akik a medián érték 50% alatti,
- 2). *alsó középrétegbe* tartozónak, akik a medián 50-81% közötti,
- 3). *középrétegnek*, akik a medián 80-120% közötti,
- 4). *felső-középrétegnek*, akik a medián 120-200% közötti és végül
- 5). *jómódúnak*, akik a medián kétszeresénél több jövedelemmel rendelkeznek.

Magyarországon jelenlévő szegénység méretére és mélységére a kutatók körében nincs egységes álláspont, de általánosságban mindenki egyetért azzal a kijelentéssel, mely szerint a jövedelmi szegénység által érintett össznépeség száma 2000-ben magasabb volt, mint 1993-ban (Havasi 2002, Tóth 2005).¹³ Ha az uniós

¹² „A Robin Hood index a decilisek részesedése alapján a teljesen egyenlő elosztástól vett eltérést mutatja (hogy az összes jövedelem hány százalékát kellene átrendezni a teljes egyenlőség eléréséhez).” (Tóth I. Gy. 2005, 43.o)

¹³ A szegénység mindenkor érvényes és mindenki által elfogadott definíciója nem létezik. Andorka (1997) definíciója szerint „Szegénynek mondjuk egy társadalmon belül azokat, akiknek jövedelme a kiválasztott szegénységi küszöbnél alacsonyabb. A szegénységi küszöb lehet egy valamilyen módszerrel meghatározott létminimum, de a szegénységi küszöböt meghatározhatjuk az adott társadalomban átlagos jövedelem valamilyen százalékában.” (Andorka 1997, 645.o) Másik lehetséges megközelítési mód az empirikus adatgyűjtés, amikor a kutatók megkérlik a válaszadókat, hogy minősítsék saját jövedelmi helyzetüket, így azok az egyének a szegények, akik annak vallják magukat. Ezzel a módszerrel a magyarországi háztartások több mint 30%-a sorolta be magát a „nagyon szegény” illetve az „inkább szegény” kategóriába (Havas 2002). Mindezen mutatók mellett napjaink kutatási projektjeiben a kutatók egyre gyakrabban használnak nemzetközileg elfogadott szegénységi jelzőszámokat, így például az EUROSTAT meghatározást. Eszerint szegénynek minősül az a háztartás, amelyben az összjövedelem kevesebb, mint a medián ekvivalens háztartásjövedelem 60%-a.

módszertani megfontolások szerint kategorizáljuk a magyar lakosságot, a teljes népesség több mint 12%-a szegénynek tekinthető (Gábos és Szívós 2006).

A háztartások jövedelmére a legerősebb hatást a társadalmi osztályokban elfoglalt pozíciójuk fejt ki, minél magasabb osztályba tartozik egy háztartás, annál valószínűbb, hogy magasabb jövedelemmel rendelkezik, mint az alatt lévő osztályba tartozó háztartás (Kolosi és Dencső 2006). A legfőbb szegénységi okok lehetnek az iskolázatlanság, a roma származás. Látható, hogy egy 2003-as felmérés alapján a romák körében a szegénységi arány 60%-os, azon családoknál, ahol a háztartásfő munkanélküli 47%, a három vagy többgyermekes családok esetében 40%, a „rossz lakóhely”, tehát a hátrányos régió esetében szintén 40% (Bukodi, Harsa és Vukovich 2004). Ezzel be is tudjuk határolni azokat a társadalmi tényezőket, amelyek meghatározzák a szegénység előfordulását. Ferge egy negatív tendenciára is rámutat: *„a középrétegek egy részénél szinte állandó fenyegetéssé vált a lecsúszás, a szegénység réme”* (Ferge 2005, 20.o).

Az életesélyek további meghatározója a vagyon. A vagyon az, amely hosszú távon képes fenntartani egyes társadalmi rétegek pozícióját, átörökíthető, további jövedelmet és vagyont képez (Andorka 1997). Ahogy Ferge fogalmaz: *„nemcsak magas pozíciót biztosít a társadalmi hierarchián belül, hanem lehetővé teszi a mások feletti rendelkezést”* (Ferge 2005, 21.o). A magyarországi felső vagyonos réteg összvagyonáról nem rendelkezünk pontos adatokkal, csak az elmúlt években indultak olyan felmérések, amelyek igyekeztek megbecsülni a 100 leggazdagabb magyar összvagyonát. Kérdéses, hogy az így kapott adatok mennyire tekinthetők relevánsnak, hiszen napjaink hazai társadalmi viszonyában az ilyen jellegű kutakodások még nem elfogadottak. Ezen „adatgyűjtések” rámutatnak, hogy a gazdagok, a vagyonosok tovább gyarapítják vagyonukat, az egyenlőtlenségek tovább nőnek – bár a jelenlegi gazdasági válság hatására vagyonuk csökkent.

2.1.1.4 Társadalmi különbségek területi aspektusai

A területi dimenziók mentén mérhető egyenlőtlenségek kutatása a nemzetközi és a hazai szakirodalomban is markánsan jelen van, a térségszintű adatok vertikális irányban négy fő dimenzióban elemezhetők (a legnagyobbtól haladva a legkisebb felé): regionális, megyei, kistérségi és települési. Az elmúlt évek kutatási eredményeit

figyelembe véve esősorban a regionális és a kistérségi dimenzióban készültek átfogó tanulmányok (Faluvégi 2004, Tóthné Lőkös K., Bedéné Szőke É., Gábielné Tózsér Gy. 2007). A megyei szintű elemzések vagy túl elnagyoltak (kistérségeknek, településeknek), vagy nem illeszkednek sem a kutatói igényekhez, sem az Európai Unió gyakorlathoz. A hazai kutatók a települési és a kistérségi szintéren összegyűjtött adatok elemzésekor értek el komoly eredményeket.¹⁴

Az elmúlt években egyre nagyobb nyilvánosságot nyert az a jelenség, miszerint az országban nyugat–kelet, valamint észak–dél irányú, társadalmi, gazdasági mutatókban mérhető fejlettségi lejtő tapasztalható. E lejtő alapvető jellemzői a regionális tagoltság, a Balassagyarmat–Békéscsaba (BB) fejlődési tengely (törésvonal) és az észak–dél fejlődési lejtő (Faluvégi 2004). A BB-tengelytől keletre többnyire csak kedvezőtlen gazdasági háttérű és társadalmi helyzetű térségek találhatóak. A társadalmi, gazdasági fejlettséget mérő mutatók szerint ezek a térségek jórészt a stagnáló vagy leszakadó kategóriába sorolhatóak, elvértve, szigetként emelkedik ki közülük egy-két fejlődő vagy dinamikusan fejlődő térség. A BB-tengelytől nyugatra van az ország fejlődési motorja: a kedvező gazdasági körülmények mellett a társadalmi problémák is az országos átlag alatt maradnak. Ebben a nyugati régióban az alacsony társadalmi-gazdasági fejlettségi szint kevésbé jellemző, ahol ez mégis jelen van, azok jellemzően az aprófalvas térségek a dél-dunántúli periferián (például Belső-Somogy, Tolna megye délebbi területei). E társadalmi-gazdasági fejlettségi lejtő általános jellemzője tehát, hogy minél kisebb a település, illetve földrajzi helyzetét tekintve a keleti, észak-keleti periferián található, annál kedvezőtlenebb gazdasági körülményekkel és számottevő társadalmi problémákkal rendelkezik. Társadalmi problémaként elsősorban az ezekben a térségekben élő népesség alacsony iskolázottságát, valamint a roma népesség magas arányát említhetjük (Faluvégi 2004).

¹⁴ Ilyen kutatások megrendelői többek között olyan gazdasági társaságok, amelyeknek komoly gazdasági előnyük származik abból, ha területi elemzésekkel rendelkeznek. A gazdasági megrendelő közül is ki kell emelni az egyes mobilhálózatok tulajdonosait és működtetőit, valamint a logisztikai tevékenységet folytató vállalatokat.

2.1.2. A gyermekek esélyeinek a problematikája. A gyermekszegénység

A gyermekek esélyeinek a tárgyalásánál külön ki kell hangsúlyozni azt a széles körben elfogadott társadalmi „tételt”, mely szerint az egyén jellemzően nem okozója, hanem „elszenvedője” társadalmi helyzetének. Kutatásom alapegysége az utánpótlás korú élsportoló, tehát a gyermek, így ennek a korcsoportnak a társadalmi esélyeire kiemelten fókuszálok. Életesélyek szempontjából a fenti megállapítások jellemzően átültethetők erre a csoportra is, a magasabb társadalmi réteghez tartozó szülők gyermekei tovább élnek, nagyobb esélyük van jobb iskolákban tanulni, eljutnak az egyetemekre, diplomát szereznek és ezáltal könnyebben tudnak elhelyezkedni a munkaerőpiacon, ahol nagyobb jövedelemre tesznek szert. Szüleik vagyonából ők is részesülnek, nagyobb esélyük van egészségesebb környezetben élni és felnőni, jobb minőségű élelmiszereket fogyasztani, mint szegényebb társaiknak. De ők vannak kevesebben. 2004-ben Magyarországon a gyerekek 40%-a a létminimum alatt élt! *„Magyarországon a gyermekek és a gyermekes családok szegénységi kockázata átlag feletti.”* (Gábos és Szívós 2006). A terület fontossága is hozzájárult ahhoz, hogy megszületett a „Legyen Jobb a Gyerekeknek” Nemzeti Stratégia. A stratégia a gyermekszegénység visszaszorítása érdekében a 2007-2032 közötti időszakra fogalmaz meg akcióterveket. A stratégia létrehozásának egyik alapelve a következő: *„a mai tudáson és versenyen alapuló társadalomban a hátránnyal induló gyermekek szegénysége súlyosabb következményekkel jár, mint korábban. A szegény gyermekkor nem csak az anyagi javak hiányát jelenti, hanem azt is, hogy a gyermekek előtt lezáródnak azok a lehetőségek, amelyek révén jó eséllyel kapcsolódnak be a társadalom nagy rendszereibe, a munkába, állampolgári részvételbe, egyáltalán: hozzájuthatnak a tisztas megélhetéshez.”* (2.o). A szegénységnél már bemutatott tényezők egy az egyben átültethetők erre a korcsoportra, ha a gyermek szülei tanulatlanok, munkanélküliek, kis falvakban vagy „rossz helyen” élnek, vagy romák, jellemzően szegényebbek, mint a kortársaik.

Mint ahogy már többször is említettem, a társadalomtudósok egyetértenek abban, hogy a társadalmi mobilitást leginkább meghatározó tényező az iskolai végzettség. Az alapfokú iskolai végzettséggel rendelkező apák gyermekeinek alig 10%-a jut el a felsőfokú végzettségig, több mint 2/3-uk megmarad apja végzettségi

szintjén. Egyre inkább visszaszorulóban van a szakemberképzés, az újonnan megjelenő képzési rendszerekbe nem képesek beintegrálódni a szegény gyerekek. Ezt az integrálódást sokszor a rendszer sem hagyja, az iskolai szegregáció (legyen az iskolák közötti vagy akár az iskolán belüli) meghatározó eleme napjaink oktatási rendszerének. Másik újratermelődési intézmény a család. A szülői „befektetések” hiányában csökken a gyermek esélye arra, hogy a képességeiket időben és sok irányba fejlesszék, nem érik őket megfelelő impulzusok ahhoz, hogy képesek legyenek felvenni a versenyt a magasabb társadalmi rétegből jövő társaikkal.

2.2. Társadalmi esélyek a versenysportban

Az esélyek egyenlőtlensége jelen van a versenysportban, ezt Egressy (2005. 57.o) is megerősíti: *„bizonyos – konkrétan nem meghatározott – mértékig tehát az esélyegyenlőtlenség meglétét nem tekinthetjük anomikus állapotnak. Ennek alapján a sportban tapasztalható esélyegyenlőtlenségek létét tényként feltételezem.”* A versenysport jellegéből adódóan magában hordozza az esélyek egyenlőtlenségét, hiszen nem lehet mindenki olimpiai bajnok. Disszertációmban nem ezt az egyenlőtlenségi színteret vizsgálom, hanem azt, hogy a „startvonalnál” jelen vannak-e a fentiekben felvázolt társadalmi esélyegyenlőtlenségi aspektusok és ha igen, milyen mértékben. Mivel célom az, hogy az élsportolóvá válás folyamatában, az utánpótlás korúak körében esetlegesen megjelenő társadalmi esélyegyenlőtlenségeket pozicionáljam, kutatásomat erre a csoportra terjesztettem ki. Jelen kutatásom nem kívánja hossz- és keresztmetszetben megvizsgálni az utánpótlás-nevelés fogalmát, de bizonyos fogalmi meghatározások mindenképp szükségesek. Kutatásom középpontjában azok az államilag finanszírozott utánpótlás-nevelési programok és azokban részt vevő sportoló gyerekek, szüleik, edzőik kerültek, amelyek országos szintűek, csak olimpiai sportágakkal foglalkoznak, jellemzően a versenysport-bázisát szeretnék megteremteni és elsősorban az egyesületi szintereken valósulnak meg.

2.2.1 A versenysportoló azonosítása, társadalmi közege

Dolgozatomban versenysportoló fogalma alatt olyan sportolót értek, aki hivatásszerűen, mintegy foglalkozásként üz valamilyen sportágat, valamint rendszeresen elindul a sportági szakszövetsége által rendezett versenyeken.¹⁵ A jogszabályi fogalom arra a jellemző aspektusra világít rá, hogy ezek a sportolók foglalkozásszerűen, hivatásként tekintenek a sportra. Mint ahogy Földesiné az olimpián résztvevők körében végzett empirikus kutatásában is megjegyzi: *„Az olimpikonoknál a sport az a centrális élettevékenység, amellyel az életlehetőségeket, feltételeket megteremtik, s amely ennek következtében hangsúlyozott szervező elvvé válik. A sport azonban még inkább kiemelt érték a versenysportolóknál, mint a munka általában az embereknél.”* (Földesiné 1984. 92.o). A sportoló alárendeli életét a mindennapos edzésnek, a folyamatos edzőtáborozásnak, készül élete nagy világversenyére. Így alakítja lakóhelyét (átigazolás után költözés akár egy másik kontinensre), családi kapcsolatait, életvitelét (étkezés, pihenés, regenerálódás). Ahogy egy eredményes olimpikon fogalmaz: *„Én 15 évig nem ettem annyit, amennyi jól esett. Nem is azt ettem, amit szerettem, hanem azt, ami a súlyomhoz passzolt.”* (Földesiné 1984. 92.o). Mindezekből kitűnik, hogy a versenysport az egyik kiemelkedőbb életszervezési érték, több mint bármely munka vagy foglalkozás, alapvetően befolyásolja a személy életesélyeit.

Az élversenyzők társadalmi helyzetének vizsgálata komoly hagyományokkal rendelkezik, ezek közül is ki kell emelni az Egyesült Államokat, ahol rendszeresen, reprezentatív mintán végeznek ilyen jellegű kutatásokat. Ezekben a kutatók arra is keresik a választ, hogy milyen társadalmi közegekből érkeznek a legszűkebb elitbe, az olimpiai keretbe bekerülő versenyzők. Az eredményekből arra következtettünk, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek (social inequalities) leképeződnek ebben a szférában, sőt

¹⁵ Az elmúlt tíz évben a sport törvényi háttere háromszor változott, 1996-ban megjelenő első sporttörvényt 2000-ben illetve 2004-ben új követte. Ezekben a versenysportoló, mint fogalom nem került azonosításra, helyette a hivatásos sportoló fogalmát használja a jogszabály. Historikus sorrendbe a fogalmi háttér a következőképpen alakult: (1). 1996. évi LXIV. törvény 1.§. (5). *„hivatásos sportoló: aki hivatásszerűen, szerződéses jogviszony keretében sporttevékenységet folytat.”* (2). 2000. évi CXLV. törvény 88. §. (7). *„hivatásos sportoló az a versenyszerű sportoló, aki a sportszervezettel munkaviszonyban van vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban állva, jövedelemszerzés céljal, foglalkozásszerűen sporttevékenységet folytat.”* (3). A jelenleg érvényben lévő sporttörvényben (2004. I. törvény) a versenysportoló, mint sportolói kategória szintén nem jelenik meg, helyette a hivatásos illetve az amatőr sportoló fogalma került definiálásra: *„hivatásos sportoló az a versenyző, aki jövedelemszerzési céllal folytat sporttevékenységet. Minden más versenyző amatőr sportolónak minősül.”* (4).

nagyobb aránytalanságok figyelhetők meg. Az a tévhit, mely szerint a sport egy nyitott és „demokratikus” környezet nem fedi a valóságot¹⁶ (Coackey 1997). A kutatások eredményei rámutattak arra is, hogy az élversenyzők körében a közép- illetve a felsőbb társadalmi osztályból származók aránya nagyobb, mint az alsóbb osztályokból érkezők (Coackey 1997, Eitzen – Sage 1997). A kutatások mélyebb összefüggések feltárására is törekedtek és sikerült számos olyan, napjaink hivatásos sportjával kapcsolatos tévhitet megcáfolni, amelyek jellemzőek az amerikai társadalomban. Ilyen megcáfolt tévhit például az, mely szerint a versenysport által valaki nagyobb eséllyel kerül be valamely főiskolára vagy egyetemre, könnyebben is végzi azt el és szerez diplomát.¹⁷ A kutatók megcáfolták azt is, hogy a versenysport a karrier, a pénzszerzés egyik legkedvezőbb formája.¹⁸ Mindezek mellett téves az a társadalmi hit is, mely szerint a versenysport, mint lehetőség ugyanolyan nyitott a szegények vagy az afro-amerikainak, mint a fehér vagy jómódú gyerekek előtt.¹⁹

A kutatók megvizsgálták az egyes sportágakat űzők társadalmi háttérét is, ezek alapján megállapították, hogy vannak úgynevezett elit sportágak, (mint például a tenisz, amelyet a magasabb társadalmi rétegből érkezők választják és érnek el kiemelkedő sikereket) és vannak a kevésbé elit sportágak, mint például az ökölvívás (Eitzen – Sagen 1997).

¹⁶ Ronald Reagan egykori amerikai elnök egyik beszédében így fogalmazott: „*a versenypályán, a sportban a társadalmi egyenlőtlenségek eltűnnek. Fekete vagy fehér, keresztény vagy zsidó, szegény vagy gazdag, nem számít. Az egyetlen dolog, ami lényeges az az, hogy ő mindent elkövetett a siker érdekében!*” (Eitzen – Sagen 1997. 244.o, saját fordítás). A pályán reméljük tényleg így van, de az odavezető úton sajnos még nem.

¹⁷ Az USA-ban az egyetemi versenysport kiemelkedő szerepet tölt be. A főiskolák és egyetemek szinte mindegyike kiemelt ösztöndíjat biztosít bizonyos számú versenysportolónak. Azonban ezek az ösztöndíjak nem azt a cél szolgálják, hogy a tehetséges, ámde a nagy összegű tandíjat fizetni képtelen fiatalok versenyképes tudásra tegyenek szert. Az USA-ban már az egyetemi sportban is igen jelentős szponzori támogatások vannak és ezekből a támogatásokból jelentős bevétele van az egész campusnak. Így az ösztöndíjas versenysportoló fiataloknak elsődleges feladatuk az, hogy sporteredményeikkel „elkápáztassák” a szponzorokat, a közönséget (egy egyetemi bajnoki kosármecsen rendszerint 30.000 szurkoló fordul meg) és nem az, hogy legjobb tudásuk szerint tanuljanak. Közülük csak néhánynak sikerül magasabb szintre lépni (NBA, NFL).

¹⁸ A kutatók a *Forbes*, az USA egyik vezető gazdasági lapjának nem reprezentatív felmérésének az eredményére figyeltek fel: a válaszadók nagy százaléka versenysportoló (kosárlabdázó, baseball vagy amerikai focista) lenne, ha komoly összeget szeretne keresni. Amerikában a „Nagy Négy”-ben (Big Four) szereplők éves átlagkeresete több mint egymillió dollár, de egy sportolónak bekerülni ezen játékosok közé nagyon kevés az esélye. (1992-ben az észak-amerikai középiskolákban közel 2 millió fiatal üzte rendszeresen valamelyik sportot a négy közül. Statisztikai adatok alapján ebből kevesebb, mint 4% kap majd valamely főiskolára vagy egyetemre sportolói ösztöndíjat és közülük összesen alig több mint 700 köt majd szerződést valamelyik profi klubbal.)

¹⁹ Charles Barkley, az egyik leghíresebb amerikai kosárlabdázó egyik interjúban azt mondta: „*Tudom, hogy nem hisznek nekem, amikor azt üzenem a szegény fekete srácoknak: ne nagyon álmodjatok arról, hogy az NBA-ban játszatok majd! Erre nektek nincs esélyetek.*” (Coackey 1997. 289.o).

Földesiné vezetésével a magyarországi versenysportoló társadalmi közegét két összefoglaló tanulmány tárja fel, mindkettő az olimpikonok körében végzett teljes körű felmérést,²⁰ Jellemzően ennek a két kutatásnak az eredményeire támaszkodtam kutatásom során is.

2.2.2 A versenysportban előforduló társadalmi esélyek dimenziói

A versenysport olyan életszervezési tényező, amely kihatással van a személy társadalmi létére. A sportolónak azonban fel kell készülnie arra, hogy a versenyzés befejezésével foglalkozást kell váltania és be kell kapcsolódnia a munkaerőpiac egy teljesen más szegmensébe. Ahhoz, hogy ez a bekapcsolódás sikeres legyen, olyan tudásra kell szert tennie, amely csökkenti az induló hátrányokat.²¹ *„A sportkarrier utáni életpályaesélyeket, az új foglalkozások megválasztását, az elhelyezkedéseket jelentős mértékben meghatározta az olimpikonok iskolai végzettsége, illetve szakképzettsége.”* (Földesiné 1984, 139.o)

Az 1948-1976-os olimpikonok körében végzett kutatás eredményei azt mutatják, hogy körükben a főiskolát, egyetemet végzettek aránya a kor átlagához viszonyítva kiemelkedően magas, mindkét társadalmi nem esetében 81%. A 1980-1992-es olimpikonok körében megismételt kutatás esetében a legalább középiskolai végzettséggel rendelkezők aránya a férfiak esetében 77%, míg a hölgyek esetében 72%, körükben nőtt az alacsonyabb végzettségű sportolók aránya, de még mindig magasabb, mint a társadalmi átlag. A középiskolai végzettséggel nem rendelkező 23 illetve 28% azonban a tudás területén olyan hátránnyal indul, amely később talán behozhatatlan. A sportvezetés mellett a területi önkormányzatok (pl. XVIII. kerület) illetve a felsőoktatási intézmények is elindították ösztöndíjrendszerüket (pl. BME, ELTE) amellyel az eredményes versenysportolók tanulását segítik elő. *„Nagyon szűk távlatokat kap az ember a sporton keresztül. Mert mihez értünk, ha húsz vagy harminc éven keresztül a sportban éltünk?”* (Földesiné 1999. 186.o) Ez a nyilatkozat is megerősíti azt a nézetet,

²⁰ A kutatónak az 1948-1976 (1.369 fő) majd 1980-1996 (894 fő) közötti ötkarikás játékok valamelyikén részt vett sportolókkal készített interjút, a két mintába összesen több mint 2.200 sportoló tartozott.

²¹ A versenysportolók napjaink civil munkaerőpiacán – ha pusztán az egyre inkább megkövetelt munkatapasztalatot vesszük figyelembe - egyértelműen hátrányban vannak, hiszen egy friss diplomás már az egyetemi évek alatt is elkezdhet karriert építeni és 24-25 évesen jó eséllyel indulhat állást keresni. A sportoló, aki 32-35 évesen hagyja abba versenysportot, a fiatalokkal szemben a munkaerőpiacon akár 10 évvel is lemaradhat.

mely szerint a sportolóknak a versenyzői hivatást civil foglalkozássá felváltani nehéz és fájdalmas folyamat. Az 1948-1976-os felmérés eredményei azt mutatják, hogy a visszavonult olimpikonok jellemzően két nagy társadalmi réteghez tartoztak: (1) szellemi foglalkozásúak, azon belül a hölgyek esetében főleg középszintű, adminisztratív alkalmazottak, a férfiak esetében edzők illetve vezető beosztású szakemberek, vagy (2) önálló kistermelők, kiskereskedők ²² (Földesiné 1984). Az egyes társadalmi rétegek között jelentős eltérések mutatkoztak és ez jellemző a 1980-1992-ben olimpiákon részt vett sportolók foglalkozási szerkezetére is. A sportkarrier, az ismeretség előnyét a munkavállalásnál igyekeztek kihasználni, ez a hölgyek esetében jellemzően jobban sikerült (a „*Befolyásolta-e a civil foglalkozás megválasztását a sportpályafutás*” kérdésre – hölgyek esetében 67%, férfiak esetében 58% adott igenlő választ) (Földesiné 1999).

A 30 évvel ezelőtti adatok annyiban változtak, hogy a vállalkozók aránya jelentősen megnőtt és tovább csökkent a szakmunkások, mezőgazdasági dolgozók aránya. Egy negatív tendencia is elindult: megjelent a munkanélküliség, a sportban lényegesen gyorsabb ütemben nőtt a munkanélküliek aránya, mint a kultúra más szegmenseiben.

Magyarországon a jövedelmek összegéről nem szívesen nyilatkoznak az emberek, ezért ilyen jellegű kutatásokat nehezen lehet lefolytatni, ebből következően a hivatásos sportolók jövedelmi viszonyaira sem tudok érvényes kutatási eredményeket bemutatni, néhány alapvető tényre azonban a kutatási eredményekből következtethetünk.

Egyrészt az élsportolók jövedelmi viszonyait csak komplex megközelítésben érdemes tárgyalni. Az élsportoló akkor cselekszik felelősen, ha sportolói pályafutása alatt felkészül a civil életre. „*A jövedelem azért kiemelt jelentőségű, mert az élsportolói státusz átmeneti jellegéből következően az élsportolóknak ahhoz fűződik alapvető érdekük, hogy pályájuk csúcán anyagilag megalapozzák a visszavonulásuk utáni időszakot.*” (Földesiné 1984. 56.o).

Ha nem is rendelkezünk pontos adatokkal arról, hogy mekkora keresettel rendelkeznek élsportolóink (és ezáltal jövedelem nagysága szerint mely réteghez

²² A kor társadalmi viszonyaihoz mérten kiemelkedően magas a tulajdonosi vagy gebinesi minőségben dolgozók aránya. Az Akadémia Kiadó Idegen szavak szótárának definíciója szerint gebinesnek a szoros elszámolási kötelezettség nélkül üzemelő kisebb bolt, ill. vendéglátó ipari egység bérlője minősül.

kapcsolódnak), arra választ kaphatunk, hogy mennyire elégedettek jövedelmükkel. Mindkét társadalmi nem esetében az olimpikonok alig több mint 1/3-a nyilatkozott úgy, hogy a versenysport számára anyagilag megérte. Az egyes sportágak közötti jövedelemszerzési lehetőségek különböznek egymástól, vannak a jól fizető sportágak és a kevésbé jól fizető sportágak. Ha mindezek mellé hozzáteszük azokat az összegeket, amelyet a sportolók egyéni szponzoraiktól kapnak, a szélső értékek egyre inkább eltávolodnak egymástól. A vagyon esetében még kevésbé tudunk jellemző megállapításokat megtenni. Annyit mindenestre kijelenthetünk, mint ahogy a jövedelemnél, a vagyon tekintetében is jelentős szórások mutatkoznak az élsportolók körében. Az élsportolói státusz társadalmi megbecsülésének, magas presztízsének kiemelt jelentősége van. Az élsportoló képviseli a magyar nemzetet, teljesítménye sokszor jelentős tömegre van hatással. *„A társadalom tagjai tehát az élsporttal összefüggésben nemcsak a tényleges sporteredményeket, hanem azok szimbolikus tartalmát, országuk, társadalmi csoportjuk képviseletét is értékeli.”* (Földesiné 1984. 57.o). Tudjuk, hogy a társadalmi megbecsülésen túl az élsportolóknak fontos „lenne”, hogy a vagyoni helyzetük is rendezett legyen.

A külföldi sport szakirodalom bővelkedik olyan publikációban, amelyek valamilyen területi adatokat elemeznek, hasonlítanak össze. Mindezek közül ki kell emelni Rooney és munkatársai munkáját, akik feltérképezték néhány, az Egyesült Államokban népszerű sportág országos területi lefedettségét, térbeli szerveződését, infrastrukturális hátterét (Rooney – Pillsbury 1993). A szerzőknek sikerült eredményesen összehasonlítani a jelentős tagoltságot mutató USA egyes területeinek sportpotenciálját. Az alkalmazott módszernek a központjából annak a 70 változó összegyűjtése és elemzése állt, amelyek meghatározzák, hogy egy adott területen mely sportágak terjednek el és melyek szorulnak vissza. Rooney a golf, mint az egyik legnépszerűbb sport összetett geográfiai elemzését is elvégezte, és felhívta a figyelmet arra, hogy a sportág fejlődését leginkább a metropoliszokban illetve közelükben jelentősen lecsökkent beépíthető területeknek a hiánya okozza. Bale már több mint húsz éve megjelent egyik cikkében úgy találta, hogy a sport és környezete komoly hatással van egymásra. A szerző kitér arra, hogy egy-egy sportesemény milyen befolyással bír az adott terület életére, illetve fordítva, miképp gyakorol jelentős hatást a környezet a

sportra. A kutató több éves kutatói eredményét a Sport Geography című könyvben összegzi (Bale 2003).

A hazai szakirodalomban már messze nem találunk ilyen mennyiségben releváns cikkeket, kutatási beszámolókat, ennek a hiánynak több oka is lehet. Talán az egyik legfőbb, hogy a valós, több szempontú, országos összesítésű adatgyűjtések ebben a szférában eddig nem voltak, vagy ha voltak is, tudományosan megalapozott feldolgozásuk és publikálásuk nem történt meg.²³ A legfelsőbb állami sportirányítás többször indított olyan, felülről induló kezdeményezést, amely nem hozott értékelhető eredményt, az alulról induló kezdeményezések pedig hamar elhaltak, márpedig ezeknek a hiányában nem lehetséges országos összehasonlító elemzéseket - területi vonatkozásban - elvégezni.

A kevés szakirodalom közül ki kell emelni Bánhidi munkáit, aki a hazai sportföldrajzi elemzések egyik úttörő kutatója, doktori disszertációja is ebben a témakörben született (Bánhidi 1998, 2000, 2003). Bánhidi mindamelllett, hogy összefoglalja a magyar sportföldrajzi kutatások elmúlt rövid időszakának eredményét, ki tér arra is, hogy melyek azok a területek, ahol ő a kitörési pontokat látja.

Egyetért a külföldi kutatókkal abban, hogy a turizmus tud a legkönnyebben és a leggyorsabban profitálni a sport és a területi adatok összekapcsolásából, ilyen jellegű hazai kutatások a Nyugat-Magyarországi Egyetemen is elindultak. A másik fő kutatási irány a sport területi lefedettségének a vizsgálata és elemzése, ahogy a szerző is megjegyzi: *„a kutatás irányvonalát feltehetően továbbra is a társadalmi igények és a versenysportban felvetődő problémák határozzák meg.”* (Bánhidi 2003. 50.o)

²³ Mindenekelőtt meg kell említeni az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Programba (OSAP) tartozó, a sportra vonatkozó adatgyűjtéseket. Ebbe a körbe négy adatlap tartozik, amelyek az egyesületeket, az iskolai sportköröket és a diáksport egyesületeket, a sportszövetségeket valamint a létesítményeket méri fel. A NUSI-UI munkatársai 2003-ban az akkori sportirányítás vezető szakembereivel közösen kidolgoztak egy akciótervet, amely megvalósulása eredményeképp ez az adatgyűjtési eljárás új keretek között, valid adatokat begyűjtve ismét elindulhatott volna (az előző években az egyes adatszolgáltatók kevesebb, mint 10%-a teljesítette adatközlési kötelezettségét), azonban a gyorsan változó környezet ezt a tervet meghiúsította.

2.2.3 Az utánpótlás korú sportoló, mint a jövő záloga. Az utánpótlás-korú sportoló azonosítása

A hatályos jogszabályok nem nevesítik külön az utánpótlás- korú sportoló fogalmát. Kutatásomban utánpótlás korú sportolónak azt a gyermeket vagy fiatalt tekintem, aki valamelyik egyesületben rendszeresen sporttevékenységet végez, hetente többször edz és részt vesz a korosztálya számára szervezett versenyeken, valamint sportpályafutása, eredményei és motivációja alapján lehetősége van felnőtt élsportolóvá válnia. A Nemzeti Utánpótlás-nevelési Intézet által kialakított egységes Utánpótlás-nevelési Rendszer a fogalmat hasonló aspektusban használja.

A Sport XXI. Program Alapszintjén utánpótlás korú sportolónak tekinthető az olyan 6-10 éves fiatal, aki már valamilyen rendszerességgel sportol. Középső szinten (sportágtól függően a 10–14 éves korosztályban) utánpótlás korú sportolónak az tekinthető, aki esetében elkezdődött a minőségi képzés (amely elsősorban már sportegyesületi szintéren folyik).

A Héraklész Bajnokprogramban a 14–18 éves korosztályos nemzetközi színvonalat elérő tehetséges sportolók vehetnek részt. A Csillag programhoz tartoznak a közvetlen felnőtt élvonal mögött esélyre váró 18–23 év közötti fiatalok, ők az alsóbb korosztályokban már többször kimagasló nemzetközi eredményt értek el és valós esélyük van a felnőttek között is világklasszissá válni.

A Héraklész program beindítása óta még hangsúlyosabban előtérbe kerül az a nézet, mely szerint a tehetségek „nem jönnek a semmiből”, komoly és szervezett tehetségmenedzselés szükséges ahhoz, hogy ők a felszínre kerüljenek (Szabó 2002). Elfogadott tény, hogy a jövő olimpiák résztvevői és bajnokai már ezekből a menedzselt sportolókból kerülnek ki.

2.2.4 A sporttehetség, a kiválasztás és a felkészítés fogalmának rövid áttekintése

A bevezetőben már említettem, hogy kutatásomban nem maradhat el a sporttehetség, a kiválasztás illetve a felkészítés fogalmak tisztázása. A fogalmak meghatározását kizárólag a széles körű szakirodalomra támaszkodva teszem meg, új fogalmi definíció megalkotására már csak tartalmi okok miatt sem vállalkoztam.

Napjainkban Bognár vezetése mellett több doktori aspiráns is ebben a témában kutat, ennél fogva a kutatásom során a legújabb eredményeket – kiegészítve többek között Nádori, Harsányi, Frenkl eredményeivel – tudom felhasználni.

A sporttehetség mindig is központi fogalom volt a sportban, azon belül is természetesen a versenysportban (Nádori és Császi 1971, Stieler 1973). Folyamatosan nő az egyes világversenyeken résztvevők száma, szinte robbanásszerűen javulnak a versenyszámok időeredményei. Az, hogy valaki eredményesen szerepeljen egy-egy világversenyen, egyre nagyobb „befektetést” igényel, a sportágak vezető szakembereinek körében ma már nyilvánvaló tény, hogy csak kimagasló adottságokkal rendelkező sportolók érhetnek el nemzetközileg is jegyzett eredményeket. Ahogy Filin megjegyzi *„a modern sportra jellemző a mindenoldalú előkészítés követelményeinek szakadatlan fokozódása. Ilyen viszonyok között elsőrendű fontosságú a sportoló egyének sajátosságainak alapos vizsgálata és a kiválasztás racionális rendszerének kidolgozása (racionális rendszer: az egyének minden oldalra kiterjedő tanulmányozása). A fiatal sportoló egyéni pszichikai sajátosságainak feltárása, az akarat erővel összefüggő tulajdonságok, tipológiai, emocionális sajátosságok, antropometriai felépítése, társadalmi háttérének ismerete lehetővé teszi az oktatás és edzés folyamán az egyéni alkalmazkodó eljárás követését.”* (Filin 1973, 81.o).

Már Filin is megkülönbözteti azokat a dimenziókat, amelyek meghatározzák a tehetség jellemzőit, Harsányi közel 30 évvel később ennél összetettebb modellt állít fel. Véleménye szerint döntően két nagy csoportba sorolhatók ezen tényezők: (1) öröklött tulajdonságok (testalkati, szervi-, fiziológiai adottságok, motoros adottságok, érzelmi, intellektuális adottságok) illetve (2) környezeti hatások (szociális, szocio-kulturális hatások, felkészítési rendszer). Harsányi szerint *„sporttehetség az a személy, akinek egészségi állapota, pszichikai, fiziológiai, antropometriai, motorikus és szocializációs adottságai a fejlődés – érés egy szakaszában olyan színvonalúak és felkészülési szakaszonként olyan ütemben fejlődnek, hogy – megfelelő edzés és egyéb, főleg szociális miliő esetén – valamely sportágban, versenyszámban a csúcsteljesítmény – életkorban feltehetően magas színvonalú sportteljesítmények eléréséhez vezetnek.”* (Harsányi, 2000. 52.o).

Nádori (1991) gyakorlati oldalról is megközelíti a tehetség fogalmát, véleménye szerint a tehetséges sportoló (1) azonos terhelésű edzés mellett jobban fejlődik, mint

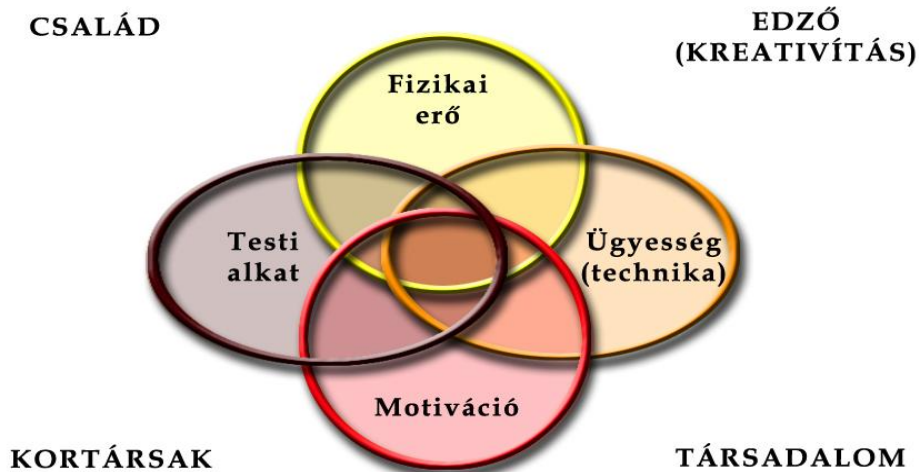
társai, (2) edzésterhelést jól viseli, terhelés növelésére kedvezően válaszol, (3) gyorsabban tanul mozgásokat, hamarabb sajátít el összetett, a sportágra jellemző mozgásformákat, (4) társainál sikeresebben hasznosítja taktikai és technikai tudását, (5) célszerűen old meg kritikus szituációkat, kitartó és szívós.

Rókusfalvy (1986) a tehetséget úgy definiálja, mint *„az egész személyiségnek az a jóval az átlag feletti teljesítményhez vezető, a tevékenység végrehajtását lehetővé tevő, meghatározott szerkezetű funkció együttes, amely kiváló adottságokon alapul és amelyek fejlődését a társadalmi, környezeti hatások és a saját tevékenység együttesen határozzák meg.”*

Mindezen definíciók – ahogy Frenkl (2003) is megjegyzi – alapmozzanata az, hogy a sport az egész embert, a bioszociális lényt érinti, a tehetség kérdését is csak ebben a teljességben, komplexitásban lehet megközelíteni. Napjaink egyik talán legizgalmasabb tehetségkutató aspektusa az, amikor a genetika és a sport kapcsolatát vizsgálják. Eiben több mint 40 évvel ezelőtti munkájában kifejtette, hogy a sporttehetség több összetevő eredménye és ezek öröklődési mechanizmusát csak sokirányú vizsgálatokkal lehet bebizonyítani (Eiben 1966). Humánbiológusok – elsősorban családfakutatásokkal – megpróbálják megtalálni az összefüggést az öröklés és a tehetség között. Czeizel (2003) kitér arra, hogy napjainkban ezen kutatások során igyekeznek olyan változókat feltárni, amelyek hatással vannak a tehetség „megjelenésére”. A humángenetika törvénye szerint a produkció a genetikai adottságok és az edzés együttes halmazából tevődik össze, és ahogy Czeizel (2003. 16.o) megállapítja: *„valamelyik testi, lelki- személyiségi jellegében kivételes adottságúnak bizonyuló fiatalot nevezhetjük tehetségnek, ha tehát ígéret a benn lévő potenciális kivételes lehetőségek miatt.”*

Czeizel sportteljesítmény modellje (amelyet 2x4-es modellnek nevezett el – lásd 1. számú ábra) bemutatja, melyek lehetnek azok a faktorok, amelyek alapvetően meghatározzák a kiváló sportteljesítményt. A tehetségkutatások egyik legnagyobb eredménye az lenne, ha sikerülne pontosan meghatározni ezen faktorok súlyát. Visszautalnék Kolosi vagy éppen McNamee és munkatársainak a megjegyzésére, hogy a több mint 50 éve zajló társadalmi mobilitás kutatások eredményeképpen a mobilizációs faktorok súlyát csak közel 50%-os arányban sikerült feltárni, a maradék 50% a meritokrácia, a szerencse, az élethelyzet faktora (McNamee and Miller 2004).

Úgy vélem, a sporttudomány a tehetség faktorainak azonosításában még közel sem rendelkezik elegendő eredménnyel, épp ezért fontos, hogy az ábrán szereplő egyes meghatározó tényezőket, azok hatásait kutatásokkal felderítsük.

1. ábra: 2x4-es sporttehetség modell

Egyetértésben Révész és munkatársaival (2005) arra következtethetünk, hogy a tehetség gondozása megköveteli a széles alapokon nyugvó tudományos felméréseket, a tesztbateriák kialakítását, a sportág-specifikus felmérések, kutatások elvégzését.

A tehetség fogalmának tisztázása mellett fontos, hogy a kiválasztás, mint a versenysportra való felkészítés egyik fontos mozzanata is konceptualizáljam. Sportlexikonban (Nádori 1985) a kiválasztás címszó alatt a következőket találjuk: „Kiválasztás: egyének elkülönítése meghatározott – meglévő vagy feltételezett – tulajdonságok alapján, miközben kiindulópontunk az, hogy a kiválasztott egyének alkalmasabbak valamely tevékenység, sportág űzésére, mint mások. Kiválasztás a tehetséges, kedvező adottságú sportolók keresésének a folyamata, tudományosan igazolt próbákkal, módszerekkel.”

Rigler (1996) átveszi definíciót, kiegészítve azzal, hogy a kiválasztást folyamatként és nem egyszeri aktusként kell értelmezni. Ezt a nézetet erősíti meg Harsányi (2000, 34.o) is, amikor a versenysportra történő kiválasztást úgy definiálja, mint egy „többéves folyamat, amelynek során a népesség köréből kiszűrt, motorikusan és/vagy testalkati szempontból átlagon felüli adottságokkal rendelkező fiatalokat az utánpótlásedzés közben rendszeresen és tervszerűen megfigyeljük, teszteljük egy

kiválasztott sportágra, versenyszámra való alkalmasság szakaszos előrejelzése érdekében.” Ismét Filinre (1973) utalva meg kell jegyezni, hogy a kiválasztás sokszor igen fiatal korban, „*már az általános iskolás korban megtörténik, a kiválasztottak életkorát jellemzően a sportfajta határozza meg, például műkorcsolyában és akrobatikában, tornában megengedhető a 9-10 éves kor, a többi sportágban ez 13-14 éves korig zajlódjon le.*” (Filin 1973, 82.o). Filin egyetért kollégáival abban, hogy a kiválasztás folyamata alapvetően három fő fázisból áll: (1) a gyermekek és az ifjak előzetes vizsgálata, (2) a kiválasztott kontingens alapos vizsgálata az adott sportág követelményei szempontjából, (3) valamennyi résztvevő többévi rendszeres vizsgálata egyéni szakosításuk végleges meghatározására.

Mindezek mellett fontos, hogy a kiválasztást végző sportvezetők, edzők, tartsák szem előtt a gyerekek lakóhelyének közelségét a sportterekhez, a szülők beállítódását a sportfoglalkozásokhoz, az iskolai előmenetelt. Látszik tehát, hogy már több mint 30 évvel ezelőtt pontos módszereket, forgatókönyveket állítottak fel arra vonatkozóan, hogyan zajlódjon le a kiválasztás folyamata. Ilyen jellegű munkák már nálunk is megjelentek, Frenkl (1979) hipotetikus rendszere szerint a megfelelő kiválasztás az lenne, ha minden egyes megfelelő életkorú gyereket bekapcsolnánk a sportéletbe, megteremtenénk az esélyét arra, hogy elsajátítsa az egyes sportmozgások alapjait, magas szintű mozgáskultúrára nevelnénk őket. Ebből a nagyszámú gyerekseregből természetes szelekcióval kiválogatódának azok, akik a nagyszámú versenyeken kiemelkedő eredményeket érnek el, a rendszer kimenetelében ott állnának azok az edzők, akik sportág-specifikusan kiválogathatnánk a tehetséges gyerekeket. Ez a rendszer sehol nem valósult meg – talán legközelebb a volt NDK állt hozzá. A 70-es évek kiemelkedő német sporttudósát, Kuppert lehet megemlíteni, aki részt vett a NDK válogató módszerének a kialakításában. Évente valamennyi sportágban területenként – felmenő rendszerben – versenyeket rendeztek, ezekre minden tanulót meghívtak. A kerületi és megyei versenyekre a sportiskolák és az egyesületek vezetői, edzői is elmentek, a legeredményesebb fiatalokat pedig összegyűjtötték, majd közülük választották ki a legtehetségesebbeket, akiket sportiskolákba vagy központosított egyesületekbe irányítottak. Itt már a sportági jellegnek megfelelő tulajdonságok alapján szakosodnak tovább a sportolók. Harsányi megjegyzi (2000), egy országnak sem sikerült maradéktalanul olyan, minden egyes érintett lakos számára elérhető testnevelési

és sportrendszert felépíteni illetve működtetni, amely természetes módon felszínre hozná a legtehetségesebbeket és kiküszöbölné minden esélyegyenlőtlenséget.

Ha a kiválasztás témakörében csak a fentiekben felvázolt nézeteket vesszük figyelembe, úgy tűnik, hogy kitartó és állhatatos kutatásokkal „kifejleszhető” egy csalhatatlan módszer, amellyel a nagy létszámú sportolói tömegből kiemeljük, kiválasztjuk a tehetségeket.

Ezzel a gondolatmenettel napjainkban több probléma is adódik. Egyrészt nincs nagy létszámú sportolói tömeg, másrészt nincs csalhatatlan módszer. Éppen ezért a kiválasztás helyett – ahogy Frenkl már 1979-ben is megjegyezte – érdemesebb felkészítésről beszélni. A professzor így definiálja a fogalmat: *„Nem túlzás, ha a sportban, gyakorlatban végzett minden szakmai tevékenységet a „felkészítés” szóban foglalunk össze. A „kiválasztás” a felkészítés szerves része, nem elkülöníthető, különösen pedig nem eseményjellegű feladat. Tulajdonképpen a versenyzők felkészítésének két nagy szakasza különböztethető meg: az utánpótlás-nevelés és a felnőtt korban a tudásszint lehetséges további növelése, biztosítása”* (Frenkl 1979, 74.o)

Az utánpótlás-nevelés szervezeti elemei az elmúlt években kikristályosodtak, a 14-21 éves korosztály felkészítése a felnőtt versenysportra szinte teljesen megoldott, a korosztályos válogatott menedzselésének rendszere létezik. A felkészítés tartalmi elemeinek vizsgálata messze túlhaladja disszertációm témakörét, így ennek kutatása nem került látókörömbe.

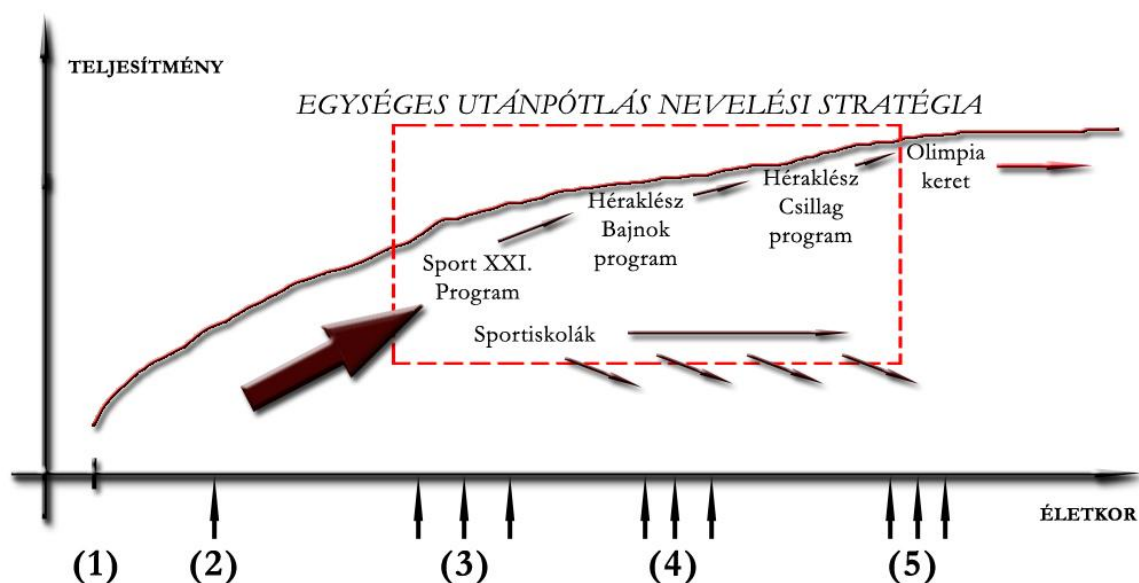
2.2.5 A sportolói életpálya sematikus modellje

A sportolói életpálya komplex modelljét vázolja fel Rigler (1996), ezt a modellt tekintem kiindulópontnak akkor, amikor az utánpótlás-nevelés rendszerét elhelyezem az életpálya modellbe (2. számú ábra). A modell természetes kiindulópontként a születést veszi. Ekkor a csecsemő beleszületik egy bizonyos helyzetbe (társadalmi viszonyba), és rendelkezik bizonyos előre kódolt genetikai felépítéssel.

A mozgás kialakulása minden gyerek lételeme. Az alapvető mozgásadottságok manifesztálódnak, kezdenek megjelenni a testalkati jegyek, kezd kialakulni az alapmozgások iránti igény. Mindezek mellett a fejlődés fontos pontja a pszichológiai háttér kiteljesedése is.

A gyermekek eredményeinek, sportfejlődésének a nyomon követéséhez elengedhetetlenek a versenyek, felmérések, ezeket szűrőknek is nevezzük. Az első szűrésnek az életkor következő szakaszában kell bekövetkeznie, a jól meghatározott tesztbateriák elvégzése illetve a versenyeredmények rögzítése után már kialakulhat az a viszonylag szélesebb kör, akik később bekerülhetnek valamely tehetségmenedzselő programba. Ezekben a programokban (Héraklész illetve olimpia csapat) az életkor, a sportági sajátosságok stb. figyelembe vételével készítik fel a sportolókat a legmagasabb szintű edzésre, versenyzésre.

(1): Születés - társadalmi viszonyok - öröklött tényezők (2): Adottságok manifesztálódása - alapvető testalkati jellegek - mozgás iránt mutatott érdeklődés - pszichológiai háttér	(3): Szűrés (tesztbateriák, versenyek) (4): Kiválasztás, felkészítés - fejlődőképesség - a teljesítmények megbízhatósága és viszonylagos stabilitása - terhelhetőség	(5) Legmagasabb szintű versenyzési profil - versenyzési időszakra való felkészítés - pozícióra alkalmasság kérdése - nagyfokú pszichikai terhelés elviselése

2. számú ábra: A sportolói életpálya komplex modellje

3. CÉLKITŰZÉSEK

A fiatalok társadalmi pozícióját szüleik helyzete határozza meg, így tehát az utánpótlás korú sportoló társadalmi esélyeinek a vizsgálatok a szülők vizsgálata megkerülhetetlen. Céлом, hogy az élsportolóvá válás egyik kiemelkedően fontos szakaszában megvizsgáljam az azonosított esélyek meglétét vagy hiányát, feltárjam ezen hiányok okait és következményeit, valamint pontosan megismerjem az utánpótlás-nevelési rendszerekbe bekerülő sportolók társadalmi környezetét.

Céлом továbbá, hogy megvizsgáljam, a több mint harminc éve hasonló populáción lefolytatott kutatással összehasonlítva a tehetséges sportolók körében már feltárt társadalmi különbségek változtak-e és ha igen mennyiben, van-e különbség a mai és a 30 évvel ezelőtti kiválasztott utánpótlás korú sportoló gyerekek környezete között.

További célom, hogy megismerjem, illetve beazonosítsam a sportkarrier előrehaladását befolyásoló társadalmi tényezőket, megvizsgáljam, hogy szelekciós tényező-e és ha igen, milyen mértékben a sportoló társadalmi közege.

3.1 Kérdések

Annak érdekében, hogy célkitűzéseimet el tudjam érni, többek között empirikus kutatást is végeztem. Kutatásom során a következő kérdésekre kerestem a választ:

- ✓ A sportkarrier tekintetében arra kerestem a választ, hogy
 - Kik játszanak jelentős szerepet a tehetséges fiatalok sportágválasztásában?
 - Melyek azok a sportágak, amelyek az edzésszám tekintetében elvállnak a többtől?
 - Melyek azok a sportágak, ahol jellemzőbb az edző és az egyesület csere?
 - A sportolói karrier előrehaladtával megjelennek-e a sporttal kapcsolatos negatív élmények?

- ✓ Az elmúlt 30 évben következtek-e be változások az utánpótlás-nevelési rendszerbe bekerült gyerekek társadalmi háttérében és ha igen, milyen irányban?
- ✓ Befolyásolja-e a gyermekek sportágválasztását a szülők társadalmi környezete és ha igen, milyen mértékben?
- ✓ Létezik-e bármiféle összefüggés egy adott terület gazdasági fejlettsége és a fiatal sportolók élsportolói karrierje között, és ha igen, miképp jellemezhető ez az összefüggés?
- ✓ Az utánpótlás-nevelés szempontjából szelekciós tényező-e a társadalmi helyzet? Vajon a rosszabb társadalmi háttérű gyermekek könnyebben lemorzsolódnak, kevésbé eredményesebbek és így rövidebb a sportkarrierjük?
- ✓ A nemzetközileg is eredményes utánpótlás korú sportolók tekintenek-e úgy a sportra, mint egy lehetséges hivatásra?

3.2 Hipotézisek

Összhangban a szakirodalmi áttekintéssel, a megfogalmazott célkitűzéssel és az empirikus kutatás kérdéseivel az alábbi hipotéziseket fogalmaztam meg. Disszertációm további szakaszában ezeket a hipotéziseket statisztikai eljárásokkal igazoltam be vagy vettem el.

H₁ A tehetséges sportoló sportkarrierjének vetületében feltételeztem, hogy a (1) fiatal sporttehetségek sportágválasztása legjellemzőbben még mindig szűk környezetük döntése, (2) különbség van közöttük az edzésmennyiség, a velük foglalkozó edzők számában, illetve (3) a közvetlen felnőtt korosztály alatt lévő menedzseltek között – ellentétben a fiatalabbakkal - a sport negatív hatásai jobban megjelennek.

- H₂ Feltételeztem, hogy hasonlóan a harminc évvel ezelőtti eredményekhez, az anyagilag és kulturálisan kedvezőbb helyzetben lévő fiataloknak több esélyük van arra, hogy élsportolóvá váljanak, mint a kedvezőtlenebb helyzetben lévő társaiknak.
- H₃ Feltételeztem, hogy ellentétben a harminc évvel ezelőtti eredményekkel, napjainkban az Egységes Utánpótlás-nevelési Rendszerben résztvevő sportágak között különbség van a bekerülő sportoló gyerekek társadalmi háttérében.
- H₄ Feltételeztem, hogy a sportkarrier előrehaladtával az Egységes Utánpótlás-nevelési Rendszer közép- (Héraklész Bajnokprogram) és felső szintjén (Héraklész Csillagprogram) egyre jobb társadalmi helyzetű gyermekek sportolnak.
- H₅ Feltételeztem, hogy a gazdasági tényezők tekintetében a fejlettebb területekről jellemzően több sportoló kerül be az utánpótlás- nevelési rendszerbe, mint a fejletlenebbekről, létezik a települési lejtő és az úgynevezett Balassagyarmat – Békéscsaba (B-B) tengely.
- H₆ Feltételeztem, hogy az Egységes Utánpótlás-nevelési Rendszerben résztvevő sportolók az életkor előrehaladtával a sportra egyre inkább úgy tekintenek, mint egy professzionális tevékenységre.

4. MÓDSZEREK

A kutatás hipotéziseinek igazolására alapvetően a szociológiai adatfelvételek talán legtöbbet használt módszerét, a survey módszert alkalmaztam, de az átfogó következtetések levonásához elengedhetetlen a dokumentumelemzés és a mélyinterjú módszerek felhasználása is. Ezek segítségével a vizsgálat tárgyára vonatkozóan szinte a teljes vertikumot átöleltem.

4.1 Survey módszer

A módszer lényege, hogy a vizsgálni kívánt populációból mintát választunk, azokat szükség szerint almintákra osztjuk, a mintába került megfigyelési egységekkel standardizált kérdőívet töltünk (töltetünk) ki, a kérdésekre adott válaszokat összerendezzük, szükség szerint kódoljuk, a kódolt adatokat pedig matematikai-statisztikai módszerekkel elemezzük (Babbie 2003).

Vizsgálatomba a 2008-as héraklészes (Bajnok illetve Csillag) sportolók, az 1976-ban valamint 2007-ben a KSI-ben sportolók és a 2008. áprilisában a Héraklész Bajnokprogram Válogatón résztvevő jégkorongozók kerültek.

Bár a hipotézisem jórészt a Bajnok és a Csillagprogramban résztvevőkre korlátozódnak, a disszertációmban is többször kitérek arra, hogy a központilag finanszírozott utánpótlás-nevelés középső és felső szintje nem független egység, nagyban függ az alsó (Sport XXI.) illetve az ezt körülölelő sportegyesületi szinttől, ezért tartottam fontosnak, hogy az előzőektől független sportolói mintát is bevonjak az analízisbe. Dolgozatom talán egyik legérdekesebb és legösszetettebb része a több mint 30 évvel ezelőtti adatok ismételt feldolgozása, megfelelő interpretálása és a mai adatokkal történő összevetése. A Héraklész, jégkorong illetve a 2007-es KSI szülői mintákat a NUPI és a Szonda Ipsos által 2004-ben közösen elkészített, a magyarországi felnőtt lakosságra reprezentatív kutatás 1500 fős mintájával tudom összehasonlítani.

A Héraklész Program Informatikai Rendszere minden egyes támogatott sportolót nyilvántart, kézenfekvő volt, hogy a teljes populáció kerüljön be az analízisbe, így is minimalizálva a mintavétel során a legjobb jóindulattal sem mindig elkerülhető

torzításokat, hibákat. A kérdőívek kiosztásakor a Bajnokprogramban 1201, a Csillagban pedig 301 regisztrált sportoló szerepelt.

A visszaküldési arány a Bajnok esetében 70,19%, a Csillagos sportolók esetében pedig 60,1%. Látható, hogy az idősebb, sok esetben az olimpiára készülő versenyzőket nehezebb volt elérni, a Bajnokos visszaküldési arány viszont egy társadalomtudományi kutatásban kifejezetten magasnak értékelhető. Két sportág esetében (kosárlabda és súlyemelés) nem sikerült értékelhető mennyiségű kérdőívet begyűjtenem, így ezek a sportágak kimaradtak az analízisből. Az egyes sportágakra vonatkozó kitöltöttségi és visszaküldési arányokat mutatja be az 1. számú táblázat.

1. számú táblázat: Rögzített kérdőívek száma sportáganként

Sportágak	N		Sportágak	N
Asztalitenisz	38		Öttusa	41
Atlétika	42		Röplabda	54
Birkózás	37		Sportlövészet	52
Evezés	71		Tenisz	32
Jégkorong	94		Torna	49
Judo	82		Triatlon	73
Kajak-kenu	83		Úszás	36
Kézilabda	61		Vívás	27
Ökölvívás	76		Vízilabda	76
Összesen: 1024				

Az 1976-os kérdőívből nyert adatokat a KSI-s gyerekekre vonatkozóan teljesnek tekinthetjük, hiszen a kutatási vezetővel készített interjú után megtudtam, hogy minden próbaéves hallgatónak kötelező volt kitölteni a kérdőívet. A megtalált név és címlista szerint ebben az évben 660 sportoló kezdte meg sportkarrierjét a KSI-ben, mi az irattárban összesen 551 kérdőívet találtunk meg (ez 85%-os kitöltöttségi aránynak felel meg).

A 2007-ben felvett KSI kérdőív során mintavételi eljárással nem szűkítettük a megkérdezettek körét, kutatótársaimmal a teljes KSI populációt igyekeztünk elérni. Az egyesületi nyilvántartások szerint az adott időszakban 830 igazolt tagja volt a KSI SE-nek, a kérdőíveket a sportági edzések előtt osztottuk szét. A kiosztott közel 800 kérdőív közül három hét után 618 (74,5%) érkezett vissza. A vizsgálat anonimitása érdekében a

kérdőíveket nem személyesen, hanem egy központi helyen felállított urnában gyűjtöttük. Az urnás gyűjtés valószínűleg csökkentette a kitöltve visszaérkezett kérdőívek számát, viszont biztonságot adott a kitöltőknek. Az 2. számú táblázat mutatja a KSI SE szakosztályait valamint a kitöltési arányokat, az összehasonlíthatóság kedvéért külön oszlopokban tüntettem fel a 1976-os mintára vonatkozó adatokat.

A kitöltési adatokból látható, hogy a kiosztott kérdőíveknek 3/4-e érkezett vissza, ami bár kevesebb az 1976-os visszaküldési aránynál, úgy vélem, hogy az elmúlt harminc év társadalmi változásait is figyelembe véve ez jó arány (napjaikban jelentősen lecsökkent egy-egy kutatásban való önkéntes részvételi hajlandóság). Bár a két időszakban eltér a sportágak köre, ez nem befolyásolja a következtetéseket, hiszen öszváltások kimutatására törekedtem.

A Héraklész és a KSI alminta mellett a jégkorongozók kiválasztási felmérésén reprezentatív mintát alakítottam ki. A 2 napos felmérésen összesen 150 sportoló vett részt, közülük minden második sportoló töltött ki kérdőívet ($N=75$).

2. számú táblázat: KSI SE populáció és minta sportágankénti

Sportág	1976			2007		
	Összlétszám	Feldolgozott kérdőív	%	Összlétszám	Feldolgozott kérdőív	%
1 Asztalitenisz	96	67	69,80%	41	40	97,60%
2 Atlétika	52	43	82,70%	60	48	80,00%
3 Judo				75	63	84,00%
4 Kajak-kenu	108	89	82,40%	195	101	51,80%
5 Kerékpár	23	20	87,00%	33	24	72,70%
6 Kosárlabda	56	46	82,10%			
7 Labdarúgás	101	92	91,10%			
8 Ökölvívás	23	20	87,00%	43	34	79,10%
9 Öttusa	21	20	95,20%	124	110	88,70%
10 Sportlövészet				36	29	80,60%
11 Tenisz	53	44	83,00%			
12 Torna	48	41	85,40%	72	60	83,30%
13 Vívás	40	39	97,50%			
14 Vízilabda	39	30	76,90%	151	109	72,20%
Összesen	660	551	83,50%	830	618	74,50%

Az egyes alminták adatait és százalékos arányát mutatja a 3. számú táblázat.

3. számú táblázat: Almintánként a feldolgozásra került kérdőívek száma és aránya

	Kitöltők száma	Százalékos megoszlás
Héraklész Bajnokprogram	843	37,2
Héraklész Csillagprogram	181	8,0
Jégkorong kiválasztó tábor	75	3,3
Központi Sportiskola (1976)	551	24,3
KSI SE	618	27,2
Összesen	2268	100,00

A kérdőív kialakításakor ügyelnem kellett a tartalmi, kritérium és fogalmi érvényesség betartására, többek között ezért is alakítottam át az 1976-os kérdőívnek bizonyos részeit. A gyerekek társadalmi státuszát több dimenzióból is megközelítettem illetve olyan itemeket használtam fel, amelyeket országos, reprezentatív kutatások során is lekérdeztek, leteszteltek.

A megbízhatóságot egyrészt az újrateszteléses (test-retest) másrészt a felezéses (split-half methods) módszerrel ellenőriztem, illetve adott esetben a Cronbach-féle alfát is kiszámoltattam. Az újratesztelés természetesen csak a 2007-es KSI illetve a Héraklész almintán volt lehetséges, de az egyéb módszereket már a teljes mintán elvégeztem. Mindemellett bevett mérőeszközöket (KSH, Szonda Ipsos, TÁRKI által használt eszközök) alkalmaztam. Kutatásom során a kérdőívben kapott válaszokat adatbázisba rögzítettem, így lehetővé vált azok elemzése.

Az 1976-os KSI 138, a 2007-es KSI 106, a jégkorongos, a Héraklész Bajnok és Héraklész Csillagprogramos kérdőív összesen 164 változóból állt össze, ezek jellemzően névleges illetve sorrendi skálán elhelyezkedő adatok, csak elvétve találunk intervallumskála típusú változókat. Az adatokat egy előre felépített és jól strukturált SPSS 14.0 verziójú adatbázisba rögzítettem, a térinformatikai adatok elemzésére GeoMedia 6.0 szoftver köré kiépített rendszert használtam. Minden kérdőív megtalálható a függelékben.

Disszertációm egyik almintája az 1976-os, a Központi Sportiskola (KSI) Módszertani Osztálya által végzett szociológiai kutatás. Abban az időben úttörő munkának tekinthető az ilyen jellegű adatfelvétel, a néhány évvel azelőtt újjászülető és a 70-es években reneszánszát élő magyar szociológia így megjelent nemcsak a sportban, hanem az utánpótlás-nevelésben is. A kérdőív szerkesztői jó érzékkel ismerték fel, hogy a KSI-be járó, a jövő „sportelitjébe” pályázó gyermekek társadalmi jellemzői jelentősen eltérnek a korosztály átlagától. A KSI akkori tudományos munkatársai úgy gondolták, hogy a sportolók köré kialakított átfogó mérési rendszernek része kell hogy legyen – a sportélettani és humánbiológiai kutatások mellett – a sportolók társadalmi háttérének a felmérése is. A lekérdezés után készült elemzés (erre utalnak a minden kérdőíven, minden kérdés után szereplő kódolások, illetve megtaláltam a kódkártyákat is), de az eredményeket csak szűk körben, belső munkaanyagként publikálták. Természetesen 30 év távlatából társadalmi háttérelmést a kor hivatalos statisztikáinak a felkutatásával végezhettem. A KSH 1980-as népszámlálási adatai és a hozzá kapcsolódó elemzések alkalmasak arra, hogy összehasonlító adatként szolgáljanak.

Elemzésem többi almintájával (KSI-2007, Héraklész Bajnok és Csillag valamint Jégkorong kiválasztó tábor) ilyen „időbeli” probléma nem merült fel, az adatok egymással és természetesen egyéb kutatási eredményekkel, KSH adatokkal is összehasonlíthatóak. A 30 évvel ezelőtti kérdőív messzemenőig kiváló alapot biztosított egy jelenkori társadalmi kutatás lefolytatásához, de természetes módon az akkori kérdőívek kiegészítésre illetve átalakításra is szorultak. Az átfogóbb és pontosabb eredmények elérése érdekében új kérdéseket tettem fel, illetve bizonyos kérdések nem, vagy csak más formátumba kerülhettek be. Új kérdések közül megemlíthető a család kulturális tőkéjét felmérő könyvmennyiség, új családi javak meglétének a felmérése, átalakított kérdések közül pedig a család keresete, hiszen míg 1976-ban erre a kérdésre pontos összeggel válaszoltak a megkérdezettek, addig 2007-ben a meglévő csoportok közül kellett a megfelelőt kiválasztani.

A 4. számú táblázatban azon itemek változását emeltem ki, amelyeket a társadalmi háttérelmézés során felhasználtam.

4. számú táblázat: Almintánként az analízisbe bevont társadalmi változók

KSI 1976		KSI 2007	Héraklész <i>Bajnok/Csillag/Jégkorong</i>		
Lakcím település		Lakcím település	Lakcím település		
Apa/anya iskolai végzettség		Apa/anya iskolai végzettség	Apa iskolai végzettség		
			Anya iskolai végzettség		
Apa/anya foglalkozástípus		Apa/anya munkastátusz	Apa munkastátusz		
			Anya munkastátusz		
		Apa/anya foglalkozástípus	Apa foglalkozástípus		
			Anya foglalkozástípus		
Havi kereset (folyamatos)		Család nettó keresete (nominális skála)	Család keresete (nominális skála)		
Közös háztartásban élők száma		Közös háztartásban élők száma	Közös háztartásban élők száma		
Milyen típusú házban laknak		Milyen típusú házban laknak	Milyen típusú házban laknak		
		Lakás értéke	Lakás értéke		
Lakás alapterülete		Lakás alapterülete	Lakás alapterülete		
Családi javak	Vikendtelek	Családi javak	Családi javak	Nyaraló	
	Nyaraló			Egyéb lakóingatlan	
	Hétvégi ház			5 évnél fiatalabb személyautó	
	Gépkocsi			5 évnél idősebb személyautó	
	Számítógép				
	Szélessávú internet				
	Mosogatógép				
	Videokamera				
	Könyvmennyiség				Könyvmennyiség

4.2 Dokumentumelemzés

Kutatásom fogalmi háttérének megalapozásához elengedhetetlen, hogy pontos képpel rendelkezek az utánpótlás-nevelés rendszeréről. Ez a rendszer az elmúlt évtizedekben jelentősen átalakult.

A sportszféra „alaptörvényei” az a három jogforrás (1996. évi LXIV. törvény, a 2000. évi CXLV. törvény valamint a 2004. évi I. törvény a sportról), amely a törvényes hátteret igyekezett megteremteni. A versenysport illetve annak utánpótlás-nevelése ezen források mindegyikében szerepel, így az elemzések elvégzésekor nem hagyhattam figyelmen kívül.

A sportot szabályzó jogszabályi háttér mellett törekedtem arra, hogy a lehető legszélesebb körben tanulmányozzam a szférát érintő összefoglaló anyagokat, betérjesztéseket. Általánosan elfogadott tény, hogy egy-egy szakterület fejlődését két dolog alapvetően befolyásolja: az átfogó helyzetelemzés után elkészített rövid és hosszú távú fejlesztési stratégia valamint a jogszabályi környezet. A NUPI (majd NUSI-UPI) megalakulása óta központi szerepet tölt be a magyar sportközigazgatás rendszerében, kiemelt kapcsolatokkal rendelkezik a civil sportszféra szervezeteivel, az évenként elkészített beszámolók, jelentések fontos dokumentumai a sporttársadalom egészének, ennél fogva ezeknek az elemzése is kézenfekvő volt.

A kutatásom retrospektív jellegű is, a jelenlegi fiatalok életesélyeit illetve társadalmi környezetét a több évtizede kiválasztott tehetséges fiatalokéval hasonlítom össze. A visszatekintő kijelentéseket többek között a Központi Sportiskola (KSI) kutatásaira, illetve személyi adatlapjaira támaszkodva teszem meg. Három évtizeddel ezelőtt a kor szokásainak megfelelően pontos és rendszerezett nyilvántartást vezettek az igazolt sportolókról. A személyi adatlapok mellett a működő szakosztályok különböző jelentéseit, beszámolóit is elemzésem tárgyává tettem.

4.3 Mélyinterjúk az utánpótlás-nevelés rendszerét irányító szakemberekkel valamint az utánpótlás korú sportolókkal foglalkozó vezető edzőkkel

Természetes, hogy bizonyos kérdésekre csak a kérdőívnél nagyobb szabadságot biztosító módszer segítségével kaphatok választ, éppen ezért személyes mélyinterjú keretén belül kérdeztem meg a sportvezetőket, edzőket. Ezt a módszert elsősorban a kutatásom kezdeti szakaszában alkalmaztam, így mód nyílt arra, hogy a szerzett információkat felhasználjam például a kérdőívek összeállításakor is. A kutatás során az azonos alcsoportba tartozóknak ugyanazokat a kérdéseket tettem fel, így a kapott válaszok egymással összehasonlíthatóak.

A kutatási időszakban – mint résztvevő megfigyelő – közel 50 mérkőzésen, illetve edzésen vettem részt, amelyek után rendszeresen beszélgettem a fiatalokkal, edzőkkel, szülőkkel. Ezek a beszélgetések jellemzően strukturálatlan formában zajlottak, de a főbb gondolatokat, a disszertációm témájához szorosan kapcsolódó véleményeket saját szavaimmal lejegyeztem, jegyzeteimet értekezésem megírásakor felhasználtam.

Az edzők mellett az egyes sportágak vezetőit is bevontam a kutatásba, hiszen ők azok, akik véglegesítik a programba bekerültek névsorát és irányítják a sportszakmai munkát. Sokan közülük nem szakadtak el a mindennapi edzés megtartásától sem, egyesületi vezetőedzőként illetve válogatott edzőként dolgoznak.

Mindösszesen 32 interjút dolgoztam fel, az egyes módszerekkel (dokumentumelemzés, interjú, survey-módszer) nyert adatokat – bár különböző minőségűek – egységként kezeltem és dolgoztam fel, így komplex elemzést készíthettem.

5. EREDMÉNYEK

Mint ahogy azt a bevezetőben is írtam, többféle egyenlőtlenség létezik, így az államilag finanszírozott programokban résztvevő gyerekek társadalmi esélyegyenlőtlenségeit is több dimenzióban lehet megvizsgálni és a kapott eredményeket interpretálni. Megvizsgáltam, hogy (1) életkora, (2) területi adottsága (hol született, hol lakik, hol sportol stb.), (3) szüleinek gazdasági helyzete milyen hatása van az élsportolóvá válás folyamatára, ezek külön-külön és együttvéve mennyire befolyásolják, hogy valaki bekerül-e, bent marad-e vagy éppen kiesik az államilag finanszírozott utánpótlás-nevelési programokból. Mindezen tényezők azonban vizsgálódásomnak csak az egyik dimenzióját alkották, a másik a (1) sportágak köre illetve az (2) utánpótlás-nevelési programok szintje. Ezen dimenziók összekapcsolásával sokkal „mélyebb fúrásokat” végeztem, háttérben meghúzódó összefüggésekre is igyekeztem rávilágítani. Mint ahogy már jeleztem, az összegyűjtött és adatbázisba rendezett adatokat elsősorban statisztikai módszerekkel elemeztem, de módomban állt a térinformatikai jellemzőkkel (megye, kistérség, település) rendelkező adatokat tematikus térképen is megjelenítenem. A NUSI-UI Kutató és Informatikai Osztályán több mint 5 éve foglalkozom területi statisztikák és összetett elemzések elvégzésével. Az eddigi tapasztalatok bebizonyították, hogy összetett eredmények megjelenítésére a vezetésem mellett kialakított térinformatikai rendszer tökéletesen alkalmas és nagyban segíti nemcsak az eredmények szemléletes bemutatását, hanem további kutatások, vizsgálatok tervezését, elindítását is.

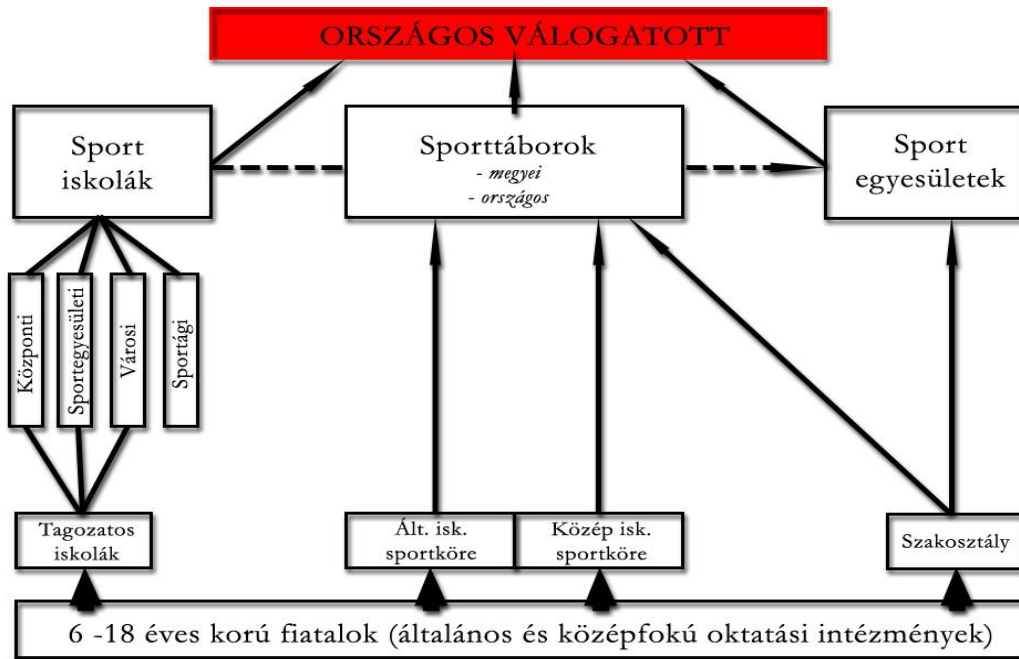
5.1. Az utánpótlás-nevelés szervezeti kerete rendszerváltás előtt és napjainkban

A survey kutatás eredményeinek a bemutatása előtt felvázolom az utánpótlás-nevelés szervezeti kereteit rendszerváltás előtt és napjainkban, az egységes utánpótlás-nevelési rendszer kialakításának lépéseit. Mindezeket az eredményeket a dokumentumok elemzése és a mélyinterjúk során nyertem.

Míg a modern sport megszületésekor - egészen az 1920-as évekig - a kiemelkedő sportteljesítmények eléréséhez a természetes képességek önkéntelen megnyilvánulása is elegendőnek tűnt, addig a század közepétől a úgynevezett sport-

nagyhatalmak – élén az NDK-val (Kupper 1991) – komoly tehetségkutató rendszer alapjait fektették le. Ekkor vált elterjedté az a nézet, hogy a sporttehetségek felkutatása és menedzselése csak nagyon komoly, több éves kutatómunkával, valamint átfogó, minden részterületre kiterjedő utánpótlás- nevelési rendszerrel vezethet eredményre. Az eredmények folyamatos javulása, az egyre inkább elterjedő olimpiai eszme, a politika sportszférán belüli markáns megjelenése mind-mind növelte a versenysportolók létszámát és nyilvánvalóvá vált, hogy csak olyan, kiemelkedő adottságokkal rendelkező sportolók „érhetnek oda”, akik kiválogatásuk után az egyes életszakaszokban megkapták az optimális fejlődésükhöz elengedhetetlen támogatást, felkészítést. Az eredménykényszer egyre inkább meghatározó jellemzője lett a versenysportnak és a befektetett források csak akkor térültek meg, ha az kellően megalapozott tehetségkutatásra illetve kiválasztó rendszerre épült.

A versenysport szervezeti keretei a sportegyesületek (Gombocz 2005; Szabó 2001, 2002), ezek alkották és alkotják mind a mai napig a versenysport alapjait. A múlt század közepére az egyesületek és az akkori sportvezetés megfogalmazták azon igényüket, miszerint a tehetségek felkutatására, a kiválasztási folyamatok lebonyolítására és a fiatalok megfelelő edzésére illetve versenyeztetésére épüljön ki egy önálló rendszer. 1963-tól megalakultak az első, kizárólag gyermek illetve serdülőkorúakat foglalkoztató sportiskolák, amelyek kifejezetten a tehetségmenedzselés koncepciója mentén kezdték meg működésüket (Harsányi 2000). Ez a koncepció az Utánpótlás-nevelés Egységes Rendszere (UPER), amelynek egyik alapeleme volt a sportiskola. A rendszer egységei és azok kapcsolódási pontjai a következők voltak (3.ábra).

3. számú ábra Az utánpótlás-nevelés egységes szervezeti formái és versenyrendszere az 1970-es években

A rendszer alapegysége a mindenkori 6-18 éves korú magyar népesség (a KSH adatai szerint 1970-ben az adott korcsoportban több mint 2,2 millió gyerek illetve fiatal tartozott), ők azok akik valamilyen általános illetve idősebb korban középfokú intézményben tanultak. Ebből a nagyszámú populációból érkeztek a sportolók, akik:

- (1) valamely tagozatos iskolába kerültek – ők „átestek” egy kiválasztási felmérésen és a szakemberek tehetségesnek találták őket, vagy
- (2) részt vettek az általános iskolai sportköri foglalkozások, jellemzően iskolai versenyeken (városi, területi) is elindultak, esetleg
- (3) a sportolás keretei megmaradtak az oktatási intézmények falai között, de jellemző volt, hogy
- (4) sportegyesületi keretek között edzettek, versenyeztek.

A tagozatos iskolákból szinte egyenes út vezetett a kiemelt (központi, városi illetve egyesületi jellegű) sportiskolákba, ahol a fiatalok 16-18 éves korukig edzettek, versenyeztek. A sportiskolák jóformán csak ott működtek, ahol sikerült a rendszerbe oktatási intézményt is beépíteni (ezzel megteremteni a lehetőségét annak, hogy a sportolással járó többletterhelés - edzőtáborok, versenyek - összeegyeztethetővé váljon a tanulással). A hagyományos oktatási rendszerben tanulók részére - megyei illetve

országos szinten – folyamatosan rendeztek sporttáborokat, amelyek fontos pontjai voltak a kiválasztási rendszernek. Hasonló jelentőséggel bírtak a központi szervezésű, felmenő rendszerű versenyek, a rendszer kimenetele a korosztályos válogatott volt, ide a sportiskolákból illetve az egyesületekből kerültek be a fiatalok, de előfordult, hogy némely központi sporttáborban olyan tehetségre figyeltek fel, aki tagja lett a nemzeti csapatnak. A sportiskolák elsődleges szerepe az volt, hogy a tehetségeket felkutassák és leigazolják, így olyan szakemberek kezébe kerültek, akik magas szintű szakmai tudással rendelkeztek. Az edzők szakmai felkészültségét segítette az is, hogy ezekben a sportiskolákban – kiemelten a Központi Sportiskolában – magas szintű tudományos munka folyt, amely lehetővé tette, hogy legújabb eredményeket a mindennapi életbe is átültessék.

Az UPER egysége a rendszerváltás idején megbomlott, kedvezőtlen folyamatok indultak el. *„Átalakult az irányítási struktúra. Az átkosban a sportminisztérium mindig is erős volt. Jó szakemberek dolgoztak ott, nagy apparátusokkal, politikai kormányzati szándék a sporttal kapcsolatosan egyoldalú, de nagyon erős volt. Ez is kezdett felolvadni. Folyamatos volt a térvesztés. A sport műhelyei egyre jobban sérültek, eltűntek nagy egyesületek, mint Csepel, Tungsram, szakemberek mentek ki a rendszerből (Sportvezető).*

A 90-es évekre az egyesületi típusú sportiskolák beleolvadtak a sportegyesületekbe (majd meg is szűntek), a városi sportiskolák száma lecsökkent, míg *„az 1963-ban alakult Központi Sportiskola – amely folyamatosan nevelt utánpótlást a sok dicsőséget szerzett magyar élsportnak – 1991-ben megújult; általános iskolával, gimnáziummal és kollégiummal bővült, felvette a neves sportszakember, dr. Csanádi Árpád nevét.” (Sportvezető).*

Az így kialakított integrált utánpótlás-nevelési központ egyben oktatási intézmény és sportegyesület is volt, lehetőséget teremtve ezzel nemcsak a magas szintű edzésre illetve versenyzésre, hanem a tanulásra is. A modell csak pár évig működött. Ámbar az oktatási intézmény és a KSI SE szervezetileg szétváltak, továbbra is kiváló szakmai kapcsolatot tartanak fent.

Ekkor (2001-ben) megalakult a Nemzeti Sportmódszertani és Kutató Intézet (NSKI), amelyből 2002-ben, önálló intézményi rangot kapva kivált a Nemzeti Utánpótlás-nevelési Intézet és elindult a Héraklész Tehetséggondozó Program.

„Összeállt egy középtávú fejlesztés, amelyben a prioritásokat meg kellett határozni. A legsürgetőbb feladat az volt, hogy az értékvesztést meg kell gátolni és ami érték van, azt kell támogatnunk, amíg talpra nem állítunk valami új fajta struktúrát. Így született meg a Héraklész program.” (Sportvezető)

Mindezekkel együtt az utánpótlás-nevelés teljes vertikumát lefedő egységes rendszer még korántsem állt fel, a SWOT analízis során feltárt gyengeségek felszámolása további átalakításokat tették szükségessé. A széttagolt támogatási rendszerben nem volt lehetséges a befektetett erőforrások követése, valamint a különböző képzési –utánpótlás-nevelési programok eltérő módszertannal, nagyon különböző erőforrásokkal dolgoztak (ilyen sportági utánpótlás-nevelési program volt a Nemzeti Atlétikai Program, a labdarúgás esetében a Bozsik program és elindult a kosárlabda utánpótlás-nevelési program is). A kor követelményeinek megfelelően az eredményes, szervezett országos hálózattal rendelkező sportági szakszövetségek szinte mindegyike igyekezett kialakítani saját sportágának középtávú sportágfejlesztési programját.

5.1.1. A Sport XXI. Program

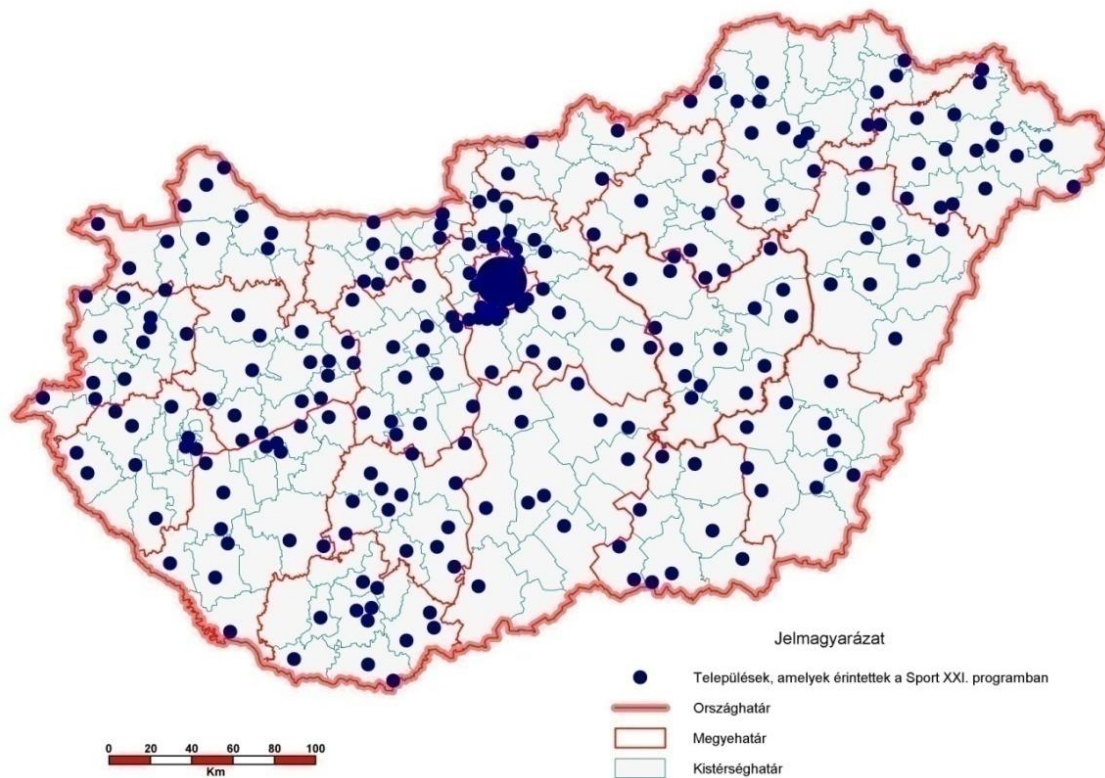
A Héraklész Tehetséggondozó Programok közül elsőként a Héraklész Bajnokprogram indult el, de már ekkor tudható volt, hogy a sportolói pályafutás alapozó szakaszának, a Héraklész Alapprogramnak az indulása sem várat magára sokat. A kiválasztás, a sportba bekerülés csatornáinak kimunkálása, az edzésközpontok, területi (regionális) bázisok létrehozása, a szakmai háttér felépítése olyan feladatokat jelentettek, amelyek a sportágazat, az oktatásügy, az államigazgatás, az önkormányzatok érdekeinek összehangolását igényelték.

A program szakmai stábja olyan rendszert kívánt létrehozni, amely messze túlmutat a sport utánpótlás-nevelésének problémáin. A középpontban a gyermek áll, a tehetségek kiválasztása és foglalkoztatása mellett azonban a legfiatalabb korosztályok jelentős arányának biztosítja a testkultúrális fejlődést, a rendszeres testedzés és sportolás életre szóló megkedveltetését.

A Héraklész alapprogram meghatározó, új elemei a korábbi sportágfejlesztési programokat egységes utánpótlás-nevelési rendszerré átalakító, illetve a sportági kört

kibővítő Sport XXI. utánpótlás-fejlesztési program. A program átfogó célja, hogy jelenleg a középső szinten már megjelenő sportágak szakmai irányítói alsóbb szinten is kialakítsák saját, sportágprofiljuknak megfelelő, széles körű tehetséggondozó programjukat, amit az intézettel közösen menedzselni tudnak. Elvárható, hogy a működési tapasztalatok folyamatos beépítésével a Sport XXI. program megújulást hozzon az utánpótlás-nevelési rendszerben és hosszú távon biztosítsa a tehetségek felismerését.

A programban 2008-ban érintett sportegyesületek illetve oktatási intézmények területi megoszlását szemlélteti a következő térkép, Látható, hogy szervezetileg a széles alapokon nyugvó, területileg Magyarország egészét lefedő utánpótlás-nevelési rendszer alapjai rendelkezésre állnak.

1. számú térkép: A Sport XXI. programban érintett települések (2008)

5.1.2 A sportiskolai rendszer újjáélesztése

A NUPI Pedagógiai Csoportja 2005-ben indított kutatásának célja a sportiskolák, mint foglalkoztatási helyszín elhelyezése az utánpótlás-nevelés rendszerén belül. Magát a sportiskola fogalmát a sporttörvény 77. § m). pontja a következőképpen

definiálja: „Sportiskola az a költségvetési szerv vagy közhasznú társaság, amely utánpótlás-nevelést végez, valamint az az iskola, amely a Kt. alapján közreműködik az utánpótlás-nevelésben. A sportiskola fogalmával egyéb jogszabályi környezetben szinte nem is találkozunk, általánosságban ezekre a közoktatási intézményekre is a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény vonatkozik.

A sportiskolák esetében alapvetően a következő két típust tudjuk megkülönböztetni:

- (1). Az egyik az úgynevezett. közoktatási típusú sportiskola, amelyben az utánpótlás-nevelést (mint fő feladatot) valamely alsó és/vagy középfokú közoktatási intézmény végzi. Ebben az intézménytípusban – összhangban a törvényi szabályozással - az alapvető feladat a közoktatási feladatok ellátása, ez egészül ki a sport utánpótlás-neveléssel.
- (2) A másik sportiskolai típus az egyesületi. Legfőbb különbség az, hogy itt a tankötelezettség nem teljesíthető, továbbá alpműveltségi és érettségi vizsga sem tehető le.

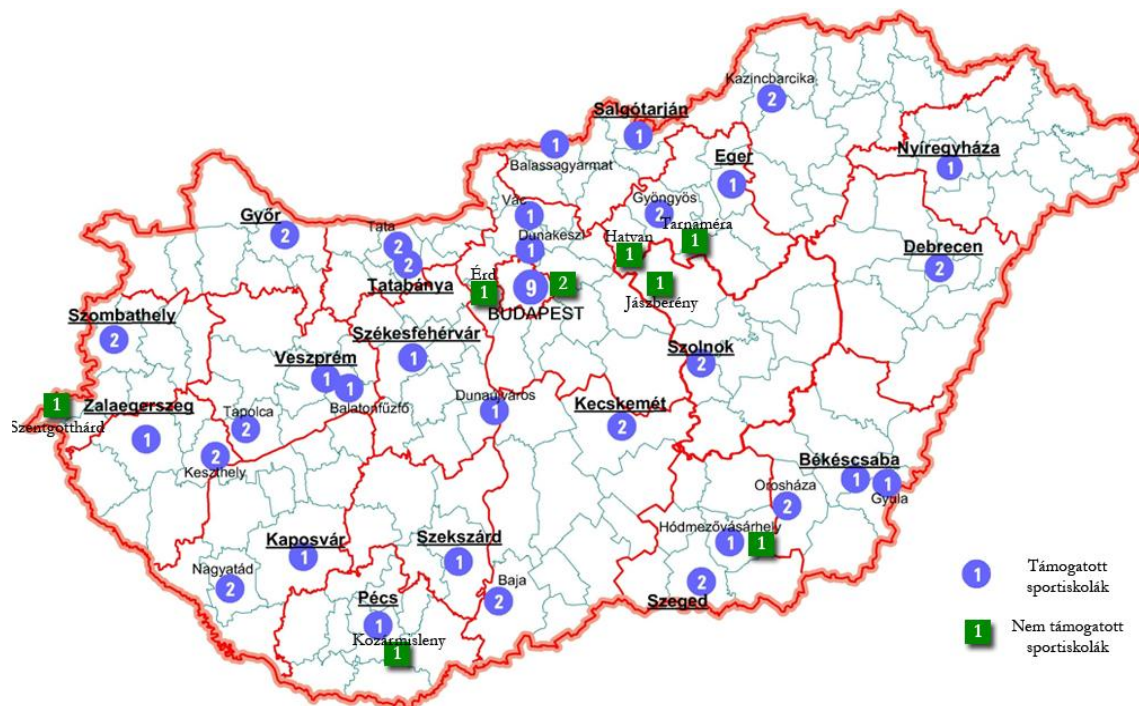
A két típus közül a közoktatási rendelkezik régebbi hagyományokkal, a rendszerváltás előtt – mint ahogy azt már említettem – ezek az iskolák alapjait képezték a tehetségek kiválasztásának. A rendszerváltással megváltozott társadalmi és jogszabályi környezet ezeket az intézményeket sem hagyta érintetlenül, a sportiskolai rendszer összeomlott.

„Az oktatás ügyét is jellemző bizonytalanság, és a sport helyzetének kilátástalansága, továbbá egyéb társadalmi (elsősorban szülői és fenntartói) nyomásra az iskola-egyesület együttműködési szerződések folyamatosan megszűntek, majd a tartalmi munka elemei is leépültek. Az iskolák jelentős része profilt váltott, elsősorban idegen nyelvekkel és informatikával váltották fel a korábbi sportirányultságukat.” (Sportvezető)

Ezen pillér visszaállítására 2003-ban a NUPI javaslatot tett, elkészült az „Új típusú sportiskolai rendszer kialakításának stratégiája”.

A stratégia feltárta mindkét meglévő sportiskolai modell előnyeit illetve hátrányait és úgy találta, hogy a közoktatási típusú lehet az, amely hosszú távon be tud épülni az Egységes Utánpótlás-nevelési Rendszerbe. A rendszer indításaképp a központi pályázaton induló és kiválasztott 53 oktatási intézmény vállalta, hogy a kidolgozott és akkreditált sportági tanterveket (az általunk megjelölt sportágakban) alkalmazzák, a

felmenő rendszerben új osztályokat léptetnek be. Az elmúlt két év tapasztalatai azt mutatják, hogy egyre több iskola igyekszik ismét profilt váltani és nyújt lehetőséget a szülőknek arra, hogy „sportos iskolába” irassák be gyermekeiket. Ezek az iskolák a felállított követelményeknek (létesítmény, szakemberek megléte stb.) messzemenőig megfelelnek, nagy tapasztalattal rendelkeznek, így mintaként szolgálhatnak az újonnan belépő közoktatási intézményeknek. Az alábbi térkép jól mutatja, hogy az eredményesen pályázó közoktatási intézmények területileg lefedik Magyarország összes régióját, egyedül Észak-Kelet Magyarországon találunk összefüggő fehér foltokat.

2. számú térkép: 2009-ben támogatott sportiskolai módszertani központok és a sportiskolai kerettantervet alkalmazó oktatási intézmények

5.1.3 A Héraklész program

A program feladata, hogy a felnőtt kor küszöbére olyan versenyzőket neveljen fel, akik elérik a korosztályos nemzetközi színvonalat. Ennek hiányában nem képzelhető el a felnőtt nemzetközi élmezőnyben való eredményes szereplés. Ezt a feladatot az egyéni sportteljesítmény növekedésének szenzitív időszakában, a 14-18 éves kor között lehet leghatékonyabban megvalósítani (Szabó 2002). A program ennek megvalósításához

kínál olyan tervezhető, szervezett, központi feltételrendszert, amely csupán szövetségi szerepvállalással nem képzelhető el. A Héraklész program azzal a céllal jött létre, hogy támogassa a kiemelkedően tehetséges 14-23 éves sportolók edzőkörülményeit, versenyeztetését, egy kiszámítható, folyamatos és átlátható állami támogatási rendszer mellett tervezhessék sportolói pályafutásukat. A program egyik eleme a 14-18 évesek részére létrehozott Bajnokprogram, amely egységes elvek szerint biztosít kereteket a különböző sportágak számára. A sportágak kiválasztására és a sportolói létszámok meghatározására az alábbi szempontrendszer alapján került sor:

- a sportszervezetek adatai (sportegyesületek, „sportiskolák”, diáksport egyesületek, korcsoportonkénti igazolt versenyzők száma stb.),
- az utánpótlásban dolgozó edzők (létszám, képesítés, fő-, vagy mellékállású státusz stb.),
- a sportágban mozgó és ebből az utánpótlás-nevelésre fordított pénzeszközök volumene, aránya, forrása,
- a sportágfejlesztési programok megléte, esetleges tervezete,
- szövetség által szervezett utánpótlás edzőtáborok, összetartások.

2003-ra huszonegy sportág (a férfi és női tornát különválasztva) szakmai vezetősége dönthetett a programba kerülő sportolókról, nevezhetett ki utánpótlás-edzőket és dolgozhatta ki szakmai programját.

A Bajnokprogram egyes sportágai éves sportoló kerttel dolgoznak, általában minden év január hónapjában történik az új keretbe bekerülő sportolók kijelölése. A program kialakításának, működésének legfontosabb elvei a következők:

1. A program éves kereteket biztosít a sportágak számára.
2. A keretek felhasználása során valamennyi fontos szakmai döntést a sportági szakszövetségek hoznak meg.
3. A sportágak számára biztosított létszámok alapján, illetve az egyeztetett elvek (korosztály, eredményesség) figyelembevételével a szakszövetségek választják ki a programban résztvevő sportolók és edzők személyét.
4. A kiválasztott sportolók felkészítése alapvetően továbbra is az egyesületükben történik, emellett rendszeresen sor kerül központi foglalkozások megszervezésére is.

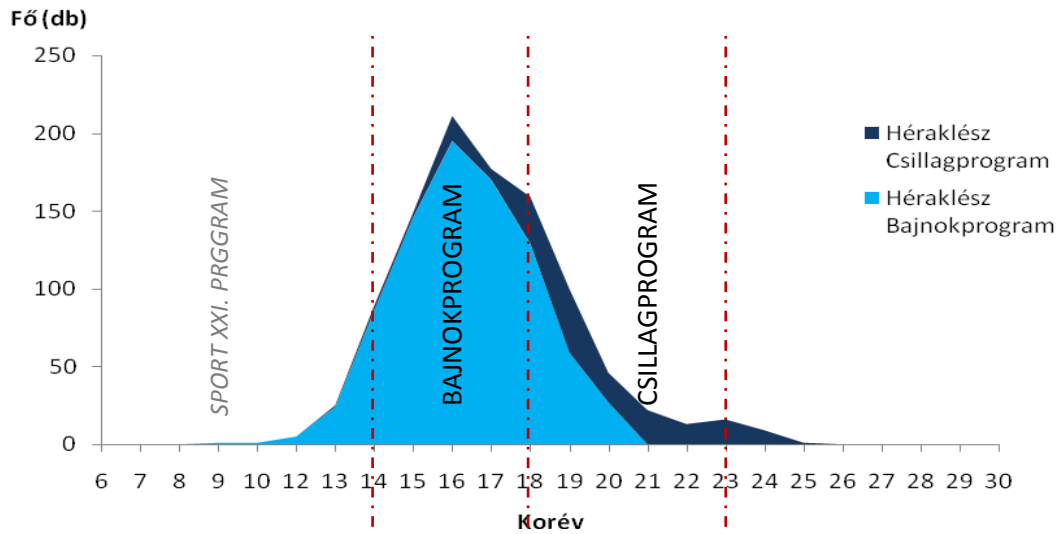
Az utánpótlás-nevelés általános helyzete, valamint a Bajnokprogram sikeres működése miatt hamar felvetődött az igény arra, hogy az eddigi 18 éves korhatár tolódjon ki 23 évre. A sportágak többsége az utánpótlás versenyeken sikeresen szereplő sportolókat nem tudta egyből beléptetni a felnőtt versenysportba, ennek következtében nagyszámú, indokolatlan lemorzsolódás volt tapasztalható. A Csillagprogram olyan munkaformákat tervez, melyek legfeljebb 23 éves korig biztosítják a további rendszeres felkészítés, a nemzetközi versenyeztetés, de egyben a sportolói egzisztenciateremtés feltételeit is.

A Csillagprogram esetében az eltelt két év tapasztalatai még összegzésre várnak, de az már most kijelenthető, hogy ezt az alprogramot is hamar „magukévá tették” a sportszféra érintett képviselői.

5.2. A tehetséges sportoló sportkarrierjének kezdete

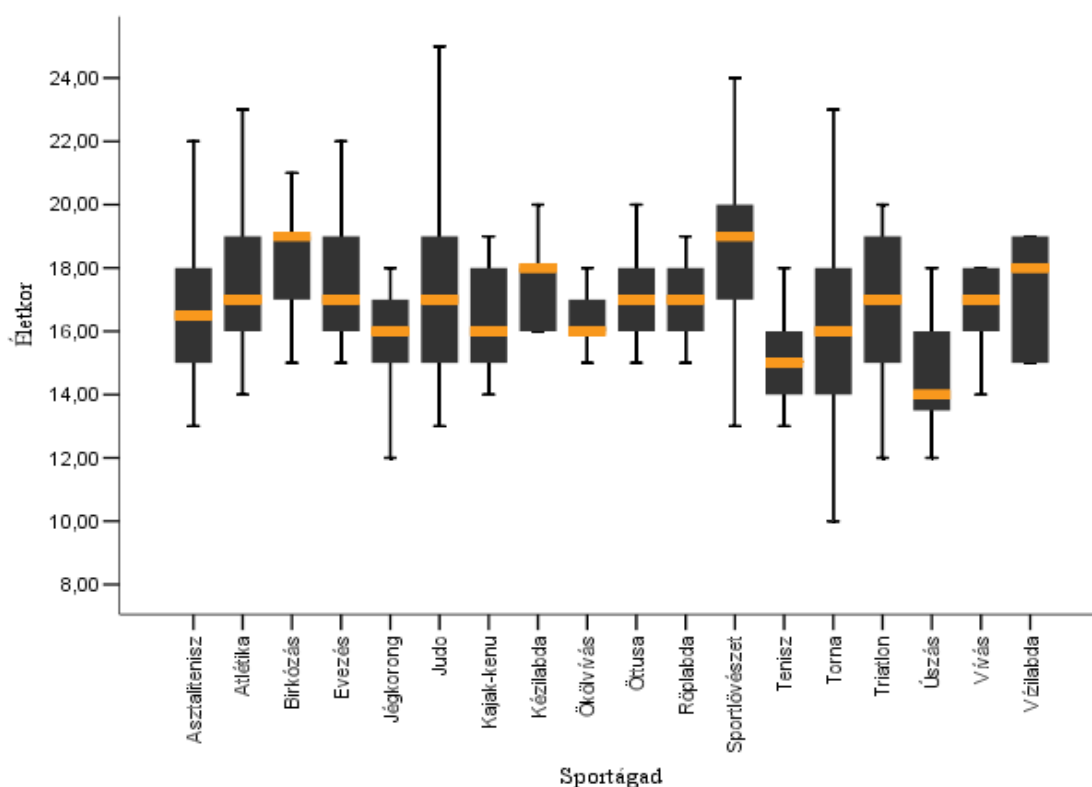
Az Egységes Utánpótlás-nevelési Rendszerben (UPER) az egyes részprogramokban résztvevők életkora viszonylagos állandóságot mutat, de a sportági sajátosságok, az egyedi igények miatt előfordul, hogy sportolók (kizárólag az életkort tekintve)²⁴ „átnyúlnak” a programok felett. A Bajnokosok közül a megkérdozettek alig valamivel több, mint 3,5%-a volt fiatalabb 14 évnél és 10,2% volt idősebb 18 évesnél. A Csillagprogram esetében ezek az arányok 3,64 illetve 1,2%.

²⁴ A programok finanszírozási elvei kizárják, hogy az adott évben egy sportoló több szintéren is megjelenjen, így nem fordulhat elő kettős támogatás, de a sportágak (és ez leggyakrabban a labdajátékokra jellemző), a fiatalabb sportolót felversenyeztethetik a nagyobbak közé. Általános tendencia, hogy a 18. életkort betöltve a sportágak szakmai vezetői igyekeznek a tehetségeket bent tartani a programokban, ennek fő oka, hogy „*az egyesületek nem képesek az utánpótlás-nevelésre megfelelő összeget fordítani, ha a Héraklész program nem létezne, a 18 éves gyerek ott állna a semmi közepén.* (Egy kézilabda edző)

1. számú diagram: A Héраклész programban résztvevők életkori megoszlása 2008-ban

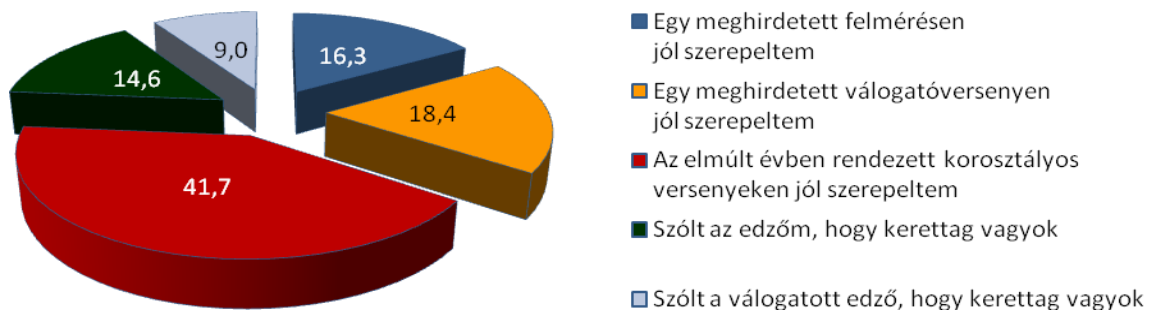
Ha sportáganként megvizsgáljuk az analízisbe vont sportolók életkorát, láthatjuk, hogy a tenisz és az úszás sportágak az átlagosnál fiatalabb sportolókat foglalkoztatnak, a birkózásban és a sportlövészetben találhatóak (átlagban) a legidősebbek. Ennél a grafikonnál (2. számú) nem választottam szét a Bajnok és Csillagprogramban résztvevő sportolókat, mert így látható, hogy az egyes sportágak miképp töltik fel kereteiket, lefedik-e a 14-23 éves korosztályokat. E tekintetben úgy tűnik, hogy az asztalitenisz, atlétika, judo, sportlövészet, torna sportágakban megvalósult a cél, ezek a sportágak minden korosztályt foglalkoztatnak a programokban. A labdajátékok esetében a program konkrét korosztályt támogat (pl. U20-as, junior, ifjúsági válogatott stb.), így ezekben a sportágakban is megvalósul a teljes lefedettség.

2. számú diagram Az egyes sportágakban támogatott sportolók átlagéletkora

Az egyes évek között átlagosan tízből négy sportoló kerül ki a programból és kerülnek be helyettük mások (ebből a négyből az utóbbi időben átlagban két sportoló felkerül a Csillagprogramba, tehát két sportoló kerül ki végleg a programból), sportolói fluktuáció 35-40% között mozog. A megkérdezettek közül a Bajnokprogram esetében legtöbbször 2006-ban illetve 2007-ben, a Csillagosok közül pedig 2004, illetve 2005-ben kerültek be az UPER rendszerébe, nagy százalékuk tehát már legalább két éve Héraklész tagként sportol.

A válaszadók több mint 3/4-e valamilyen objektív szempont alapján (legtöbbször úgy nyilatkoztak, hogy az előző évi korosztályos versenyeken elért eredményeknek köszönhetik tagságukat) került a támogatottak közé, a sportágak pontosan lefektették, hogy miképp kerülhet be valaki a rendszerbe (3. számú diagram). Úgy tűnik tehát, hogy a sportolók pontosan tudják, mit kell teljesíteniük a kerettségért. Kiváló példa erre a jégkorong, itt szakmai vezetők pontos tesztrendszerrel állítottak fel a tehetségek kiválasztásához.

3. számú diagram Héraelész sportolók kerettségének menete

A kiválogatás mechanizmusáról így nyilatkoztak a sportági vezetők:

Bajnokprogramnál a következőknek kell megfelelni: először is klubedzői ajánlás nélkül nem hívjuk meg. Ezzel adjuk meg a lehetőséget a klubedzőknek, hogy neveljék és pedagógiai hatást gyakoroljanak a versenyzőikre. Második alapfeltétel az, hogy el kell jönnie és tesztelnie kell, ennek a tesztnek nagyon lényeges eleme az, hogy komoly terhelést is kapnak, van benne jég és szárazföld. Aki nem jön el a tesztre, nem méltó a válogatott mezre, csak sérülést fogadunk el mentségként..... A tesztek összesítése után alakul ki a válogatott keret. (Jégkorong)

A beválogatás a következőképp néz ki: nagyjából korosztályra lebontva megegyezünk egy kvótában: serdülő ennyi, ifi ennyi, junior ennyi stb-stb. Ebből lány ennyi, fiú ennyi. Kérem a kedves kollégákat, hogy az előző versenyzidőszak alapján legyetek szívesek összeírni azokat az eredményeket, amik szóba kerülhetnek. Válogatók, nemzetközi versenyek stb-stb. Összeáll egy táblázat, ki hány pontot szerzett, húzunk egy vonalat, aki felette van, bekerül, aki alatt az meg nem. (Judo)

Egy átlagos héraelész sportoló 8,6 éves (SD=2.42), amikor elkezd az a sportágat, amelyben tehetsége kibontakozott. A 4. számú radardiagram az egyes sportágak átlagos értékeit mutatja, külön ábrázoltam a héraelészes átlagot. Az úszás, torna illetve birkózás sportágakban a megkérdezettek nagy százaléka már 6 éves kor alatt is ezt a sportágat űzte, a sportágnak megfelelően igen korán megkezdődik a

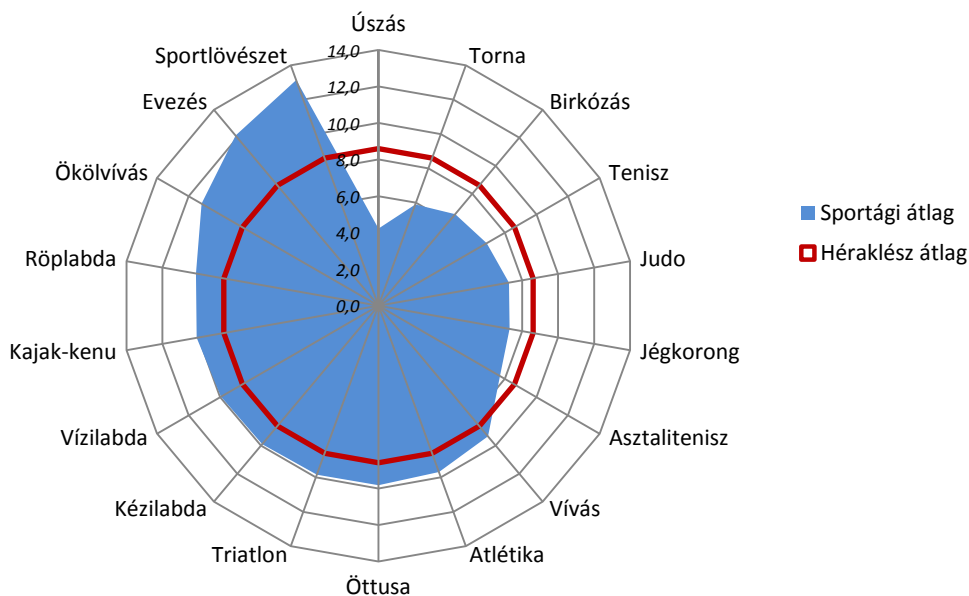
tehetségek kiválogatása.²⁵ A komoly technikai és fizikai felkészültséget igénylő evezés, a labdajátékok közül talán a legösszetettebb (mozgásanyagban, technikában és szabályrendszerben) röplabda illetve a finomkoordináció és mentális képességek területén kimagasló szintet megkövetelő sportlövészet azok a sportágak, amelyeket viszonylag későn kezdtek el űzni a sportolók. Ezekben a sportágakban – ideértve az ökölvívást is – a sportolói életpálya is kitolódik, nemzetközi eredményeket még 30 életév felett is érnek el sportolók.

Sajnos azt kell hogy mondjam, kénytelenek vagyunk a korról lemenni, ami egyáltalán nem egészséges. Fel kell venni más sportágakkal a versenyt, na most a mi sportágunkhoz kellene egy vázizom, kéne egy erő, és egy nyolc éves kisgyerek ezekkel még nem rendelkezik. Én nem tartom ezt egészséges dolognak, de rá vagyunk kényszerítve. (Vívás)

Mi szerencsés helyzetben vagyunk, mert a szülők korán hozzák hozzánk a gyerekeket, óvodás csoportok is rendszeresen jönnek, akiket megtanítunk úszni. Így már 3-4 éves korban ott ragadhatnak az uszodában. (Úszás)

Nagyon változó, hogy ki mikor kezdi el az edzéseket. Nálunk nagyon sokszor testvérrel együtt jön le valaki, így 3-4 év is lehet a korkülönbség, vannak 8 éves és 12 éves kezdők is. Én azt mondom, jobb ha itt vannak, figyelünk rájuk, mintha kint lennének az utcán. (Ökölvívás)

²⁵ Ahogy Egressy (2005) doktori disszertációjában megjegyzi, az úszásban úgynevezett negatív kiválasztás folyik, tehát azokat választják ki, akik nem alkalmasak az úszó sportra. Más sportágakban nem tudunk ilyen „fordított” kiválasztási rendszerről.

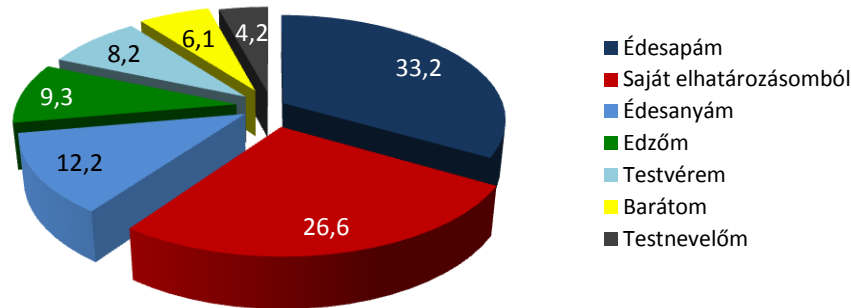

4. számú diagram Sportolók átlagos életkora, mikor a Héraklész sportágot elkezdte űzni

A sportolók által megjelölt kezdési életkort érdemes összehasonlítani a KSI 1976-os illetve 2007-es adataival. A szülők véleményére voltunk kíváncsiak: mely életkorban dől el, hogy gyermeke élsportoló lehet-e vagy sem. 1976-os adatok szerint ez 15 és fél éves korban ($N = 497$, $Mean = 15.53$, $SD = 2.01$), 2007-ben a szülők szerint már majdnem 14 éves korban tudni lehet, hogy valaki alkalmas-e az élsportra vagy sem ($N = 580$, $Mean = 14.19$, $SD = 2.3$). A mélyinterjúk során több vezető is beszámolt arról, hogy ezek a korai specializációk nem feltétlenül a sportágak sajátosságai követelik meg, hanem inkább egyfajta verseny folyik a sportágak között – aki hamarabb meg tudja ismertetni és szerettetni a sportágát, ott fog a gyerek sportolni.

Napjaink egyik közkedvelt kutatási témája a sportágválaszt befolyásoló tényezők azonosítása (Tzaskoma-Bicsérdy 2007, Géczy, Révész, Bognár, Vincze és Benczentleitner 2005). A kutatók egyetértenek abban, hogy a környezeti hatások közül a család, a szülők azok, akik leginkább befolyásolják gyermekük sportágválasztását, Pápai és Szabó (2003) úgy találta, hogy a szülők gyermeküknek olyan sportágot választanak, amelyhez ők is kötődnek/kötődtek. Tzaskoma-Bicsérdy (2008) úgy véli, hogy a birkózás esetében a saját döntés és a szülői befolyásolás az a két legmarkánsabb tényező, amely meghatározza, ki kezdi el azt a sportágot űzni. Eredményeim messzemenőig egybeesnek kutatótársaiméval, a Héraklészeselek 53,6%-a úgy

nyilatkozott, hogy családja (szülei illetve testvére(i)) hatására választotta ezt a sportágat és elenyésző azok száma, akiket például a testnevelőjük irányított a versenysport felé.

5. számú diagram Kinek a hatására választottad ezt a sportágat?

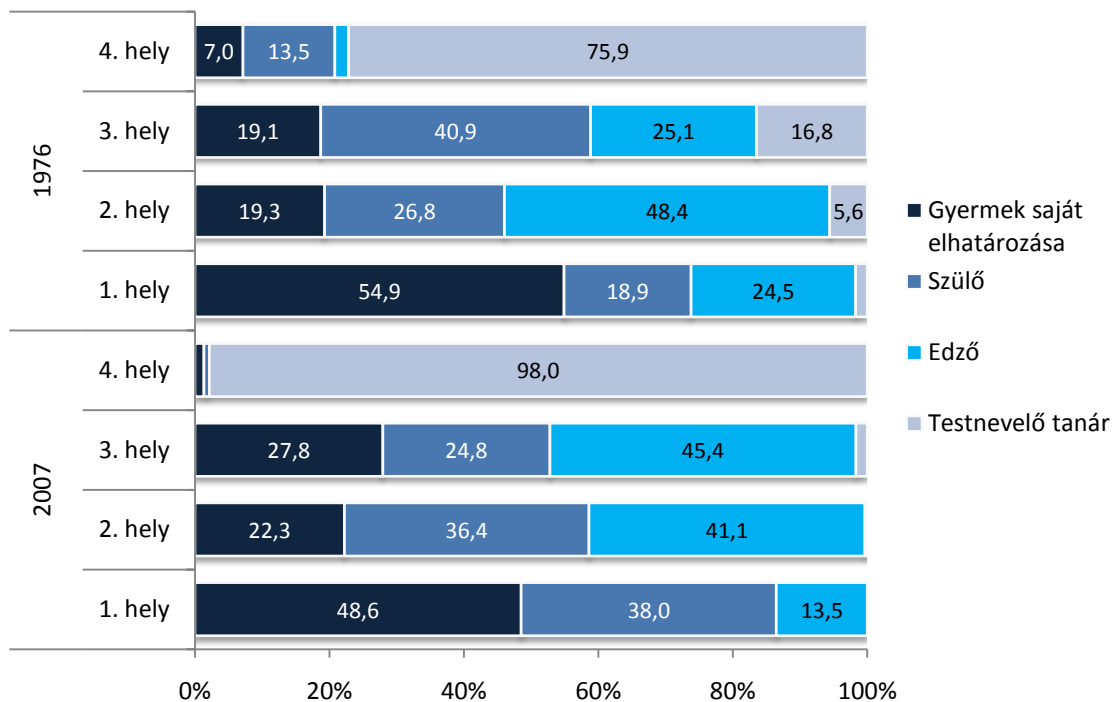
A sportági szakemberek, irányítók sok esetben 30-40 évvel ezelőtt kezdtél el sportolói karrierjüket, így érdekes információval látnak el bennünket saját sportágválasztásukra vonatkozóan.

Az én pályakezdésem a szokásos módon alakult, ha lehet így mondani. Haverom elment sportolni és mondta, hogy menjek én is, mert ő unatkozik. Bátyámmal együtt elmentünk és így kezdtünk el öttusázni. Tulajdonképpen csak azért maradtam bent az öttusában, mert az akkori edzőim, bár nem voltam egy sportos alkatú, azt mondták, hogy a tesómnak van tehetsége, de én is jöjjelek, hogy ő ne hagyja. (Öttusa)

Viszonylag fiatalon, 10 éves koromban először jártunk vívni, meg tornázni, a tornát viszonylag hamarabb abbahagytam, vívni még jártunk, mert ugyanis a háború utáni időszak volt és adtak egy bögre meleg tejet, ez akkor komoly motiváció volt. A kézilabda csak később jött, előtte focikapus voltam. (Kézilabda)

Hasonló kérdés szerepelt a KSI minta számára készített kérdőívben is. Ennél a kérdésnél arra kerestük a választ, hogy a sportoló gyerekekre a *rendszeres edzést* tekintetében kiknek van a legnagyobb hatása. A fontossági sorrend a 30 év alatt lényegében nem változott, a szülők is úgy gondolják, a legfontosabb, hogy a gyerek szeressen edzésre járni, elsősorban az ő elhatározásán múlik az edzést. (Kézilabda)

1976-ban a szülők 54,9%, 2007-ben pedig 48,6%-a helyezte az első helyre a gyerek saját szerepét. Úgy vélik, hogy jelentősen megnőtt saját szerepük, hiszen napjainkban közel 20% ponttal többre tartották ezt, mint 30 évvel ezelőtt (18,9% illetve 38%). Ennek egyik fő oka lehet az, hogy míg 30 éve a gyerekek könnyedén eljutottak akár egyedül is az edzőhelyre, ma már jellemzően a szülők hozzák az egyesülethez őket, így a rendszeres edzslátogatás csak úgy képzelhető el, ha ők is sokat áldoznak erre. Természetesen fontos szerepe van az edzőnek is, hiszen olyan helyre nem szívesen jár a gyerek, ahol nem érzi jól magát, az edző nem tud kialakítani szerethető környezetet. A testnevelők szerepe nemcsak a sportágválasztásnál minimális, de még inkább lecsökken a rendszeres edzésre járás kialakításában.

6. számú diagram: Az egyes szereplők súlya a gyermek rendszeres edzslátogatásának kialakításában

5.3 A fiatal sportoló pályafutásának kiteljesedése

Az eredményes versenysport egyik fő záloga az edző-sportoló közötti kapcsolat, a sportolói pálya egyik töréspontja lehet az edző illetve egyesületváltás. A Héraklész sportolók több mint harmada már legalább három edzővel dolgozott együtt, viszont

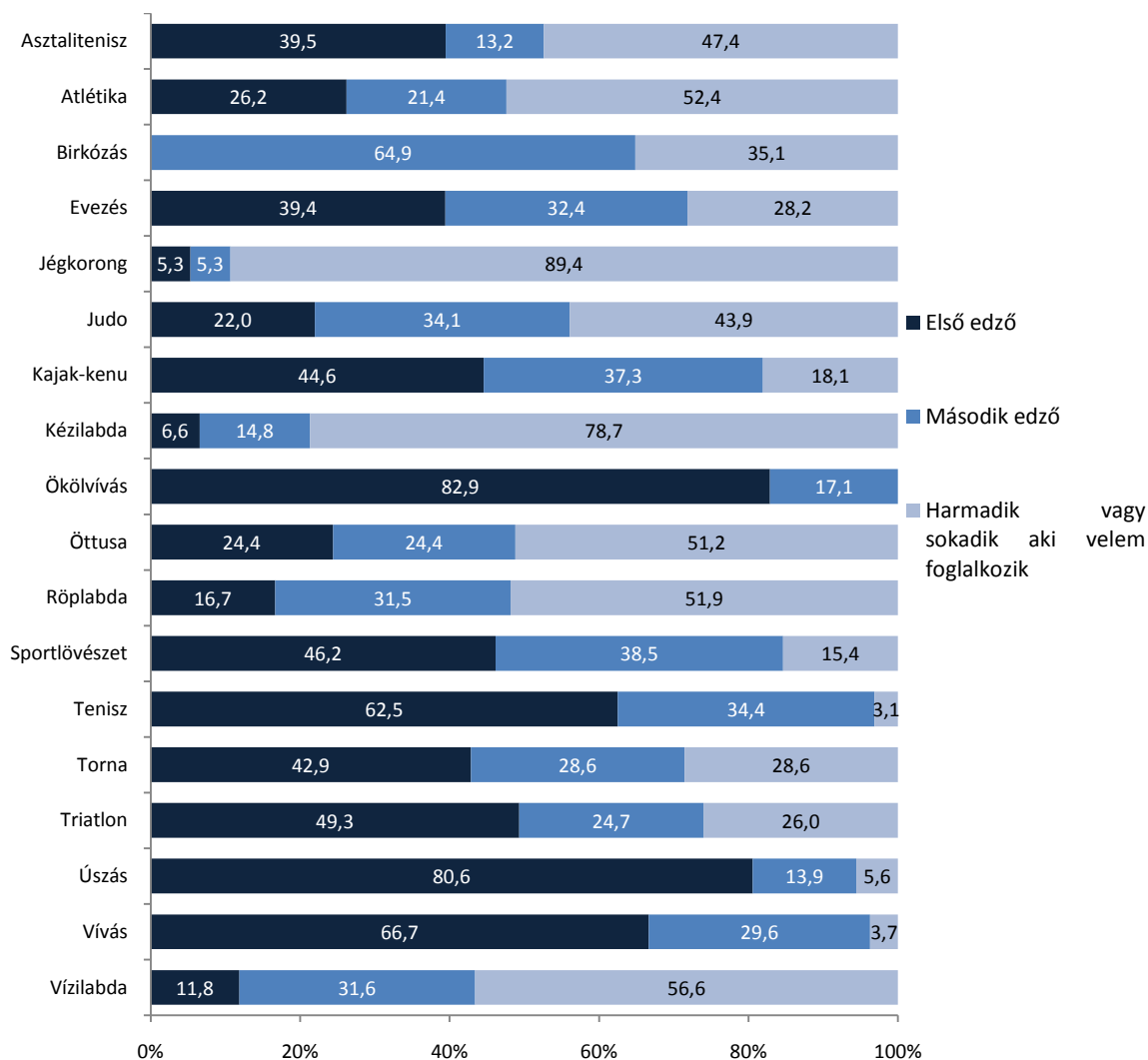
2/3-uk ugyanabban az egyesületben sportoló jelenleg is, amelyben elkezdte a sportkarriert. Az egyesületeknél működik az úgynevezett „feladó rendszer”, az életkor előrehaladtával új szakemberek kezdenek el foglalkozni a sportolókkal - szignifikáns eltérést találtam a Bajnok és a Csillagprogramosok edzői létszámai között ($\chi^2 = 15.745$, $df = 2$, $p < 0.01$). Az edzők között – és ezt a mélyinterjúk során elhangzottak is megerősítették – létezik a hierarchia, vannak, akik az egyesületen belül a kicsikkel, kezdő csoportokkal foglalkoznak, a tehetségeket átveszik más edzők, mígnem a fiatal felnőttkorra érve a későbbi felnőttkori edzőkhöz kerülnek.

Az 7. számú diagram sportági bontásban mutatja be, hogy mennyire jellemző a Héraklészes sportolók között az edzőváltás. Egyértelműen látszik, hogy az egyéni sportágaknál (ökölvívás, tenisz, úszás, vívás) amelyik edzőnél elkezdte üzni a gyerek a sportágat, annál az edzőnél edz és versenyez továbbra is, míg a labdajátékok esetében (jégkorong, kézilabda, röplabda, vízilabda) nem ritka az, hogy már a harmadik vagy sokadik edző foglalkozik a gyerekekkel. Sajátos helyzetben vannak az öttusázók, hiszen sportáguk 5 különböző versenyszámból tevődik össze, ezért körükben talán nem edzőváltásról, hanem sok edző együttes munkájáról kell beszélnünk.

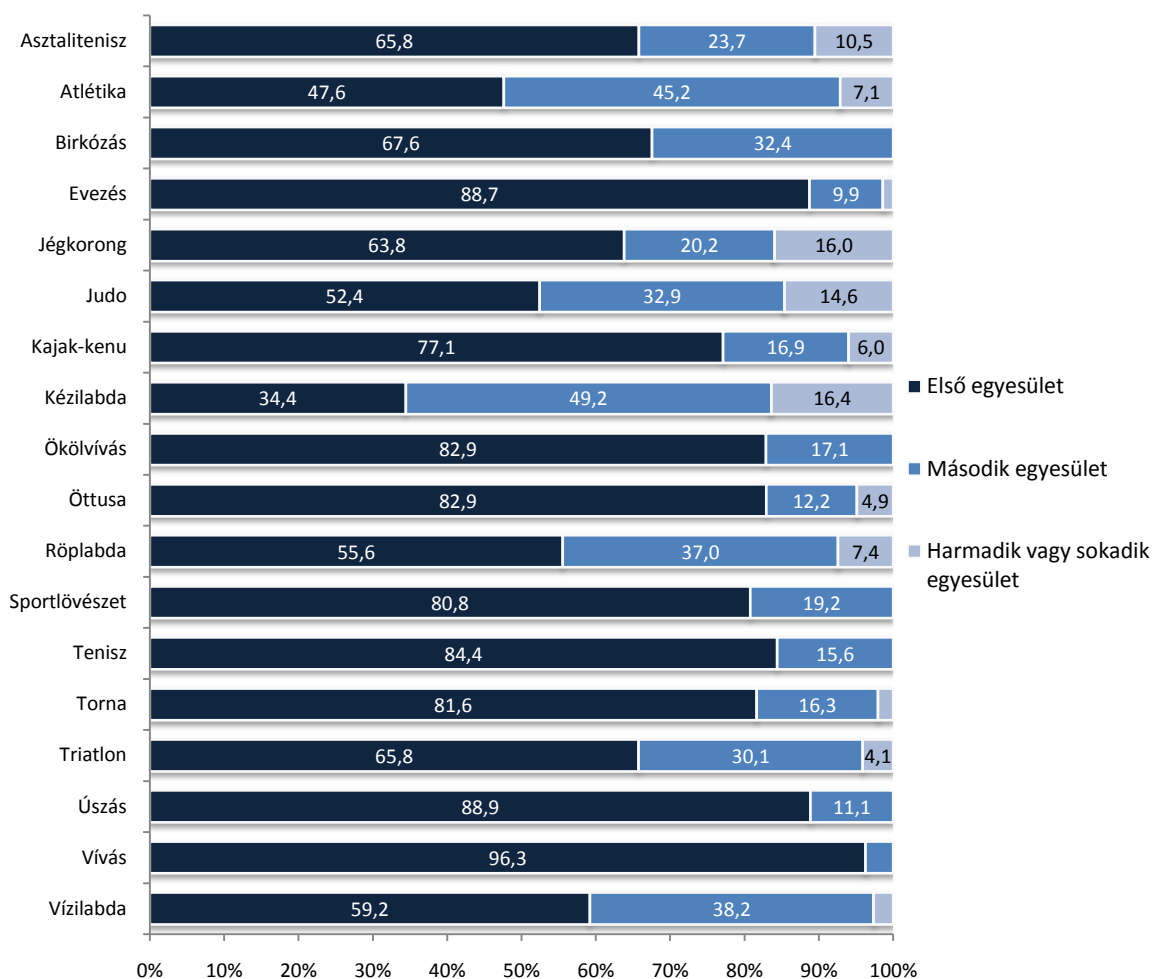
Hasonló tendenciák mutatkoznak az egyesületek esetében is (8. számú diagram), az evezősök, úszók, teniszezők, vívók, öttusázók csak nagy ritkán váltanak és igazolnak új egyesületbe. A sportági vezetők ezt azzal indokolták, hogy ezen sportágak sportegyesületi keresztmetszete viszonylag szűk, az adott területen (település/térség/megye) ezt a sportágat csak abban az egyesületben tudja magas szinten üzni.

Véleményem szerint egyetlen dolog befolyásolja azt, hogy valakiből lesz atlétika vagy sem, az pedig edző, de toronymagasan ezt emeli ki. Fényévnnyi távolság és utána jön a többi feltétel (anyagiak, létesítmény). Én nagyon szélsőségesen fogalmazok, de azt mondom, hogy egy szobába bezárva meg lehet valakit a diszkoszvetésre tanítani. Minden az edzőn múlik. Az edző tud mindenre megtanítani. A motivációtól, a mozgáson keresztül az összes akarati tényező, mindenre és addig nem is lesz jobb a magyar sport és nem is fogunk tudni előre menni, amíg ez nem rendeződik és nem lesznek ismét hivatásos edzők. (Atlétika)

Persze, nálunk is megvan az edzői hierarchia, csak azokat becsülik meg igazán. akik az olimpiai bajnokok mellett dolgoznak, ők meg tudnak élni az edzősködésből. Az utánpótlás korúakkal foglalkozó kollégák mellék és harmad-állásban mennek ki a telepre, de minden tisztelet az övék, mert nélkülük a sportág – és valószínű más sportágakban is így van – nem tartana sehohol. (Kajak-kenu)

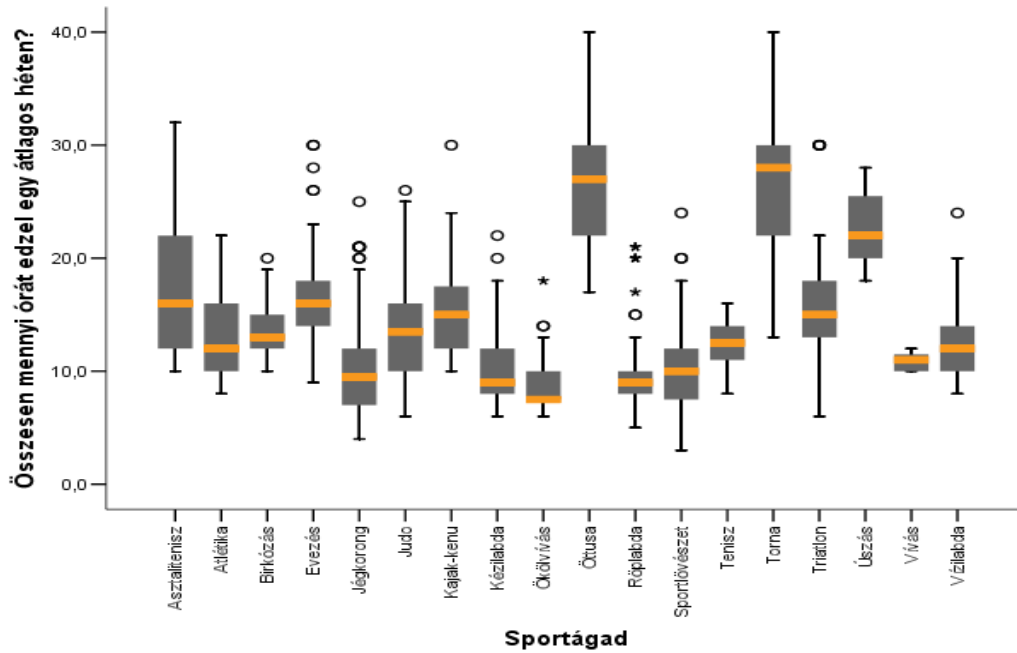
7. számú diagram Hányadik edző foglalkozik veled?

8. számú diagram Hányadik egyesület igazolt sportolója vagy?

Nemzetközi versenyeredményeket a legtehetségesebb gyerekek is csak rendszeres és nagy mennyiségű munkával érhetnek el. Az UPER rendszerében támogatott 20 sportág edzésidő profilja jelentősen eltér egymástól, ezt mutatja be a 9. számú diagram. A sportágak az edzésmennyiség tekintetében három fő csoportba sorolhatóak:

1. vannak a hagyományosan sok edzésórát igénylő sportágak, mint például az úszás, öttusa, torna, ezekben a sportágakban a fiatalok átlagban több mint 22 órát edzenek egy héten, az eredményes Csillagos sportolók között azonban nem ritka a heti 40 óra edzés sem,
2. vannak a 14-18 órás heti edzésmennyiségű sportágak, mint például judo, evezés, kajak-kenu,
3. és végül vannak a jellemzően heti 8-12 óramennyiségű sportágak, jellemzően a labdajátékok.

9. számú diagram Összesen mennyi órát edzel egy átlagos héten

Ezek az edzésmennyiségek egy 16-17 éves fiatal részére soknak tűnnek, de a sportágak szakmai irányítói pontosan tudják, hogy az adott sportágban mennyi lenne az ideális edzésmennyiség. Szinte valamennyien megemlítették, hogy a versenysport megköveteli a korai jelentős mennyiségű edzésidőt, amelynek hiánya a nemzetközi élvonalhoz képest komoly lemaradásokat okoz. Az edzések elmaradásának okai több félék lehetnek, említették az edzőhiányt, a társadalmi átalakulást, a sportban bekövetkezett környezeti változásokat.

Az optimális edzésszám a napi kettő lenne, amit meg is lehetne osztani egy fizikai illetve egy taktikai, technikai fejlesztésre. Jó lenne, ha hetente 7-8 edzést csinálna, aminek kicsi a valószínűsége, hogy bárhol megvan, sacra a hat foglalkozás ha megvan. (Kézilabda)

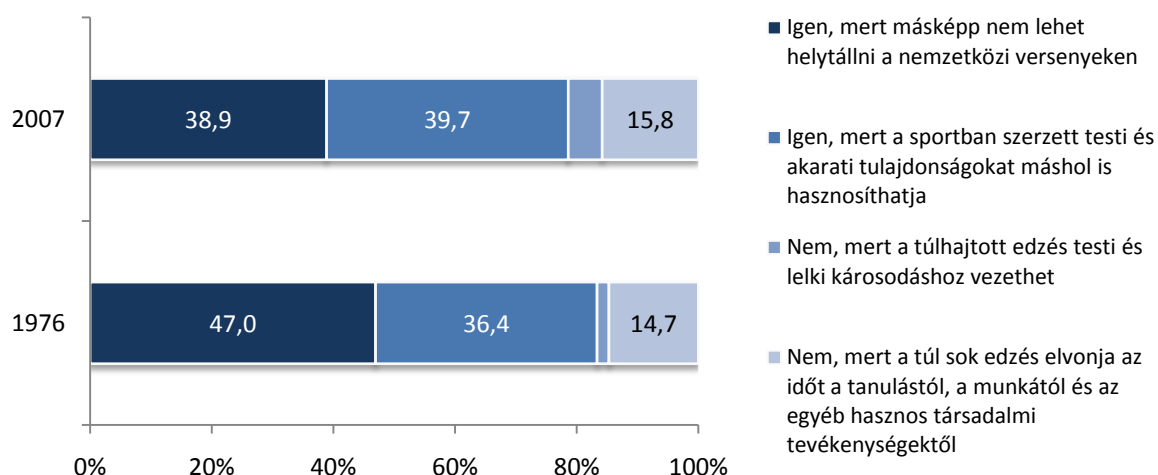
Általában a Héraklészben a junior kor környékén ha a heti ötös átlag kijön, már marha jó. Ez nonszensz. Német példát tudok említeni, náluk 8-9 a heti edzésgység, amit a junior korúak teljesítenek. Egy percig nem hiszem, hogy a rengeteg edzés miatt esetleg hátrányba lennének az iskolába, nem tudnának teljesíteni. Miért tud a triatlonos már reggel 6-kor az uszodában lenni, miért tud minden más sportág reggel is edzést tartani,

ők ugyanebben az iskolai rendszerbe járnak, még is teljesíteni tudják az edzéseket.
(Atlétika)

Ezek a fiatalok minden nap legalább 3-4 órát edzenek, sokan közülük napi kétszer mennek fel a pályára, iskola előtt is van edzés, olyan iskolába járnak, ahol ezt elfogadják. A versenyzidőszakban pedig rendszeresek a tornák, közbeiktatva edzésekkel.
(Tenisz)

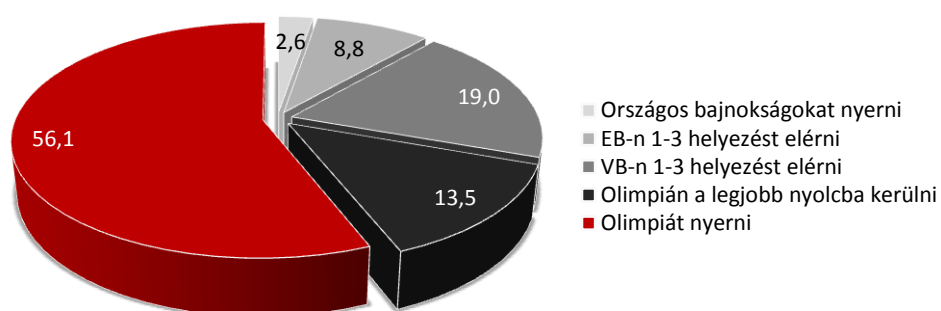
Ez egy sarkalatos kérdés. Junior korig eljutnak, akár a világbajnoki címig is, majd megállnak az eredmények. Nem tudtam, hogy mi lehet a probléma, majd láttam, hogy baromi egyszerű: a külföldiek sokkal többet edzenek! A külföldiek a junior korúaknál (17-18 évesek) a mennyiséget kezdik el növelni és mi ekkor szakadunk le, de totálisan.
(Triatlon)

A KSI alminta esetében megkérdeztük a szülőket, a sikeres nemzetközi versenykarrier érdekében támogatják-e, hogy gyermekük akár napi 6-8 óra edzésen vegyen részt. A megadott alternatívák közül kellett kiválasztani a számukra legmegfelelőbbet, az eredményeket mutatja a 10. számú diagram. A két KSI-s minta eredménye között különbséget találtam ($\chi^2 = 14.653$; $df = 3$, $p < 0.05$), 2007-ben a megkérdezettek 78,6%-a támogatná tehetséges gyermekük sportkarrierjét, 21,4%-uk azonban nem örülne ennyi edzésidőnek. 1976-ban ez az arány 83,4 – 16,6 volt a támogatók javára. Érdekes, hogy míg a sportolás időigényességére visszavezethető ellenállás alig változott, addig nőtt a szülők körében a versenysport negatív hatását megjelölők aránya.

10. számú diagram Szülők véleménye a versenysporttal járó akár napi 6-8 óra edzésről

Ezek a tehetséges, kiválogatott sportolók 87,5%-a az elmúlt két évben sportágában 1-3. helyezést szerzett az országos bajnokságon, valamivel több mint a fele (53,7%-a) kisebb nemzetközi versenyen is dobogóra állhatott. Tizedük EB 4-8. (11,5%) illetve EB 1-3. (12,6%) helyezést érte el, és jó néhányan közülük a VB-ken is helyt álltak. Ennek tükrében nem meglepő, hogy versenyzők elsődleges célja nem az országos versenyeken való helytállás, hanem olimpiát nyerni (56,1%) (11. számú diagram). Vannak sportágak, ahol a sportolók a VB 1-3. helyezést jelölték meg elsődleges célként (jégkorong, tenisz), ez a sportágban jellemző nemzetközi versenyek megítéléséből adódik, de például az asztaliteniszben a sportolók a VB 4-8. (32,4%), illetve EB 1-3. helyezést (34,2%) elérését tűzték ki célul.

11. számú diagram Mi az a legfőbb cél, amit a sportban el szeretné érni?

A kérdőív utolsó, nyitott kérdésében arra kértem a sportolókat, hogy írják meg, mik a céljaik az életben. Szinte valamennyien megemlézték az olimpián való részvételt – annak megnyerését.

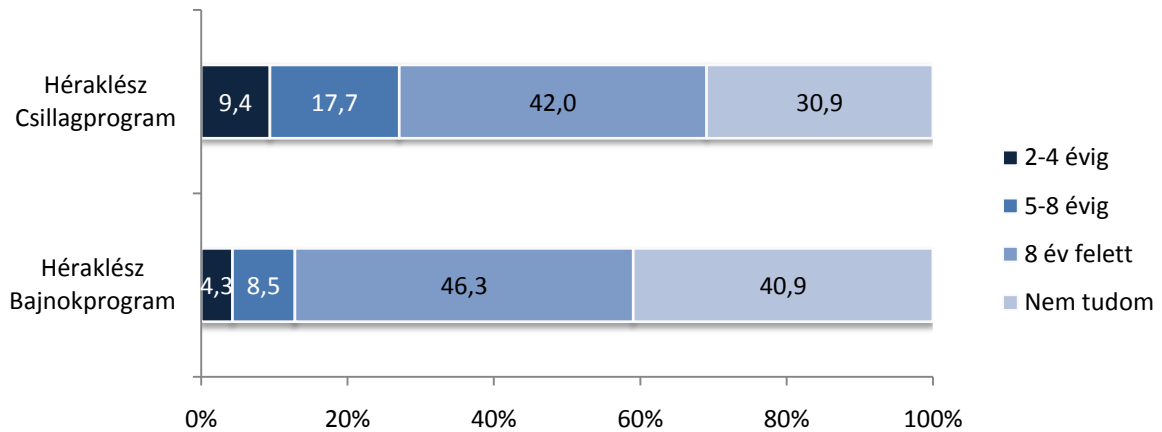
Először is szeretnék sikeresen leérettségizni és munkát keresni majd a munka mellett boksolni és a világbajnokságra majd később az olimpiára is kijutni és az olimpiát megnyerni, ez a legfontosabb célom. (Sportoló)

Életem legnagyobb célja, hogy OLIMPIA BAJNOK lehessek! Dicsőséget hozni az országunknak és később majd a családom is felnézzen rám. (Sportoló)

A sportolók mellett az edzők, vezetők is elmondták, fiatalkorukban milyen sportcélokkal vágtak neki karrierjüknek:

Persze, nekem is megvoltak az álmaim, természetesen világhírű énekes leszek, de előtte még megnyerem az olimpiát. 16 éves koromig ez utóbbi még úgyis nézett ki, hogy fog menni, úszásban addig mindent megnyertem a korosztályomban, de akkor, 1978-ban szembesültem az NDK-s méretnövekedéssel pár hónap alatt, és akkor azt mondtam, hogy én ezt abbahagyom, ezt nem fogom csinálni, de itthon ez nem is volt téma. (Triatlon edző)

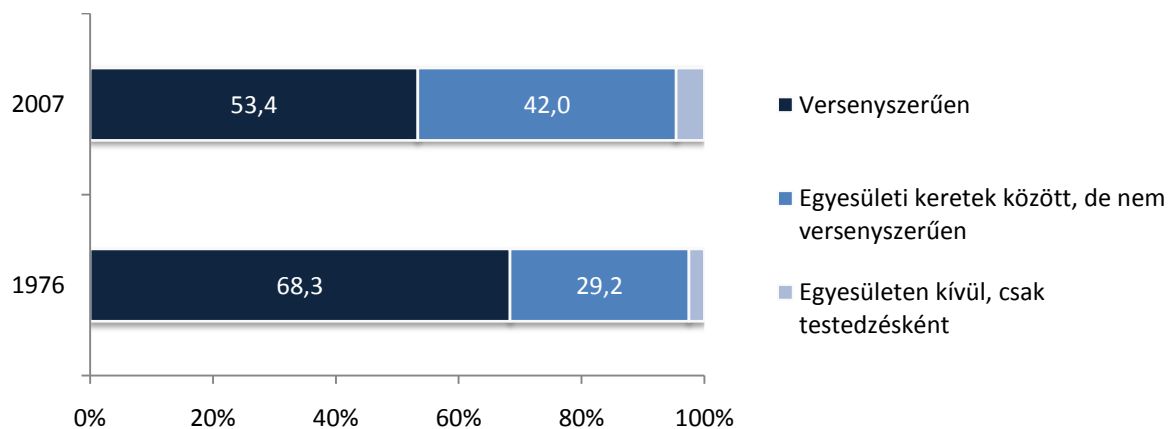
A Héraklész programban résztvevő fiatal tehetségek majdnem fele úgy gondolja, hogy még legalább 8 évig fog versenyszerűen sportolni, de jelentős a bizonytalanok száma is. A Bajnokosoknál megfigyelt arányokhoz képest több Csillagos sportoló gondol arra, hogy a közeljövőben befejezi sportkarrierjét (12. számú diagram). A két programban sportolók között megfigyelt különbségek szignifikánsak ($\chi^2 = 24.198$; $df = 3$, $p < 0,001$).

12. számú diagram Mennyi ideig szeretnéd még ezt a sportágat versenyszerűen űzni?

A KSI-s sportolók esetében a szülők nyilatkoztak arról, hogy miképp képzelik el gyermekük sportkarrierjét. Azt már tudjuk, hogy ha gyermekük tehetségesnek bizonyul, támogatják versenykarrierjüket, azonban ha kiderül, hogy gyermeke nem alkalmas az élsportra, továbbra is szeretnék, hogy versenyszerűen sportoljon, bár harminc év elteltével a 68%-os támogatottság 53,4%-a csökkent (13. számú diagram). Ezzel arányosan megnőtt azok száma, akik *egyesületi keretek között, de már nem versenyszerűen* választ jelölték meg és szinte alig változott azok aránya, akik szerint gyermeküknek – ha nem tehetséges – egyesületen kívül kellene edzeni ($\chi^2 = 26.641$; $df = 2$, $p < 0,001$).

Úgy tűnik tehát, hogy a szülők az egyesületekben látják biztosítottnak azt, hogy gyermekük rendszeresen sportoljon.

13. számú diagram Ha nyilvánvalóvá válik, hogy gyermekéből nem lehet élsportoló, milyen formában sportoljon tovább?

A sportolói karrier természetesen nemcsak a sikerekből áll, hanem előfordulnak negatív élmények is. A Héraklész sportolók 82,3%-a úgy nyilatkozott, hogy volt már valamilyen negatív élménye a sportágával kapcsolatban. A mélyebb analízis során nem találtam összefüggést a negatív élmények megléte és a sportágban eltöltött idő között, ezek a hatások már a sportolás kezdetekor megjelenhetnek. A sportolók leggyakrabban a sérüléssel találkoznak, ezt mindkét almintában a válaszadók több mint fele jelölte meg. A Bajnokosok között a második illetve a harmadik leggyakrabban előforduló negatív élmény az iskolai elvárásokhoz kötődik (2. helyen a hiányzás, 3. helyen a felkészülés hiánya okozta stressz) mindkettőt közel harmaduk említette meg. A Csillagosok esetében az iskolához köthető hatások kevésbé markánsan vannak jelen, közöttük a társasági kapcsolatban bekövetkező negatív élmény, illetve a nagyfokú fáradtság az, ami előfordul. A környezetükkel (szülő, edző) való konfliktus mindkét mintában előfordul, a Csillagosok az edzőikkel nagyobb százalékban konfrontálódnak – ennek oka egyrészt az együtt eltöltött idő mennyiségének a növekedése illetve az elvárt eredmények esetleges elmaradása lehet. A fogyást, mint negatív élményt csak a súlycsoportos sportágakban (judo, birkózás) illetve a torna esetében említették meg (5. számú táblázat).

5. számú táblázat: Milyen negatív hatások értek a sporttal kapcsolatban?

	Héraklész Bajnokprogram			Héraklész Csillagprogram			Változás
	Említések száma	%	Rangsor hely	Említések száma	%	Rangsor hely	
Megsérültem	442	52,43	1.	99	54,70	1.	—
Hosszabb időt hiányoztam az iskolából és lemaradtam	259	30,72	2.	49	27,07	4.	↓
Nem volt időm felkészülni a következő napra az iskolában	249	29,54	3.	39	21,55	6.	↓
Nem mehettem el a barátaimmal szórakozni	196	23,25	4.	52	28,73	2.	↑
Nagyon elfáradtam	179	21,23	5.	50	27,62	3.	↑
Összeveszttem az edzőmmel	147	17,44	6.	48	26,52	5.	↑
Összeveszttem valamelyik szülőmmel	104	12,34	7.	27	14,92	7.	—
Sokat kellett fogynom	78	9,25	8.	26	14,36	8.	—
Minta elemszáma	843			181			

A Héraklész sportolók 20,6%-a gondolt már arra, hogy más sportágat kellett volna választania, a Csillagosok közül jellemzően többen választottak igennel erre a kérdésre. A más sportágat kipróbálni vágyók a sportágváltás indokait is megjelölték. A legtöbben (90 fő) a „Több pénzt lehetne vele keresni” választ jelölték meg (válaszadók közel 40%-a, teljes minta 8,2%-a), de viszonylag sokan gondolják úgy, hogy kevesebbet kellene abban a sportágban edzeni, illetve könnyebb lenne kimagasló eredményt elérni (6. számú táblázat). A választott sportágként jellemzően a labdajátékokat tüntették fel: labdarúgást (30 említés), kosárlabda (15) illetve kézilabda (14).

6. számú táblázat Más sportágválasztás lehetséges okai

Miért választanál másik sportágat?	N'	Válaszadói %	Össz. %
Több pénzt lehetne vele keresni	90	39,8	8,2
Kevesebbet kellene edzenem	70	31,0	6,4
Könnyebb lenne kimagasló eredményt elérni	63	27,9	5,7
Jobban tetszik az a sportág	51	22,6	4,6
Szerintem abban tehetségesebb vagyok	30	13,3	2,7
Barátaim azt a sportágat üzik	19	8,4	1,7
Szüleim, környezetem azt szeretnék	8	3,5	0,7

A Héraklész sportolók közel harmada (30,8%) már gondolt arra, hogy abbahagyja a sportolást, a Csillagos sportolók között magasabb arányt mértem. Vajon melyek azok az okok, amiért egy tehetséges sportoló a sportolás felhagyására gondolt? A legtöbben (minta több mint 10%-a) úgy érzik, a sport mellett nem jut idejük másra, sokak szerint nagyon fárasztóak az edzések, versenyek (10,7%), viszonylag sokan (9,8%) úgy vélik, hogy a befektetett idő és energia nem térül majd meg, nem tudnak majd a sportból megélni. A külső negatív környezeti hatások (edzők, csapattársak, szülők felől) alig jellemzőek (7. számú táblázat).

7. számú táblázat Sportág abbahagyásának lehetséges indokai

Miért hagynád abba a sportolást?	N'	Válaszadói %	Össz. %
Nem jut időm másra (szórakozás, barátok)	150	44,4	13,6
Nagyon fárasztó	118	34,9	10,7
Nem tudok majd belőle megélni	108	32,0	9,8
Nem jut időm a tanulásra	76	22,5	6,9
Sokszor megsérülök	68	20,1	6,2
Nincs sikerélményem	46	13,6	4,2
Nem jövök ki az edzőmmel	36	10,7	3,3
Nem jövök ki a csapattársaimmal	14	4,1	1,3
Szüleim szeretnék, ha abbahagynám	6	1,8	0,5

A Bajnok és Csillagos sportolók összevetésében csak két esetben találtam eltérést. A Csillagos sportolók karrierjük során valószínű, hogy többször és súlyosabban sérültek meg, ezért gondolták nagyobb arányban, hogy abbahagyják a sportolást (Bajnok_{válaszadók}=5.5%, Csillag_{válaszadók}=12.2%, $\chi^2 = 10.783$; df = 1; p<0.01). illetve a felnőttkor küszöbére érő Csillagosokat jobban foglalkoztatja az esetlegesen megjelenő egzisztenciális problémák. A későbbi esetleges megélhetési problémák miatt közülük már majdnem egynegyede foglalkozott a sportolás abbahagyásával (Bajnok_{válaszadók}=7.9%, Csillag_{válaszadók}=22.7%, $\chi^2 = 34.148$; df = 1; p<0.001). Érdekes lenne megvizsgálni, hogy a sportágak vetületében van-e esetleges összefüggés az okok tekintetében, azonban ezt az elemzést a megosztott alminták kis elemszáma miatt (nagy számú üres cella) nem végezhettem el.

A sportági vezetők is nyilatkoztak arról, hogy miként ért véget sportolói pályafutásuk, sokan közülük valamilyen negatív élmény hatására szakadtak el a sporttól, életüknek volt olyan szakasza, amikor elkerülték ezt a közeget.

Én profi sportolói karriert nem tudtam befutni, úgy nézett ki, hogy összejön egy olasz szerződés, de aztán nem jött össze, hazajöttem és akkor végül 26 évesen be is fejeztem az aktív jégkorong pályafutásomat, azt hiszem ez mindent elmond (Jégkorong).

5.4. Az egyenlőtlenségi szinterek bemutatása

Disszertációm ezen fejezetében a további hipotéziseimet tesztelem le, megvizsgálom, hogy a sportoló gyermekek szülei miképp jellemezhetők az iskolai végzettség²⁶, munkastátusz, foglalkozástípus illetve kulturális tőke tekintetében létezik-e a települési lejtő, mint egyenlőtlenségi dimenzió. Mindezek mellett bemutatom az Egységes Utánpótlás-nevelés Rendszerén belül fellelhető egyenlőtlenségeket – elsősorban a szinterek vetületében – valamint igyekszem választ kapni a fiatal tehetséges sportolókat foglalkoztató egyik fontos kérdésre: civil vagy sportolói karrier?

5.4.1 A szülők iskolai végzettsége

A sportoló fiataloknak szülei iskolai végzettségének megválaszolásakor a felsorolt hat kategóriából kellett a legmagasabbat kiválasztaniuk.²⁷ A 14. számú grafikon azt mutatja be, hogy az egyes almintákban illetve a KSH valamint a reprezentatív adatok szerint miként alakult a felnőtt lakosság iskolai végzettségének aránya. Az grafikon alsó felében a 30 évvel ezelőtti adatokat elkülönítve mutatom be.

Úgy tűnik, hogy ma már minden sportoló szülője rendelkezik legalább alapfokú végzettséggel, egyik almintába sem került ilyen végzettséggel rendelkező szülő.

Csak 8 általánost végző szülők száma a Héraklész Bajnok és Csillag illetve a 2007-es KSI mintában csak igen elvétve jelent meg, számuk igen csekély. Jégkorongosok között nincs olyan szülő, aki csak 8 általános iskolát végzett.

Valamely szakmát végzők – de érettségit nem adó – százalékos aránya 10-26,8% között van, a legidősebb Héraklész Csillagosok között található a legfelsőbb érték.

Az érettségizők aránya 26,8-42,7% között található, a fiatalabb jégkorongosok között mértem a több mint 2/5-t meghaladó értéket.

²⁶ A népesség iskolázottságának megállapítása az **iskolarendszerű oktatás keretében szerzett legmagasabb elvégzett évfolyam** alapján történt. Az iskolarendszerű oktatás jelenleg – az óvodán túl – az alábbi oktatási formákat jelenti: (1) általános iskola, (2) középiskola (szakiskola, gimnázium, szakközépiskola), (3) főiskola, főiskolai továbbképzés, (4) egyetem, egyetemi továbbképzés

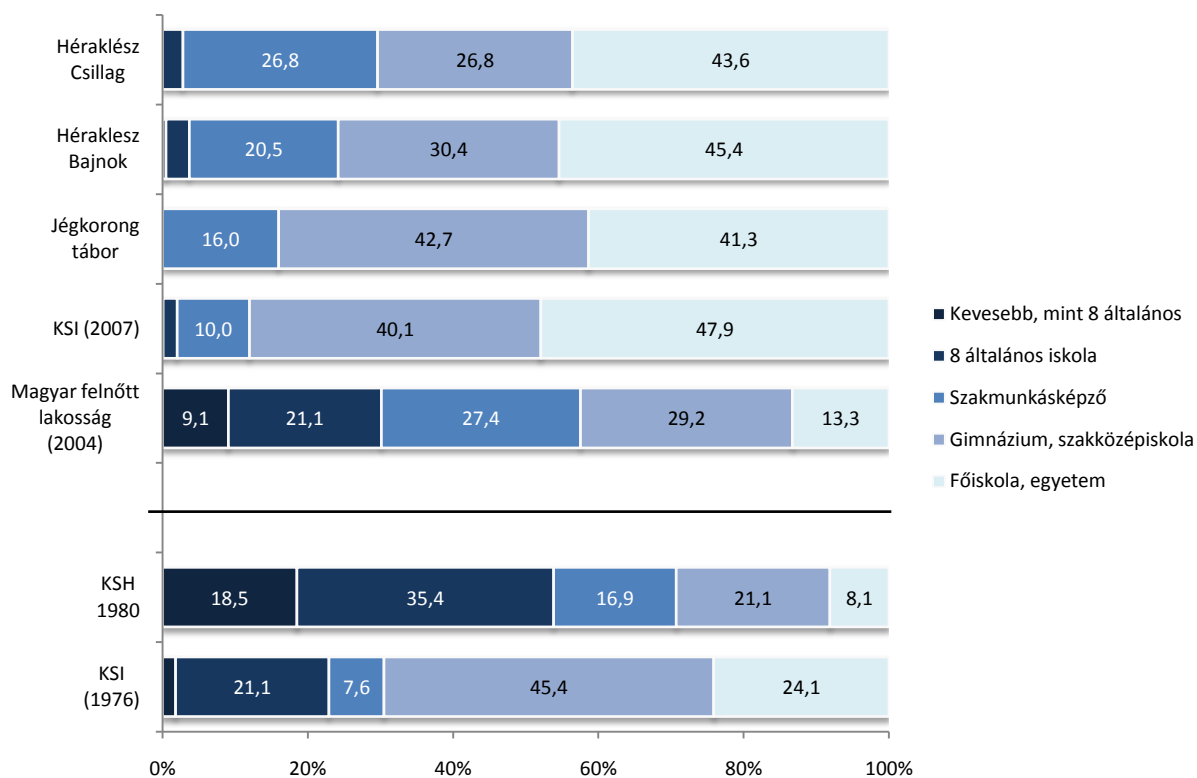
²⁷ Megbízhatósági és technikai okok miatt is a választós formát részesítettem előnyben ennél a kérdésnél – ellentétben a 1976-os kérdőívvel. Akkor a szülők voltak a kitöltők, akik pontosan be tudták írni legmagasabb iskolai végzettségüket, de ezeket az elemzés elvégzésekor át kellett kódolni. A 2007-es KSI illetve Héraklész kérdőívnel már a felsorolt végzettségi típusokból kellett a megfelelőt bekarikázni.

A főiskolát, egyetemet végzettek aránya szinte minden almintában megegyezik, 41,3-47,9%-os.

A 2004-es felnőtt lakosra reprezentatív kutatás eredményeképpen az látható, hogy a felnőtt lakosságban a teljes iskolázatlansági arány (nincs meg a 8 általános végzettség) 10% alatti, csak az általános iskolát fejezte be a lakosság 21,1%-a, szakmunkásképzőt végzett a lakosság több mint ¼-e (27,4%), érettségivel rendelkezik közel 1/3-a, a főiskolát, egyetemet végzettek aránya 15% alatt található.

Mindezen eredményeket (sportolói al minta – reprezentatív minta) összehasonlítva láthatjuk, hogy a sportolók szülei jóval magasabb végzettséggel rendelkeznek, mint a magyar felnőtt lakosság ($\chi^2 = 885.764$, $df = 16$, $p < 0.001$).

Nem volt ez másképp a hetvenes évek végén sem, hiszen míg akkor a KSH adatai szerint a felnőtt lakosság majdnem egyötöde nem rendelkezett 8 általános végzettséggel, a KSI-s sportolók szülei között 1% alatt volt az arány. Míg a 8 általánost és a szakmunkásképzőt végzettek aránya kevesebb, addig az érettségivel rendelkezők valamint a felsőfokú végzettségük többszöröse volt az átlagnak.

14. számú diagram. Szülők iskolai végzettsége

A sportági vezetők, vezetőedzők naponta találkoznak a szülőkkel, összetartásokat szerveznek, szülői értekezleteket tartanak, sok sportágban az egyesületeknél mind a mai napig nyilvántartják a szülők iskolai végzettségét is. A megkérdezett vezetők, edzők egy-két sportágot kivéve jellemzően azt mondták, hogy a szülők iskolázottak, képzettek.

A vívás tradíció azt eredményezik, hogy hozzánk a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők hozzák le a gyerekeket, a vívóklubok is ezekben a kerületekben működnek – gondolok itt a II., XII. kerületre. (Vívás sportvezető)

Nálunk mindenféle gyerkőc megfordul, van a nagyon iskolázott, nagyon jómódú szülő gyereke és van a szakmunkás apuka is, aki mindent megtesz a gyermekének, a kevesebből is igyekszik a legjobbat megvenni neki. (Triatlon, sportvezető)

A kézilabda nem egy elitsport, ugye mindig jön az összehasonlítás a kosarasokkal, hogy bezzeg ők milyen magas presztízzsel rendelkeznek, csupa diplomás játszik a csapatokban. Nekem anno mindenféle játékos megfordult a kezeim között, most úgy látom, hogy a szülők nagy része azért valamilyen iskolával rendelkezik. (Kézilabda, sportvezető)

Ezek a szülők a társadalom egy bizonyos rétegéből származnak, és itt finoman fogalmaztam. Nagyon sok apuka a kora délutáni edzésre elhossa a gyereket, látszik rajta, hogy most nem rég ébredt fel, éjszaka „dolgozott”, persze ha a pénzbehajtást munkának tekinthetjük. Nem valószínű, hogy valaha akár a középiskola padját koptatták volna. (Ökölvívó edző)

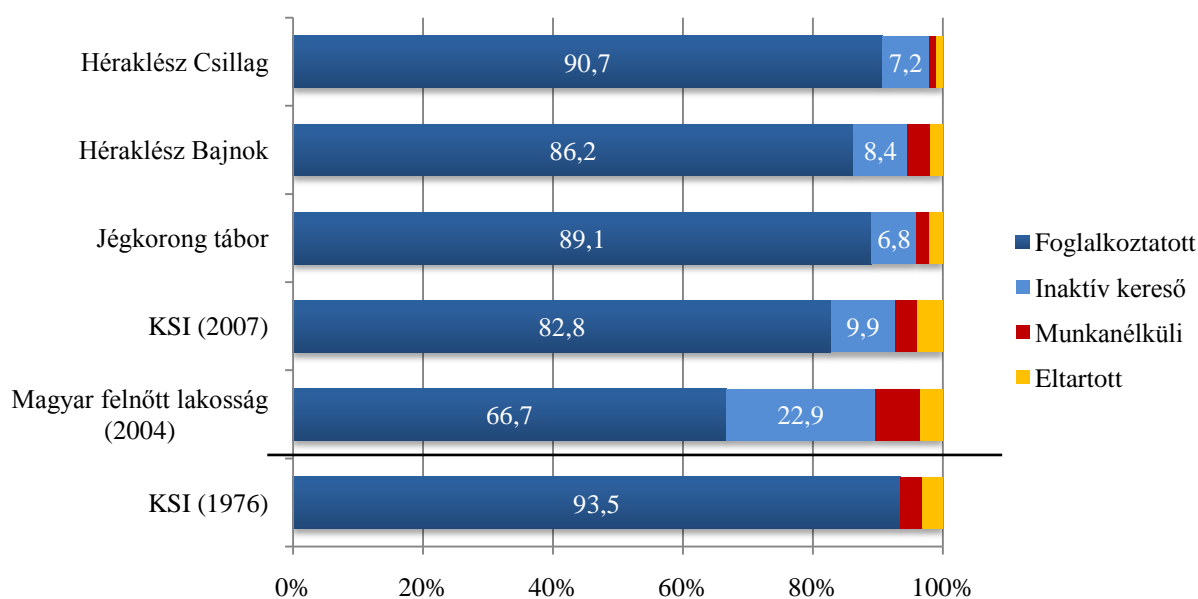
5.4.2 A szülők munkastátusza

A Héraklész sportolók szülei jelenlegi munkastátuszára vonatkozó kérdésekre is válaszoltak, az egyes attribútumok szorosan illeszkednek a KSH által a népszámláláskor használt fogalmakhoz. Az 1976-os KSI almintában 93,5%-os a foglalkoztatási arány, 5-5% alatt található az inaktív keresők valamint az eltartottak

aránya. Munkanélküli nem került be a mintába, megjegyzem a kor KSH statisztikái munkanélkülieket nem is tartottak nyilván, hiszen ez az akkori állami rendszerben – ahogy Szabó (2007) is megjegyzi – nem létezett, helyette az úgynevezett elhelyezkedési segélyben részesülőket tartották nyilván. Az 1980-as adatokkal történő összehasonlítás csak bizonyos fenntartásokkal tehettem meg. Napjainkban a KSH külön összesíti a 40-59 éves férfiak illetve a 40-55 éves nők körében mért adatokat, az 1980-as adatok között azonban ilyen alcsoportot nem találtam. Éppen ezért a diagramon ezt az adatsort nem tüntethetem fel.

A sportolói almintákban 82% felett van a foglalkoztatottak aránya, a Csillagprogram esetében 10 szülőből 9-nek van folyamatosan munkája. 2004-ben a felnőtt magyar lakosság közel 70 %-át a foglalkoztatottak közé sorolhattuk, 23 %-uk inaktív kereső, a munkanélküliség ráta ebben az évben 7,0-7,5 % körüli volt, csekély számú eltartott is nyilvántartásba került (15. számú diagram). Ezek a számok azt mutatják, hogy a sportolók szülei között a foglalkoztatottsági mutató legalább 14%-kal magasabb, mint amit a magyar lakosság körében mértünk, a szülők munkastátusza sokkal kedvezőbb, mint a magyar lakosságé ($\chi^2 = 285.764$, $df = 16$, $p < 0.001$).

Az 1976-os KSI almintát jelen esetben nem tudtam a kor hivatalos KSH statisztikáival összehasonlítani, mivel 30 évvel ezelőtt munkanélkülieket Magyarországon nem tartottak nyilván.

15. számú diagram Szülők foglalkozási státusza

Csekély számú sportági vezető nyilatkozott úgy, hogy pontosan tudja, versenyzője szüleinek van-e munkahelye vagy nincs. Legtöbben úgy vélik, a szülők rendszeresen dolgoznak.

Ez kényes téma, igazából mi a kerettedzésen soha nem kérdezzük rá, hogy van-e munkája anyukádnak vagy apukádnak vagy nincs. Az biztos, hogy szegénységben egyik gyerekünk sem él. (Vízilabda, edző)

Nem tudom megmondani hány százalékos a munkanélküliség az öttusázók között, gyanítom, hogy nulla, maximum valahol az anyuka nem dolgozik, de neki nem is biztos, hogy kell. (Öttusa, vezetőedző)

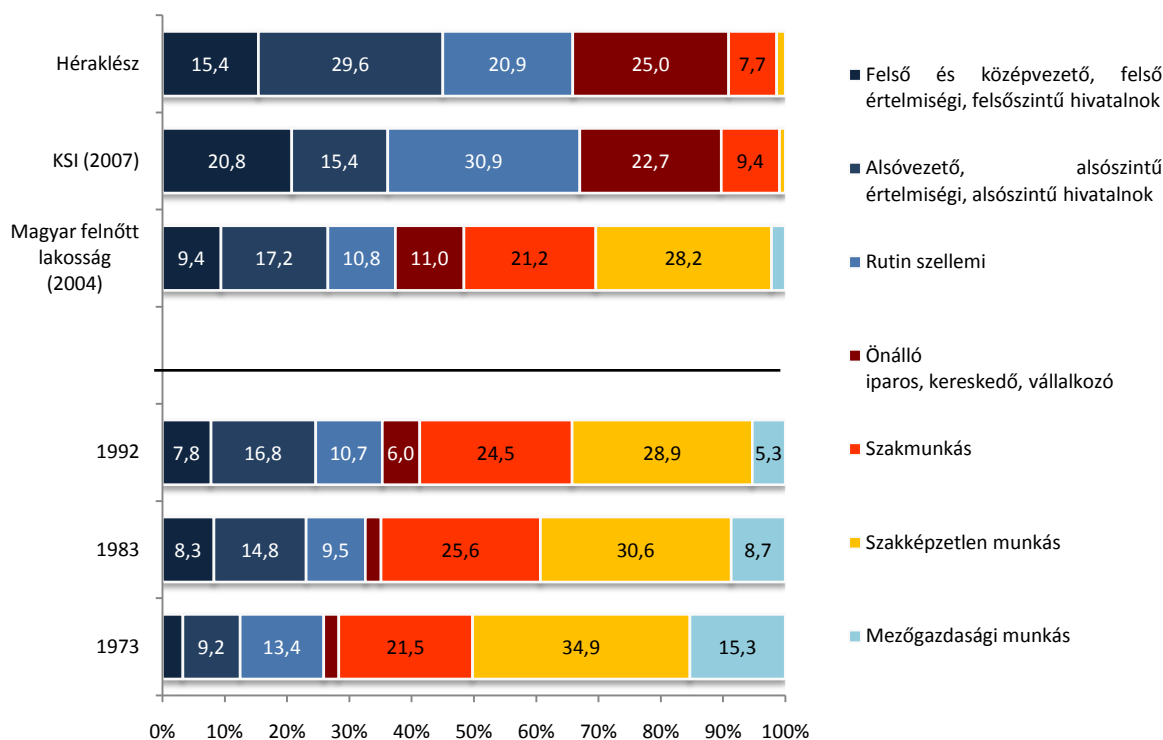
5.4.3 A szülők foglalkozási státusza, jövedelme és vagyoni helyzete

Ahogy a szakirodalmi áttekintésben már jeleztem, a társadalomkutatások központi kérdésköre a lakosság foglalkozási státuszának, jövedelmének illetve vagyoni helyzetének a vizsgálata. Elsőként arra voltam kíváncsi, hogy a KSI-s illetve Héraklész sportolók esetében miképp alakulnak a foglalkozási státuszok.

Kijelenthetem, hogy a leíró adatok alapján az egész társadalomra kivetített adatok a sportszférában megjelenő szülők körében is tetten érhetőek. Látható, hogy folyamatosan csökken a mezőgazdasági illetve a szakképzetlen munkások száma, ez utóbbi az elmúlt évtizedben egy viszonylag állandó 28%-ra állt be. A legfelső három kategóriába soroltak százalékos megoszlása 25,9-ről 37,4-re emelkedett és 25 éve még szinte teljesen hiányzó vállalkozói réteg az elmúlt egy évtizedben majdnem kétszeresére nőtt.

A sportolókra vonatkozó adatbázisok közül csak a Héraklész és a 2007-es KSI adatbázisokat tudtam bevonni ebbe az elemzésbe, ennek pedig oka az, hogy az 1976-os KSI kérdőívben bár a kutatók megkérdezték a válaszadó beosztását (és ők azt jellemzően ki is töltötték), ezen önkéntes részt 30 év távlatából csak nagy nehézségek árán és nem pontosan lehetne a mai foglalkozási státuszuk megfelelően újrakódolni. A jégkorongosok esetében a nagyszámú üres cella akadályozta meg az analízis értékelését.

Az adatok elemzésekor világosan kitűnik, hogy mint a Héraklészes, mint a KSI-s szülők a lakossági adatokhoz képest majdnem kétszer annyian végeznek legalább rutin szellemi munkát (37,4% – Héraklész 65,9%/KSI 67,0%), köreikben jóval magasabb a vállalkozói réteg aránya és csak alig vagy nem is fordul elő szakképzetlen illetve mezőgazdasági munkás (16. számú diagram). A statisztikai vizsgálat eredményeképp megállapíthatjuk, hogy ez a különbség nem a véletlennek köszönhető ($\chi^2 = 863.59$, $df= 12$, $p<0.001$).

16. szám diagram Szülők foglalkozási státusza

A szakirodalmi áttekintésben már bemutattam, hogy a kutatók a társadalom egyes szereplőit jövedelmük tekintetében 5 kategóriába sorolják. A rendszerváltást követő években folyamatosan növekedett a szegények száma, az 1996-ban elért mélypontról valamelyest elmozdult ezen csoportba tartozók száma, és 10% körüli értéken „állt be”, egyre jobban szűkül a középréteg, napjainkra a teljes népesség 1/3-a tartozik csak bele és hogy a rendszerváltást követő felfutás után viszonylagos stagnálást mutat a jómódú és a felső középréteg összesített százalékos aránya.

A szülők keresetére vonatkozó kérdések a kérdőívekben átalakultak, míg 30 évvel ezelőtt a szülők forintra pontosan beírták havi keresetüket,²⁸ addig a 2007-es KSI kérdőívben a megadott kereseti csoportok közül kellett egyet megjelölniük. A Héraklész kérdőívben a gyerekek a véleményüknek adtak hangot, éppen ezért az előbbiekhöz hasonló átfogó diagramot nem áll módomban készíteni.

A végzettségi- és a foglalkozási adatokhoz hasonló tendenciát mutat a sportolók szüleinek jövedelme is. A szülők jövedelme 1976-ban átlagosan 3.858 Ft volt, míg a KSH statisztikája szerint a korban a fizikai munkások átlagjövedelme mindössze 2.325 Ft és a szellemi foglalkozásúak átlagjövedelme is csak megközelítette a 3.000 forintot. Kiemelkedően magas a szellemi vezető szülők fizetése, az 5.000 forintos fizetésük csaknem a kétszerese a szellemi foglalkozásúak 1976-os átlagkeresetének.

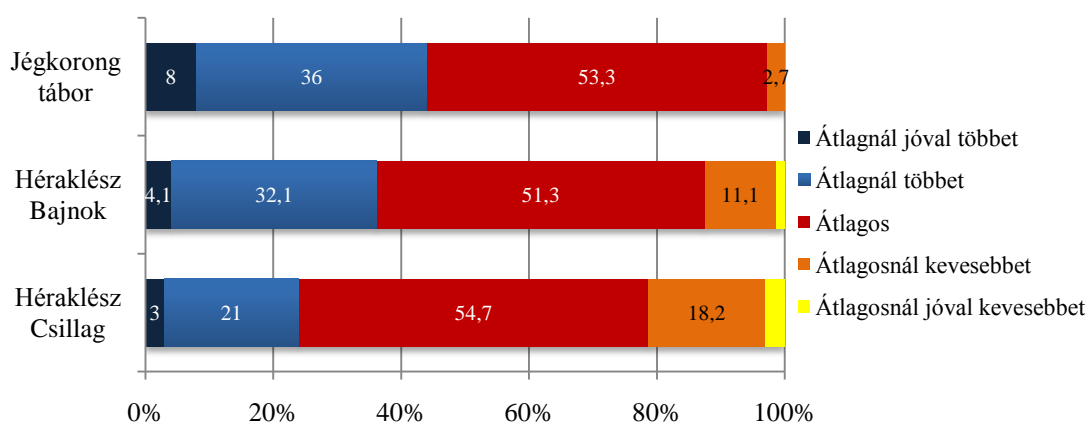
A KSH statisztikái szerint 2007-ben a fizikai alkalmazottak körében a nettó átlagkereset 78.000 forint körül, a szellemi foglalkozásúaknál 131.000 forint körül alakult. A fizikai foglalkozású KSI-s szülők legnagyobb része 80-110.000 forint közötti nettó jövedelemmel rendelkezik (35%) - kb. 30% ennél kevesebbet, 35% ennél többet keres. A szellemi foglalkozásúak legnagyobb aránya szintén a 80-110.000 forint közötti kategóriát választotta, de közülük ennél kevesebbet mindössze 11% keres, míg ennél többet 63%. Elmondhatjuk, hogy a KSI-s sportolók szülei ma is többet keresnek, mint az átlag (8. számú táblázat)

8. számú táblázat Szülők átlagos keresete

		Beosztása		
		<i>Fizikai alkalmazott</i>	<i>Szellemi alkalmazott</i>	<i>Szellemi vezető</i>
Átlagos kereset 1976 (Ft)	KSI	3 320	3 450	4 821
	KSH	2 277		2 801
Átlagos kereset 2007 (Ft)	KSI	80-110'000	80-110 000	
	KSH	78'000		131 000

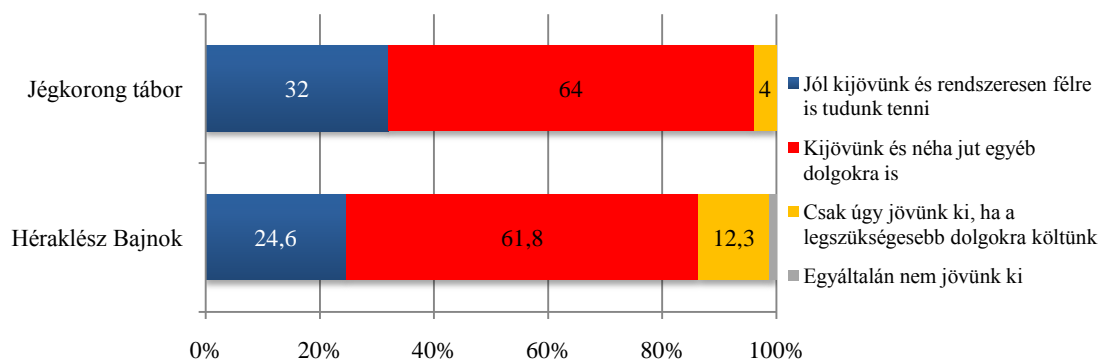
²⁸ Az államszocialista rendszerben az emberek nem titkolták a főállásban kapott jövedelmüket, a cégek pontos „keresetigazolásokat” állítottak ki, így az 1976-os felmérésben is forintra pontos jövedelemadatok szerepelnek.

A Héraklészes illetve a jégkorongos sportolók nagy többsége úgy véli, hogy szüleik átlagos vagy annál jobb keresettel rendelkeznek (17. számú diagram). Az egyes programokban résztvevők között különbség mutatkozott ($\chi^2 = 24.875$, $df = 8$, $p < 0.05$), legjobban a jégkorongos, majd a Bajnokos és végül a Csillagos szülők keresnek, de hangsúlyozom, hogy itt a felső kategória esetében megfigyelhető besorolási különbségről van csak szó, szinte alig van olyan gyerek, aki szerint szüleik az átlagosnál jóval kevesebbet keresnének.

17. számú diagram Az egyes programokban részt vevők véleménye szüleik keresetéről

A jégkorongos és a Bajnokos gyerekek azt is megítélték, véleményük szerint mire elegendő szüleik keresete. A jégkorongosok 96%-a, míg a Bajnokosok 86,4%-a nyilatkozott legalább úgy, hogy kijönnek szüleik havi fizetéséből és egyéb dolgokra is jut (18. számú diagram). A statisztikai elemzés azt mutatja, hogy a jégkorongosok az amúgy is jó anyagi viszonyok között élő Bajnokosoknál még kedvezőbb helyzetben élnek ($\chi^2 = 46.728$, $df = 4$, $p < 0.01$).

18. számú diagram: Mire elegendő a szülők havi jövedelme?

Az edzők, sportvezetők jellemzően úgy vélik, hogy napjainkban azok a szülők, akiknek gyermekük valamely tehetség gondozó programban vesz részt, jómódúak, a közép vagy a felső osztály képviselői, legalább átlagos, de inkább annál jobb keresettel rendelkeznek.

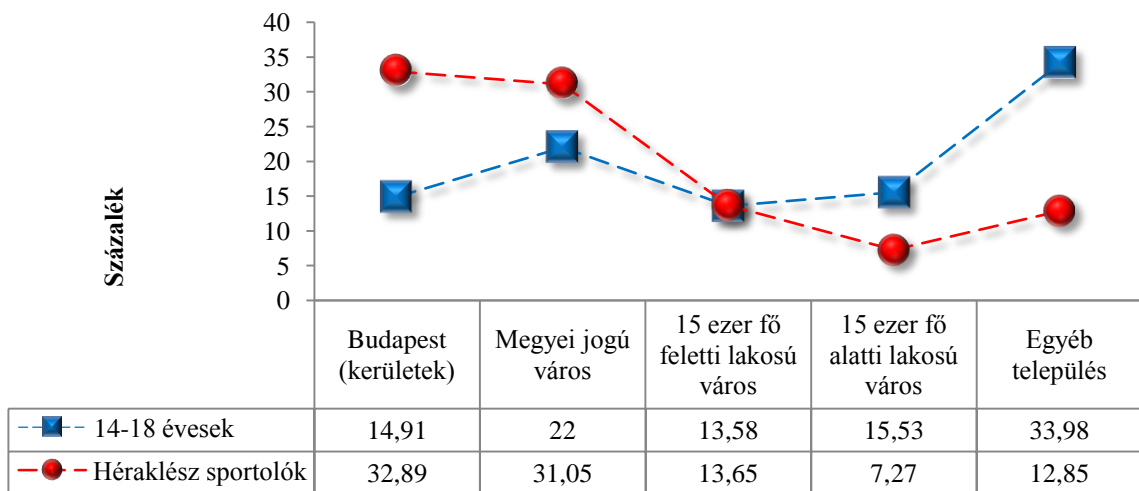
Az utóbbi években a tenisz egyre népszerűbb lett, a kisebbek között néha megjelennek a kevésbé jómódú szülők gyermekei, de egy bizonyos szint után – hacsak a gyerek nem kiemelkedően tehetséges és támogatja valamely klub a további sportolást – ők lemorzsolódnak, nem tudja az apuka vagy anyuka kifizetni a tagdíjat vagy a külföldi versenyen való részvételt. Nagyon komoly befektetés egy teniszező és hát ugye ott van, hogy nem lesz belőle top sportoló. (Tenisz, vezetőedző)

Judóban van ilyen is meg olyan is, nem lehet kijelenteni, hogy csak a jómódú szülők hozzák le ide a gyermeküket, sőt, a nyári tanfolyamokon van, hogy csak mi adunk neki rendes kaját. Persze a nagyon gazdagok is megtalálhatóak. (Judo, vezetőedző)

5.4.4 Települési lejtő, mint egyenlőtlenségi dimenzió

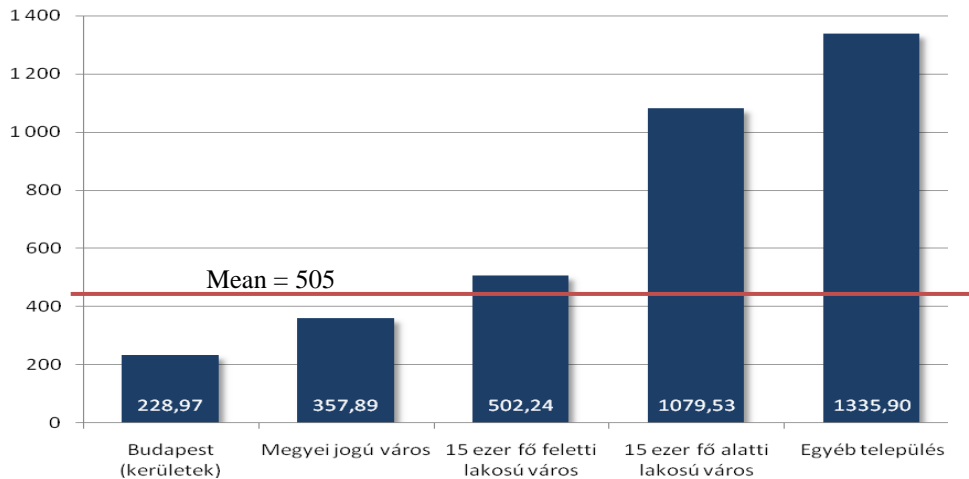
A KSH 2003-as adatai szerint Magyarországon 3156 települést tartanak nyilván, ezt a számot tekintjük kiindulópontnak. Évenkénti bontásban megvizsgáltam, hogy mekkora azon településeknek a száma, ahol laknak, sportolnak illetve tanulnak a Héraklészesek. A kapott szám adatok azt mutatják, hogy a legszélesebb körnek a sportolók lakhelye bizonyult, de ez is alig éri el a települések 7%-át! A tanulási hely ennél szűkebb területet érint, a magyarországi települések közül 92-113 azok száma, ahol támogatott sportoló jár iskolába. A legszűkebb területi lefedettséget a sportolás helyszíne esetében találtunk, itt mindösszesen 86-89 azon települések száma, amelyek megjelennek. A településeket - lakosok száma alapján - négy fő csoportba soroltam, a fővárost külön kategóriába vettem. A Bajnokprogram szempontjából releváns életkorú lakosok számát is bevontam az analízisbe és megvizsgáltam, hogy a négy év alatt összesen mekkora az adott településtípusból bekerülő Héraklész sportolók száma. A 19. számú diagram mutatja a számítások eredményét. Mint ahogy látható, a magyarországi 14-18 éves lakosok egyes területekre vetített aránya valamint az adott területekhez

kapcsolódó Héraklész sportolók aránya jelentősen eltér. Míg Budapesten a 14-18 éves korosztály alig 14,91%-a lakik, addig a Héraklész sportolók csaknem 1/3-a jelölte meg lakhelyéül a fővárost. Ez az aránytalanság, ha csökkenő mértékben is, de a megyei jogú városoknál is megvan és a 15 ezer fő feletti lakosú városok esetében egyenlítődik ki. Ezen a ponton azonban a tendencia megfordul és a Héraklész sportolók össz-számához viszonyított arány a 15 ezer fő alatti városok esetében kismértékben, az egyéb típusú településeken pedig jelenősen alulmarad a releváns életcsoportba sorolható lakosok arányától.

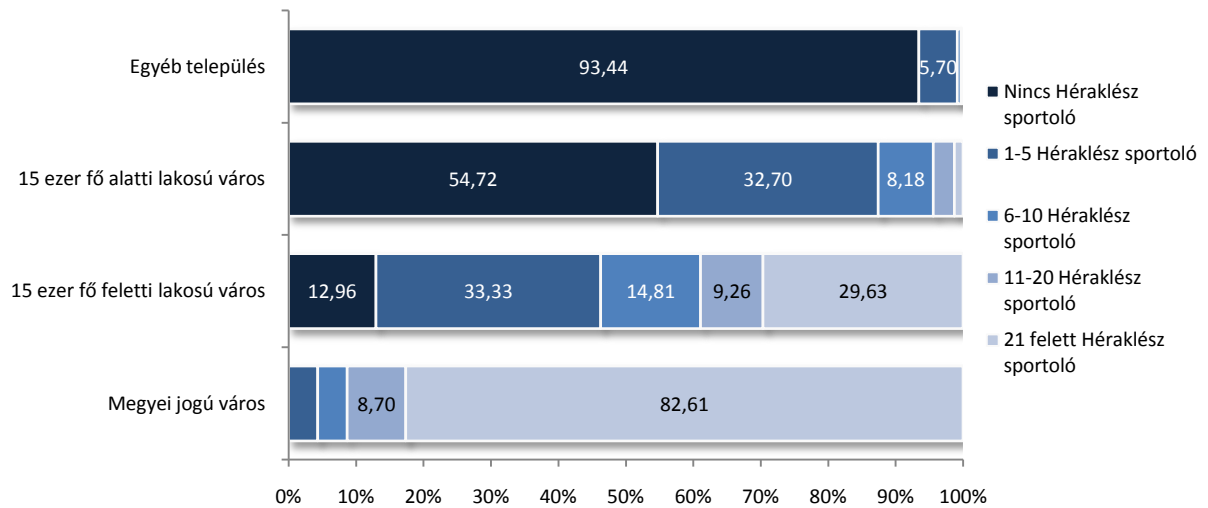
19. számú diagram Az egyes településtípusokon élő 14-18 évesek valamint az ott élő Héraklész sportolók aránya

Mindezek mellett az is érdekelt, hogy az egyes területi egységek esetében mennyire tehető azon fiatalok száma, akik közül egy bekerül a prograba. Az összehasonlíthatóság érdekében mindkét adatsor esetében (KSH, Héraklész) csak és kizárólag a 2003-as számadatokat vettem figyelembe. Az eredmények alapján látható, hogy míg Budapesten ez az arány 1:229-hez, addig a 15 ezer fő feletti lakosú városok esetében már ennek a duplája (1:502), az egyéb településeken pedig a fővárosi aránypárnak több mint a hatszorosa (1:1336). Átlagosan minden 500. gyerek Héraklész sportoló az adott korosztályban. A kisebb településeken élő fiataloknak jóval kisebb, a fővárosiaknak jóval nagyobb az esélye a programba kerülésre (20. számú diagram).

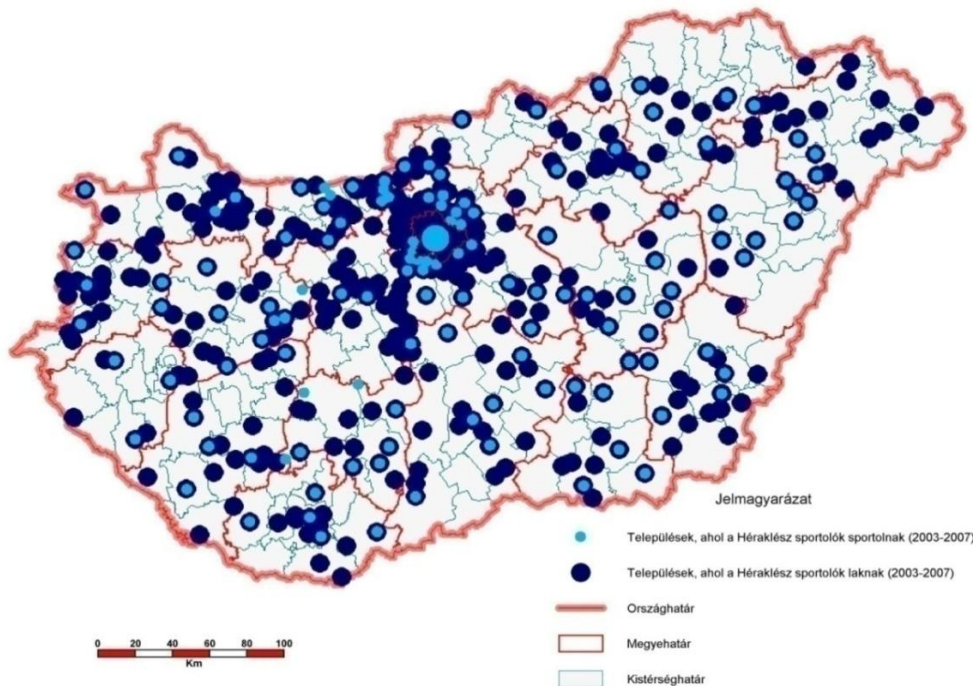
20. számú diagram Átlagosan egy Héraklész sportolóra jutó 14-18 éves fiatalok száma az adott településtípuson

Ahhoz, hogy egy adott típusú településen lakó Héraklész sportolói létszám és a település típusa közötti összefüggésre rá tudjunk világítani, a Héraklész sportolók számát 5 kategóriába soroltuk. A chi-négyzet próba eredménye azt mutatja, hogy szoros összefüggés van aközött, hogy mely típusba sorolható az egyes település. Meg kell jegyeznünk, hogy a fővárost túlreprezentáltsága és egyedi jellege miatt – mivel jelentősen torzította a végeredményt – ki kellett vennünk az analízisből, de azt a 2. számú táblázatból már láthattuk, hogy a sportolók jelentős százaléka itt lakik. A megyei jogú városok közül több mint 4/5-n 21 vagy annál több Héraklészes sportoló lakik. Ezzel szemben az egyéb típusú települések 93%-ban nem lakik Héraklész sportoló, tehát innen senki nem kerül be a támogatottak közé (21. számú diagram). Beigazolódott azon feltételezésem, miszerint a válogatott sportolók az utánpótlás-nevelési rendszerbe jellemzően a fővárosból és a megyei jogú városokból, kisebb mértékben pedig a 15 ezer fő feletti lakosú városokból érkeznek ($\chi^2 = 4330$, $df = 147$, $p < 0.001$).

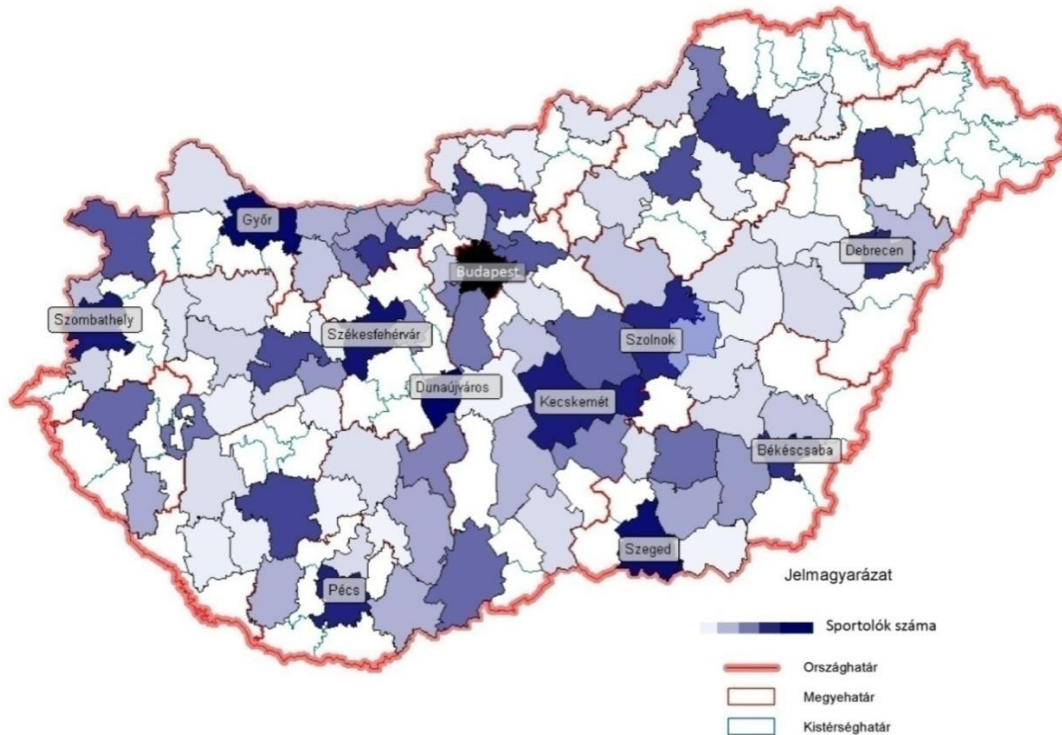
21. számú diagram: Az egyes településtípusokon belüli százalékos arány az ott sportoló Héraklész sportolók száma tekintetében

Ha a Héraklész sportolók lakhelyének illetve sportolási helyének területi lefedettségét térképre is kivetítjük, plasztikusan megjeleníthetők azok a területek, ahol ezek a sportolók laknak illetve sportolnak. A térképen látható az egyes régiókban lakó sportolók száma és kirajzolódnak azok a fehér foltok, ahonnan nem érkezik sportoló a programba.

3. számú térkép: Települések, ahol a Héraklész sportolók laknak illetve sportolnak (2003-2007)

A település szintű megjelenítés mellett egyre inkább a kistérségi jellegű elemzések nyernek teret – nemcsak a gazdasági életben, hanem az oktatás, kultúra területén is. Az alábbi térképen azok a területek szerepelnek, ahonnan sportoló érkezett a rendszerbe, minél sötétebb valamely kistérség, annál több sportoló lakik azon a területen, a 8 legtöbb sportolót adó kistérség nevét külön kiemeltem.²⁹

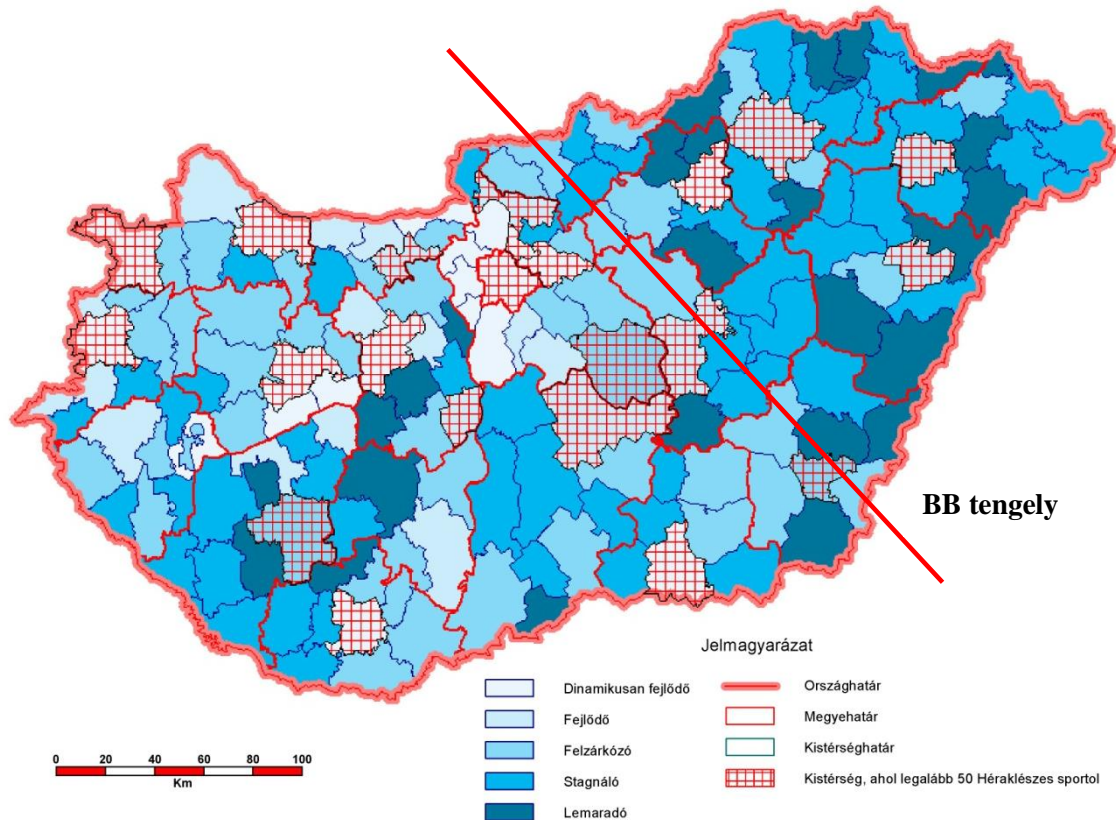

4. számú térkép: Héraléksz sportolók száma kistérségenként (hőtérikép)
(2003-2007)

Az Európai Unió gyakorlatnak megfelelően a magyarországi kistérségeket – gazdasági fejlettségük szerint – 5 fokú skálán rangsorolják. Megvizsgáltam, hogy van-e összefüggés a fejlettségi mutató és a Héraléksz sportolók száma között. Az eredmény azt mutatja, hogy a két változó kapcsolata erős ($r = -0.523^{30}$, $p < 0.001$), jellemzően a dinamikus fejlődő területekről kerül be több tehetséges sportoló a rendszerbe.

²⁹ Ennél az elemzésnél nem vettem figyelembe a lakosok számát, így nem komplex mutató segítségével jellemeztem a kistérség Héraléksz programban betöltött súlyát. Amennyiben a lakosok számára kivetített sportolók aránya jeleníteném meg a térképen, az nem változna meg jelentősen, a fehér foltok értelemszerűen megmaradnának, két-három, valamely sportágban jelentős utánpótlás bázissal rendelkező terület lenne sötétebb színű (pl. Vác).

³⁰ A negatív r érték (negatív korreláció) annak köszönhető, hogy a KSH a dinamikus fejlődő kistérséget 1-es, a lemaradó kistérséget pedig 5-ös osztályzattal jelzi, ennél fogva ellenkező irányú a két skála.

5. számú térkép: Összefüggés a kistérségek fejlődési potenciálja és a Héraklész sportolók száma között

Ahogy már a bevezetőben rámutattam, a legújabb kutatások az egyes területek gazdasági potenciálját megvizsgálva egy új törésvonalra mutatnak rá, ez pedig az úgynevezett Balassagyarmat – Békéscsaba tengely. Kíváncsi voltam arra, hogy vajon a sport esetében is kimutatható-e az, hogy a BB tengelytől nyugatra lévő területek fejlettebbek. A besorolás alapján a tengelytől nyugatra lévő települések az 1-es, a keletre lévők a 2-es kódszámot kapták, a települések számát súlyoztam. A kétmintás t-próba eredménye azt mutatja, hogy a nyugatra lévő településeken jellemzőbb a héraklész sportoló, mint a keleten lévőkénél ($t=22.215$, $df=3156$, $p<0.001$).

Az, hogy ki megy le judózni, egy dolog baromira befolyásolja: hol indították meg a tanfolyamot..... Itt aztán társadalmi mobilitásról meg törekvésről meg mindenről lehet beszélni, de a sportolástól helytől való távolság módon befolyásolja, hogy ki jelentkezik valamire, és ugye ha már valamit elkezdett, valószínűleg ott is tudják tartani. (Judo vezetőedző)

Ugye nálunk olyan sok egyesület nincs, így alapvetően meghatározó, hogy ki lakik az egyesülethez közel és ki olyan helyen, ahol a közelben nincs öttusa szakosztály. Nem igazán jellemző, hogy valaki naponta több tíz kilométert utazzon csak azért, hogy eddzen valahol. (Öttusa vezetőedző).

5.4.5 Az Egységes Utánpótlás-nevelési Rendszeren belül fellelhető egyenlőtlenségek bemutatása

A sportágak összevetésében is megvizsgáltam, hogy van-e különbség a szülők iskolai végzettsége, munkastátusza, foglalkozása között, az egyes sportágak képviselői milyen tartós javakkal rendelkeznek. Mindezek eredményeképp 24 értékelhető táblát és a hozzájuk tartozó chi-négyzet valamint szignifikancia értékeket kaptam, legfontosabb eredmények a következőképpen foglalhatók össze:

- A sportágak között különbség mutatkozott mind az édesapa, mind az édesanya iskolai végzettségét tekintve, a legalacsonyabb végzettséggel az ökölvívók (30,1% a családfő legfeljebb 8 általánost végzett, az édesanyák 7,9% még ezt sem fejezte be) és a birkózók (40,5%-uk édesapja legmagasabb végzettsége a szakmunkásképző) szülei rendelkeznek, a vívók, vízilabdázók és úszók szüleinek 2/3-a főiskolát vagy egyetemet végzett ($\chi^2=463.19$, $df=85$, $p<0.001$).
- A legmagasabb szülői munkanélküliség szintén az ökölvívók és a birkózók között volt tapasztalható (édesapa esetében 12,3% illetve 8,1%), más sportágban az édesapa rendszeresen dolgozik ($\chi^2=139.05$, $df=68$, $p<0.001$).
- A vívók szülei között (édesapa 59,2%, édesanya 25,9%) kiemelkedően magas a felsővezetők és az értelmiségiek aránya, de hasonló számadatokat kaptam a vízilabdázók között. Kiemelkedően magas a vállalkozók aránya a jégkorongozók esetében (41%), a kézilabdázók (28,6%), birkózók (32,4%), ökölvívók (31%) esetében a szakmunkások aránya több mint a magyar lakossági átlag. ($\chi^2=505.77$, $df=170$, $p<0.001$).

- A gyerekek véleménye szerint (a tenisz, a jégkorong és az úszást leszámítva minden más sportágban) a szülők az átlagos keresettel rendelkeznek, a fenti sportágakban az átlagnál többet kereső szülők aránya 55% felett van ($\chi^2=379.38$, $df=68$, $p<0.001$).
- Csak az ökölvívás és a birkózás esetében nyilatkozott a sportolók legalább 8%-a úgy, hogy a szülők fizetéséből egyáltalán nem jönnek ki, vízilabda esetében a jól élők aránya 50% felett van ($\chi^2=341.33$, $df=51$, $p<0.001$).
- Minden sportágban többé-kevésbé jellemző az, hogy a sportolók kapnak zsebpénzt, a különbség statisztikailag nem értékelhető. A legmagasabb kategóriát az úszók és a jégkorongosok közül jelölték meg a legtöbben.
- A háztartások nagy részében megtalálható az autó, a különbség a számítógép és az internet ellátottságban van – ez utóbbi az ökölvívó háztartások alig 45%-ban fellelhető, szemben például az evezősök 100%-os arányával ($\chi^2=190.203$, $df=17$, $p<0.001$).
- Az egyszempontos varianciaanalízis eredménye szerint ($F=8.841$, $df=17$, $p<0.001$) a vízilabdázók, öttusázók, vívók, teniszezők családjában található a legtöbb könyv (átlagban 659-805 db), míg az ökölvívók, birkózók, kézilabdázók családjában a legkevesebb (97-250 db).

Az egyes szinterek közötti különbséget is megvizsgáltam, összevetettem a Bajnok illetve Csillagprogramban részt vevő sportolók társadalmi környezetét. Az analízisbe ugyanazon változókat vonta bent, mint az előbb, csak egy esetben találtam a két programban résztvevők válaszai között eltérést: a Csillagprogramban résztvevők családjának majdnem 50%-a csak úgy jön ki havi jövedelmükből, ha a legszükségesebb dolgokra költik ($\chi^2=36.696$, $df=3$, $p<0.001$).

A sportolók a kérdőívben három olyan modult is kitöltöttek, ahol egyrészt hétfokú skálán kellett értékelniük, hogy az adott dolgok mennyire fontosak az eredményes sportkarrierhez, illetve az iskola, a tanulás, a sikeres civil élet mennyire foglalkoztatja őket. Az értékelő skálák alkalmasak arra, hogy belső összefüggésekre mutassunk rá. A legjellemzőbb adatredukciós módszer a faktoranalízis, amely segítségével az addig numerikus vagy rangskálán elhelyezkedő adatokból intervallum-skálán elhelyezkedőket állítunk elő – így összetettebb elemzéseket lehet elvégezni.

Mivel tartalmilag és formailag a 15. és 16. valamint a 17. kérdések különbözőek, az első faktoranalízisbe csak a 15-16. kérdéseket tettem be. Ennek eredményeképpen az analízis 5 értékelhető faktort különített el, ezeket, valamint az egyes faktorsúlyokat mutatja a 9. számú táblázat.

Az első faktort „Versenykarrier” névvel illettem, ide kifejezetten a sikeres versenysporttal kapcsolatos várakozások tartoznak. A legmagasabb faktorsúllyal a „Sok pénzt keresni” és a „Híres sportolónak lenni” szerepel ebben a csoportban. Második faktorba többek között a „Felkészült edző” a „Támogató egyesület” tartoznak, ezek entitását „Sportfelkészülési háttérként” definiáltam és a sportoló körüli környezet fontosságát hangsúlyozza. A „Civil környezeti támogatásként” definiált harmadik faktorba a támogató iskola, a baráti közösség illetve a család erkölcsi támogatása tartozik. Az analízis eredményeképp teljesen külön faktorként kezelhetjük (negyedik faktor) a „Civil karriert”, a sportolók azon várakozást, hogy jó anyagi háttérrel rendelkezzenek és minél jobb képesítéssel, magasabb iskolai végzettséggel rendelkezzenek. A „Belső motivációt” – úgymint „Tehetség”, „Szorgalom” szintén külön faktorként tudom elkülöníteni és további számításokhoz felhasználni.

Az összetett faktortáblázat legalsó sorában láthatjuk, hogy az egyes faktorok a teljes mintánk hány százalékát magyarázzák. Az összes magyarázott variancia a teljes minta több mint felét magyarázza (54.6%), így elfogadhatjuk az adatredukció során keletkező csoportokat. KMO index = 0.822, ez is tovább igazolja számításom helyességét.

9. számú táblázat: 15. és 16. kérdés faktortáblázata

	Verseny- karrier	Sport felkészülési háttér	Civil környezeti támogatás	Civil karrier	Belső motiváció
Sok pénzt keresni	0,712				
Híres sportolónak lenni	0,698				
Sokat utazni, külföldre eljutni	0,675				
Minél több versenyt megnyerni	0,604				
Minél több rekordot megdönteni	0,559				
Jól kinézni	0,529				
Felkészült edző		0,649			
Támogató egyesület		0,649			
Jó edzőpartner		0,617			
Jó sportszerek		0,538			
Mentális felkészülés		0,399			
Család erkölcsi támogatása			0,686		
Barátok támogatása			0,663		
Támogató iskola			0,629		
Orvosi háttér			0,508		
A sportsikereket kamatoztatni a civil életben			0,482		
Jó anyagi háttér				0,650	
Anyagi elismerés				0,636	
Jól tanulni, főiskolát, egyetemet végezni				-0,473	
Szorgalom					0,742
Kitartás					0,695
Tehetség					-0,598
Magyarázott variancia (%)	16,003	11,537	10,949	8,463	7,653

A 17. kérdés esetében is elvégeztem a faktoranalízist, itt négy különálló és értékelhető csoportot tudtam elkülöníteni. Az elsőt „Civil karrier várakozásként” definiáltam, hiszen ide csak olyan kijelentések kerültek, amelyeknek közvetlen kapcsolata van a sportolók civil bizakodásával. A tehetséges fiatalok legtöbbje reménykedik abban, hogy a sport befejeztével nem lesz gondja az életben, könnyen szerez majd munkát. Második faktor a „Sportteljesítmény – eredményesség” átfogó névvel láttam el. Ebbe a csoportosulásba a sport társadalmi, áttételes szerepe is megjelenik, úgymint megtanít küzdeni a célokért, egészségre nevel. A „Kapcsolati háló” – mint napjainkban egyre inkább felértékelődő társadalmi tőke – és a negyedikként azonosított faktor „Időmérleg” szintén jól elkülönülnek a többi faktortól. A teljes magyarázott variancia értéke 55.067, a KMO index ebben az esetben 0.811 (10. számú táblázat).

10. számú táblázat: 17. kérdés faktortáblázata

	Civil karrier várakozás	Sportteljesítmény, eredményesség	Kapcsolati háló	Idő-mérleg
Ha sikeres vagyok a sportban, sikeres leszek a civil életben is	0,580			
A sportkarrier befejeztével könnyen szerzek majd valamilyen munkát	0,819			
A sportkarrier befejeztével nem lesz gondom a civil életben	0,853			
Ha sokat edzem, az eredmények sem maradnak el		0,512		
Egyesületem mindent megtesz azért, hogy jó eredményt érjek el		0,658		
A sport megtanít küzdeni a célokért		0,679		
Ha majd gyermekeim lesznek, mindenképp versenyszerűen fognak		0,340		
A sport miatt egészségesen élek		0,596		
A sportolás miatt sok emberrel ismerkedem meg			0,860	
Sportban szerzett ismeretségemet a későbbiekben is jól tudom majd kamatoztatni			0,761	
A tanulást a sportolással könnyen össze tudom egyeztetni				0,730
A sporton kívül semmi másra nem jut időm				-0,680
Magyarázott variancia (%)	18,293	14,349	12,253	10,172

A fentiekben felvázolt kilenc különböző faktor alkalmas arra, hogy a Bajnok és a Csillagprogramban résztvevő sportolók közötti különbségekre felfigyeljünk. Minden esetben kétmintás t-próbával igyekeztem választ kapni a kérdésre: fellelhető az Egységes Utánpótlás-nevelési Rendszeren belül valamilyen egyenlőtlenség, és ha igen, melyek ezek?

A statisztikai vizsgálat csoportok között négy esetben mutatott ki különbséget. Ezek szerint a Csillagos – tehát az idősebb – sportolók számára sokkal fontosabb a sikeres versenykarrier, szeretnének híres sportolók lenni, minél több versenyt megnyerni és természetesen ezáltal minél több pénzt keresni. Bizakodóbbak a civil étellel kapcsolatban, várakozóan tekintenek a sport utáni életükre. Érdekes, hogy sokkal fontosabbnak vélik a civil környezeti támogatást és a több edzés, versenyzés ellenére nem kerülnek „időzavarba”.

Kézenfekvő, hogy az egyes sportágak köré tartozók esetében is megvizsgáljuk, vajon a sportolók miképp sorolhatók be az egyes faktorokba. Tekintettel arra, hogy a faktorelemzés eredményeképp előállított faktorsúlyokat elmentettem (és így folyamatos változók keletkeztek), ANOVA elemzéssel megvizsgálható, vajon különböznek-e az egyes sportágak egymástól. Az elemzés eredménye (Post Hoc tesztek közül Tukey-t futattam le) egy összetett és bonyolult táblázat, az áttekinthetőség kedvéért a kapott középértékeket abszolút értékeit állítottam sorrendbe és a sorrend alapján elért helyezési értékeket tüntettem fel az alábbi táblázatban. Szinte kivétel nélkül az adott faktor esetében kiemelt 1-3 helyezett sportágak középértékei szignifikánsan eltértek a többiekétől, így a következőket állapítottam meg:

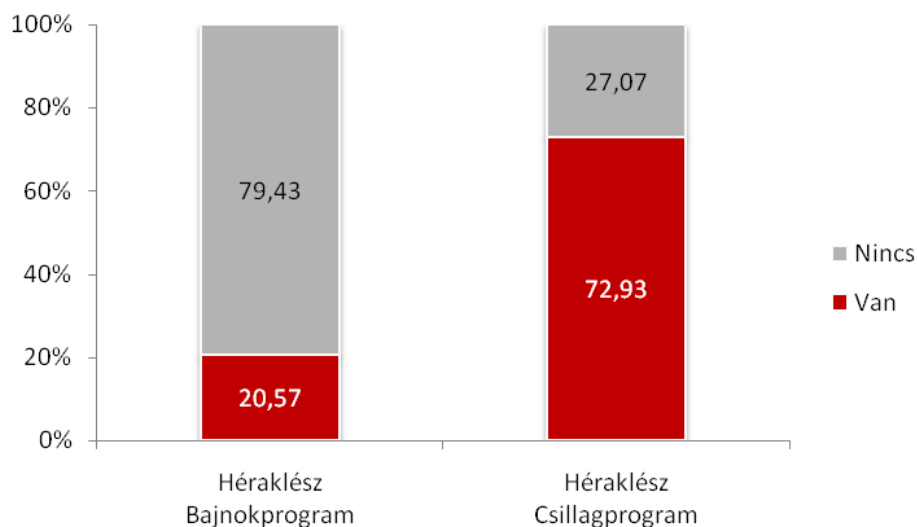
1. a teniszezőknek kiemelten fontos a versenykarrier, fontos céljuk, hogy sokat utazzanak külföldre (versenyekre), minden versenyt meg akarnak nyerni,
2. a teniszezők azok, akik nagyra értékelik a felkészülésükhöz biztosított háttérrel, fontosnak tartják a jó edzőpartnereket, a kiváló edzőket,
3. az úszók tudják, hogy környezetüknek (családnak, barátoknak) nagyon sokat köszönhetnek, véleményük szerint a támogató iskola is szerepet játszik karrierjük alakulásában,
4. a kimagasló társadalmi közegből érkező vívók számára a tanulás, a jó anyagi háttér igen fontos,
5. összefüggésben az 1. ponttal, a teniszezők a tehetséget, a szorgalmat, a kitartást tartják a sikerek fő zálogaként,
6. hasonló összefüggést figyelhetünk meg a vívók esetében, akik úgy vélik, hogy – a családi környezet támogatásával – nem lesz gondjuk a civil életben, könnyen szereznek majd munkát,
7. a teniszezők mellett az úszók is hisznek a befektetett munkába, ha sokat edzenek, az eredmények sem maradnak el és a sport kiválóan alkalmas olyan személyiségformáló hatást elérni, mint a küzdeni tudás,
8. nem meglepő, hogy egy labdajáték (röplabda) képviselői mondják azt, hogy a sport eredményeképp komoly kapcsolati háló alakult ki körülöttük,
9. és végül a teniszezők illetve az úszók vallják úgy, hogy a sport mellett nehéz másra is időt fordítani.

11. számú táblázat: Az egyes sportágakba tartozók átlagos faktorsúlya alapján felállított sorrendek

	Versenykarrier	Sportfelkészülési háttér	Civil környezeti támogatás	Civil karrier	Belső motiváció	Civil karrier várakozás	Sportteljesítmény eredményesség	Kapcsolati háló	Időmérték	Átlag
Asztalitenisz	18	5	10	13	8	13	14	14	16	12,3
Atlétika	12	11	2	16	17	5	16	18	2	11,0
Birkózás	2	6	3	9	3	6	2	7	5	4,8
Evezés	8	2	9	7	14	8	5	9	10	8,0
Jégkorong	14	15	17	2	15	2	13	16	8	11,3
Judo	13	7	12	17	6	12	10	11	9	10,8
Kajak-kenu	17	16	16	8	10	14	6	6	17	12,2
Kézilabda	6	9	6	12	16	17	11	5	14	10,7
Ökölvívás	5	12	5	18	7	7	3	8	12	8,6
Öttusa	11	17	14	3	9	3	12	2	4	8,3
Röplabda	9	18	8	11	12	15	9	1	7	10,0
Sportlövészet	7	8	18	15	11	11	8	17	18	12,6
Tenisz	1	1	11	6	1	10	4	3	1	4,2
Torna	3	14	4	10	13	18	15	13	6	10,7
Triatlon	10	13	7	14	18	16	17	15	15	13,9
Úszás	4	4	1	5	5	9	1	4	3	4,0
Vívás	16	3	15	1	4	1	18	12	11	9,0
Vízilabda	15	10	13	4	2	4	7	10	13	8,7

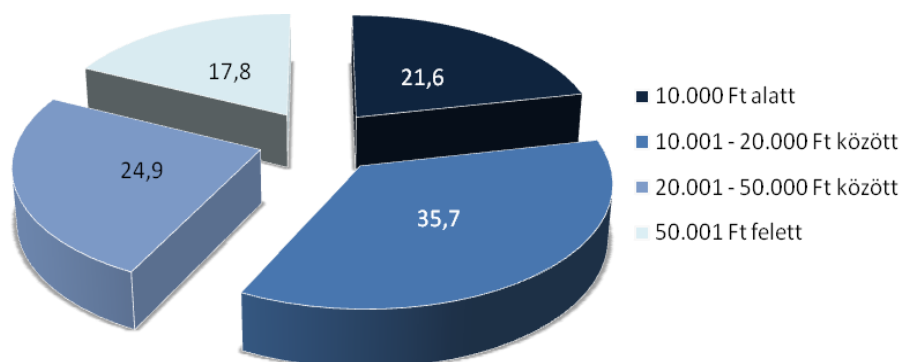
5.4.6 A sportbevételek megjelenése a fiatalok körében. Civil vagy sportolói karrier?

A Héraklész sportolók esetében arra is kíváncsi voltam, hogy van-e valamilyen állandó, a sportból származó bevételük, vagy még mindig teljes egészében maguk (illetve szüleik) finanszírozzák sportolásukat. Az arányok drasztikusan változnak a Bajnok illetve a Csillagprogramban résztvevők esetében (22. számú diagram), a csillagosok majdnem 2/3-a rendszeresen jut a sportból bevételhez – szemben a Bajnokosok 20%-val ($\chi^2 = 195.013$, $df = 1$, $p < 0.001$).

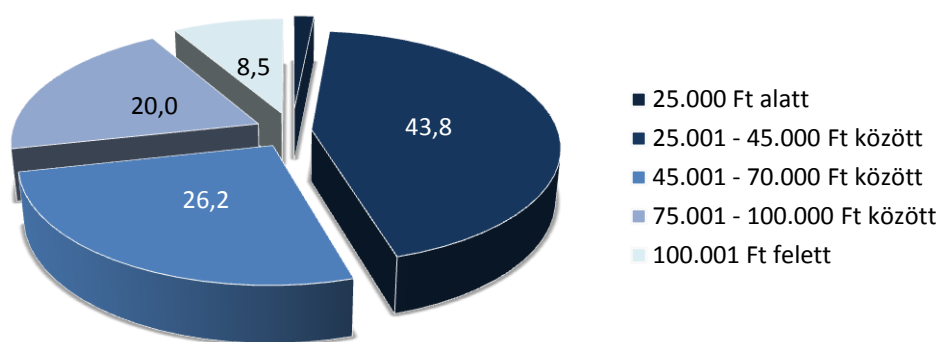
22. számú diagram Van a sportból származó valamilyen bevétele?

Bajnokos sportolók bevételei jellemzően 20.000 Ft körüli összeg (23. számú diagram). A csapatsportágat űzők majdnem 30%-a karikázta be a legfelsőbb besorolást, az egyéni sportolók esetében ezt alig valamivel több, mint 10%-uk.

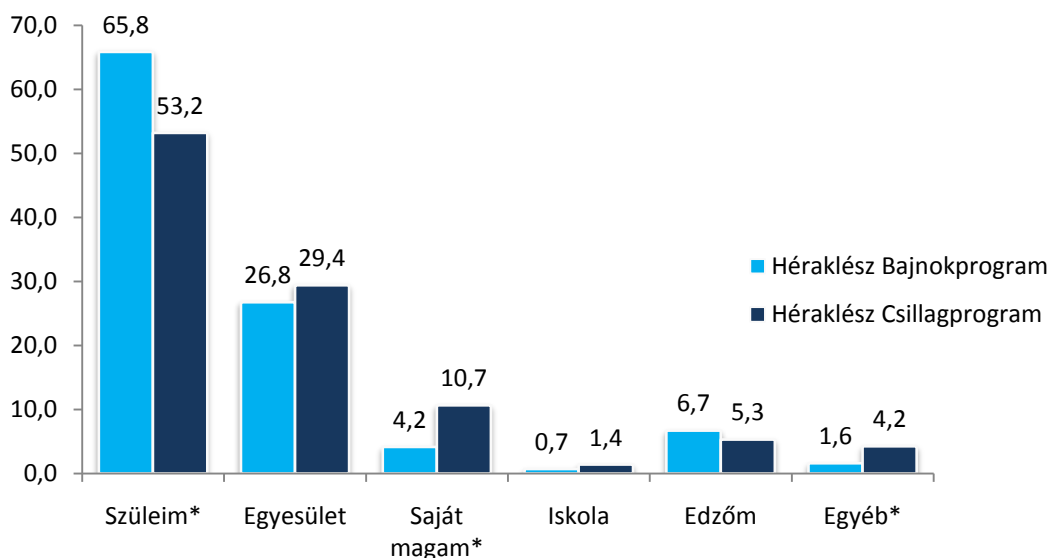
23. számú diagram Bajnokos sportolók sportból származó bevételei

Csillagos sportolók esetében már kifejezetten a pénzbeli bevételekre voltam kíváncsi, rákérdeztem arra, hogy milyen forrásból származnak ezek a bevételek. A sportolók 73%-a nyilatkozott úgy, hogy van saját állandó bevétele, több mint a fele (54,7%) sporthoz kapcsolható bevételi forrással rendelkezik, közel a fele ösztöndíjat kap (49,2%) és 12,2%-a rendszeres munkabér formájában tesz szert bevételeire. Ezeknek összegére vonatkozóan alig akadt, akinek csak 25 ezer Ft alatti bevétele van, a legtöbben 25-45 ezer Ft között keresnek, 28,5%-uk a minimálbérnél többet tesz zsebre havonta (24. számú diagram).

24. számú diagram Csillagos sportolók sportból származó bevételei

Miként látják a sportolók, kik finanszírozzák sportolásukat? A válaszadóknak 100Ft-ot kellett szétosztani, látható, hogy a legmagasabb értékeket a szülők kapták, ők 66 illetve 53 Ft-ot adnak bele ebbe a 100 Ft-ba. Második helyen az egyesület áll a maga 27 illetve 29 Ft-jával. A Csillagosok úgy vélik, saját maguk jellemzően többet szánnak sportolásukra, mint Bajnokos társaik illetve náluk – ha nem is magas százalékban – de megjelennek már a szponzorok is (egyéb kategóriában megemlítve). Csillaggal megjelölt esetekben a különbség statisztikailag értékelhető (25. számú diagram).

25. számú diagram: Kik finanszírozzák a sportolásodat?

Az eredményes felnőtt versenysport által megkövetelt „befektetések” miatt a sportkarriert választó fiatalok komoly döntés előtt állnak, ahhoz, hogy nemzetközi szinten (továbbra) is kimagasló eredményt érjenek el, hivatásos sportolóvá kell válniuk. A tehetségek közül majdnem mindenki szeretne hivatásos sportoló lenni, az életkor előrehaladtával már arányaiban kevesebben gondolják azt, hogy erre van esélyük ($\chi^2=13.880$; $df = 1$; $p<0.001$). A Csillagos sportolók Bajnokos társaikhoz képest korban közelebb állnak felnőttkorhoz, amikor olyan társadalmi elvárások is megjelennek, mint az önálló megélhetés, családalapítás és eltartás. Ha felnőttkorban is vállalják a versenysport „megpróbáltatásait”, kézenfekvőnek tűnik, hogy szeretnék anyagilag is profitálni belőle – hiszen sok esetben ez lehet az egyetlen bevételi forrásuk. A válaszadók kevesebb, mint fele gondolja úgy, hogy az anyagiak terén elegendőt nyújthat számára a sport (45,9%), a Csillagosok körében pedig alig valamivel több, mint harmaduk vélekedik így ($\chi^2 = 5.4170$; $df = 1$; $p<0.05$) (12. számú táblázat).

12. számú táblázat: A sport, mint professzió megjelenése a fiatal sportolók között

	Szeretnél élsportoló lenni?		Látod ennek esélyét?		Anyagilag terén nyújt elegendőt a sport?	
	<i>Igen</i>	<i>Nem</i>	<i>Igen</i>	<i>Nem</i>	<i>Igen</i>	<i>Nem</i>
Bajnokprogram	90,3	9,7	87,4	12,6	47,6	52,4
Csillagprogram	88,4	11,6	76,1	23,9	38,1	61,9
	$\chi^2 = 0.579$; $df=1$; $p=NS$		$\chi^2 = 13.88$; $df=1$; $p<0.001$		$\chi^2 = 5.417$; $df=1$; $p<0.05$	

6. MEGBESZÉLÉS

Disszertációm fő célja az volt, hogy az egyik, sajátos mozgatórugók mentén változó alrendszeren, a sporton belül megvizsgáljam az össztársadalmi szinten már azonosított társadalmi esélyek meglétét, esetleg hiányát. A tehetséges sportolók vizsgálata során törekedtem arra, hogy sportolói életpályájuk kiemelkedően fontos szakaszának a teljes aspektusát átöleljem. Figyelmemet nem kerülhette el ezeknek a fiatal, tehetséges sportolóknak a sportpályafutásának a kezdete, miképpen kerültek kapcsolatba a sporttal, kinek a hatására kezdtek el sportolni, kinek van nagy szerepe abban, hogy 5-6 év után is, egyre magasabb szinten sportoljanak. Megvizsgáltam, milyen sportcéljaik vannak, volt-e valamilyen negatív élményük a sporttal összefüggésben, szeretnék-e a sporttal hivatásszerűen foglalkozni, a sportteljesítményükért rendszeres jövedelemben részesülni.

Általános kiindulópontként rögzíthetjük, hogy a rendszerváltást követően folyamatosan csökkent a sportoló fiatalok száma, ennek okainak a feltárására Laki és Nyerges végzett kutatásokat (Laki és Nyerges 1999, 2001, Nyerges 2004).

További kiindulópont az, hogy Magyarország sportszerkezeti modellje a rendszerváltást követően átalakult, ennek az átalakulásnak a folyamatát illetve következményeit tudományos szintű feldolgozását végezte el Földesiné és Bakonyi (Földesiné 1996, 2000, Bakonyi 2007). Előzményként (ahogy Földesiné fogalmaz: örökségként) mindenképpen ki kell jelentenünk, hogy a sportot a rendszerváltást megelőző években merőben másképpen pozícionálták, kül- és belpolitikai célokkal és funkciókkal ruházták fel. A rendszerváltás csak viszonylag későn (egyek kutatók szerint egyáltalán nem) hatolt be a szférába. A szükséges – törvényi – átalakítások végbementek (egyesületek átalakulása, jogviszonyok legitimálása, adó és munkajogi kérdések), de a múlt „maradványai” is tetten érhetőek. Földesiné ilyenek értékeli a túlpolitizáltságot, a túlzott centralizmust valamint a paternalizmust. A magyar sport működésére az elmúlt két évtizedben rendkívül gyors és radikális politikai, gazdasági és társadalmi változások hatottak, amelyek részben a globális folyamatokból származtak, részben pedig a kelet-közép-európai kommunista országokban 1989-1990-ben lezajlott demokratikus átalakulás eredményei. Míg az egypártrendszer megszűnése, a parlamentáris demokrácia kialakulása, valamint a szocialista tervgazdálkodást felváltó

piacgazdaság beindulása az egyes társadalmi alrendszerekben (például a politikában, a jogban, a gazdaságban) pozitív változásokat indukáltak, addig az államszocialista érában kiemelt figyelmet és támogatást élvező versenysport és utánpótlás-nevelés az átalakulás egyértelmű veszteseinek nevezhetők.

A makroszintű társadalmi változásokból eredő kihívások felsorolását érdemes azokkal kezdeni, amelyek globális eredetüket tekintve az 1990-es évektől kezdve nyilvánvalóan nemcsak Magyarországon, hanem a kelet-közép-európai országok mindegyikében megjelentek. Mindenekelőtt a sport hirtelen kikerült a politika számára kiemelten fontos területek közül, megszűnt az állam korlátlan hatalma a sportban, és ezzel párhuzamosan az irányítási struktúra is átalakult. Bár elvileg elindult a decentralizálás, és jogilag függetlenné váltak a sportszervezetek, de a gyakorlatban a sportszövetségek, a sportklubok az egyre szűkülő állami források elnyerése érdekében a bizonyos fokig a centrális irányítás holdudvarában maradtak (Földesiné 1996).

A sportágválasztás háttérében bizonyos makrotársadalmi determináns is húzódik, ez pedig a társadalmi egyenlőtlenségek erőteljes fokozódása. Magyarországon az 1989-1990-es politikai és gazdasági rendszerváltás után többszörösére nőttek a távolságok a leggazdagabb és a legszegényebb rétegek között, miközben a középosztály egyre szegényedik, csúszik lefelé a hátrányos helyzetű, deprivált tömegek felé (Bukodi 2002; Ferge 2005). Napjainkban az élsportolóvá válás hosszú folyamatát jelentős mértékben önerőből kell finanszírozni. A sportba, később esetlegesen a versenysportba való bekapcsolódás költségeit azonban csak azok a családok tudják fedezni, melyek a mindennapjaikban nem küzdenek egzisztenciális problémákkal. Miként Velencei és munkatársai megjegyzik, „... úgy tűnik tehát, hogy a társadalmi háttér, mint esetleges szelekciós tényező nem a tehetséges 14 évesek között válogat, hanem hamarabb. (Velencei et al, 2009, 127.o).

A világ egységesedési folyamatának, a nemzethatárok lebomlásának másik, a sport területén is jelentkező hatása a migráció erősödése (Dóczi 2007). A munkaerő vándorlását tekintve Magyarország befogadó és kibocsátó országnak egyaránt tekinthető, többségében keletről érkeznek bevándorlók, a magyarok pedig elsősorban Nyugat-Európa felé orientálódnak (Molnár és Gál, 2008). Ennek a folyamatnak számos pozitív és negatív következménye van, utóbbiak közé tartozik az utánpótlás-nevelésre gyakorolt hatása is. Egyre általánosabbá vált az a tendencia, hogy a felnőtt csapatok

mege erősítésére a klubok nem a bizonytalanul megtérülő tehetséggondozást választották, hanem előbb magyar anyanyelvű, de a környező országokban élő sportolókat, majd külföldi, viszonylag olcsó „sztárokat” igazoltak. A külföldi felnőtt versenyzők kiszorították a magyar fiatalokat a csapatokból – sok esetben a magyar válogatottból is. *„Nálunk kézilabdában a külföldi játékosok számának elburjánzása hihetetlen probléma. Mit mondok annak a szerencsétlen, most Veszprémben igazolt korosztályos válogatott fiúnak, miért ül állandóan a kispadon? Mert nem jó játékos? A fenéket! Azért ül ott, mert a klubvezetők szűk látókörűek, nekik csak a mai eredmények számítanak és ezeket a 30-35 éves külföldi sztárokat hozzák, ahelyett, hogy a fiatalokat építenék be a csapatba.” (Idős férfi kézilabda vezetőedző).*

Azokban a kelet-európai országokban, ahol az államszocialista időszak évtizedei alatt a sport központi irányítása többszörös anyagi támogatással párosult, a piacgazdaság térhódításával, a gazdaság szerkezetének átalakulásával, a tulajdonviszonyok újraelosztásával megrendült annak finansziális bázisa. A sportszervezetek, egyesületek a megszületett demokrácia talaján újjászerveződtek, de azzal kevésbé számoltak, hogy pénzügyi kötelezettségeiket is maguknak kell a jövőben rendezni (Földesiné 1996). Nehezítette a helyzetet, hogy nemhogy az egyes részterületek átszervezésére (szabadidősport, versenysport, diáksport, fogyatékkal élők sportja stb.) nem született elméleti modell, de a sport egészét érintő, közép- és hosszú távú stratégia is hiányzott. Az élsport háttérben működő utánpótlás-nevelés területén a negatív hatások még erősebben érvényesültek, az utánpótláskorú versenyzők száma néhány év alatt mintegy 40%-kal esett vissza. A gazdasági változások nemcsak a sportolókat, hanem az edzők számát is rövid időn belül megtizedelték. Megalapozott becslések szerint az edzők több mint fele a kilencvenes évek közepére elhagyta a pályát. A megkérdezett szakemberek úgy vélik, hogy ebben is „élen jártak” az utánpótlás korú sportolókkal foglalkozó edzők.

„Pontos számokat nem tudok neked mondani, csak azt láttam, hogy a rendszerváltást követően 5 évben az ifikkal, juniorokkal foglalkozó edzői kar egyszerűen eltűnt. Addig nem is lesz jobb a magyar sport és nem is fogunk tudni előre menni, amíg ez nem rendeződik és nem lesznek ismét hivatásos edzők.” (Középkorú nő, atlétika szövetségi kapitány)

Az utánpótlás-nevelés szervezeti kereteinek a biztosítása alapvető a jövő generációja szempontjából. A 2004-ben lezajlott, a Európai Unió Sport általi Nevelés Évén belül megvalósított több száz projekt is bebizonyította, hogy a sport jelenthet a fiatalok számára olyan életszervező erőt, amely segíti őket sikeres életpályájuk kialakításában. Az első Ifjúsági Olimpiát 2010 nyarán Szingapúrban rendezték meg, az esemény nemcsak arra volt remek lehetőség, hogy eredeti céljának megfelelően terjessze és népszerűsítse a fiatalok között az olimpiai eszmét, hanem arra is, hogy a résztvevő országok visszajelzést kapjanak utánpótlás-nevelési rendszerük működésének hatékonyságáról. A magyarok kiválóan szerepeltek, az eredmények a magyarországi tehetséggondozó programok sikerességét igazolja, mégis úgy véljük, hogy az utánpótlás-nevelés sem mondható problémamentes területnek. Az elmúlt két évtizedben kihívások sora teszi próbára a fiatalok sportjának színterén dolgozó szakembereket. E kihívások egyike-másika a különböző szakmai diskurzusokban feltűnik, azonban mindeddig nem született olyan tudományos jellegű tanulmány, amely ezek átfogó elemzésére vállalkozott volna. Kovács munkatársaival (2009) a demográfiai válság, az egyre alacsonyabb születésszám és a sportoló gyerekek számának csökkenése közötti összefüggést elemezték. Laki és Nyerges (2001) a magyarországi 18-29 évesek körében, az ezredfordulón felvett reprezentatív kutatásban úgy találta, hogy míg a fővárosban élő fiatalok több mint fele (59%) sportol, addig ez az arány a falusi fiatalok körében alig csak 39%.

A napjainkban működő, államilag finanszírozott tehetségmenedzselési programok nem minden előzmény nélkül indultak el, hiszen a 70-es évek elejétől kezdve működött a KSI. A társadalmi átalakulás ezt a területet (is) alapjaiban rengette meg, a gazdasági struktúra, a sportot körülvevő miliő változása, a sporttal kapcsolatos elvárások átalakulása mind-mind együttesen ahhoz vezettek, hogy a „szocialista” sport (részben) összeomlott. Ezeken a romokon, szinte az utolsó pillanatban hozták létre a NUPI-t, amely felhasználta elődjei eredményeit illetve a nemzetközi modelleket, a XXI. század kihívásait felvállaló és arra megfelelő választ adó rendszer kezdett el kiépülni. Az egyes programok által támogatottak közül sokan már jelentős nemzetközi sikereket is elértek, úgy tűnik, minden esélyük megvan arra, hogy sportolói karrierjük felnőtt korban kiteljesedjen. Felvetődik azonban a kérdés: vajon ők miképpen tervezik jövőjüket? Úgy

tekintenek a sportra, mint hivatás? Jó befektetésnek tartják azt a napi 4-6 óra edzést, amit most elvégeznek?

Az esély a legáltalánosabb értelemben azt jelenti, hogy valaki képes arra, hogy tegyen valamit vagy rendelkezzen valamivel. Az esély tehát valamihez való hozzáférhetőség, valamivel való rendelkezhetőség, ami viszont aktivitást feltételez. Azt jelenti, hogy az esélyhez kell maga az esély alanya is. Ahhoz például, hogy az esély valóságosan létezzen, nekem tudnom kell, hogy egyáltalán van ilyen lehetőségem. Ha nem tudom, akkor számomra ez nem jelent esélyt. Ha nem kellően komplex az információm, akkor kisebb a lehetőségem, az esélyem, mint annak, akiknek több az információja. Az esélyekért verseny zajlik a társadalomban, aminek nagyon egyszerű oka van: semmilyen esély sem végtelen számú. Minden esély ebben az értelemben korlátozott, tehát csak arról lehet szó, hogy a versenyfeltételekben jelenjen meg az esélyegyenlőség. A társadalmi esélyek végtelen számú rendszeréből is ki tudunk emelni néhány alapvetőt. Egy adott társadalomban a mindenkor bővülő igényekhez képest a javak csak szűkösen állnak rendelkezésre. Ezeknek a javaknak a megosztása bizonyos önös érdekeket rejtenek magukban (az egyének próbálnak ezekből minél többet megszerezni), ha ez meghatározott szabályozók mentén működik, nem tekinthető anomális állapotnak. Ami egy társadalom szempontjából azonban kiemelten fontos, az az, hogy miképpen történik ezeknek a javaknak az elosztása, milyen érdemek jelenthetik a javakat tulajdonlók számára az elosztás legitimációját. Disszertációm fogalmi hálóját a bourdieui tőkefelosztás képezi, mely szerint gazdasági, kulturális és társadalmi tőkét különböztethetünk meg. Munkám során a szakirodalomra támaszkodva igyekeztem az egyes tőkefajták változását bemutatni össztársadalmi szinten, majd bizonyos korlátok mentén mindezt levetíteni a versenysport utánpótlás-nevelési színterére. Az egyes tőkékkel való ellátottság meghatározza az egyén társadalomban elfoglalt pozícióját, életszínvonalát, lehetőségeinek körét. Egyik ilyen, az életminőséget jelentősen befolyásoló tényező az ismeretek birtoklása (ezt Bourdieu kulturális tőkeként azonosítja). Azon társadalmi rétegek, akik elesnek a tudás megszerzésének esélyétől, elesnek a társadalmi javak birtoklásától is – bár sok esetben nem is tudják, hogy ezek léteznek. A társadalmi egyenlőtlenségek elsődleges forrása a család, ahol a gyerekek különböző kulturális környezetben nőnek fel, különböző készségeket és képességeket halmoznak fel, ezeket pedig felnőtt korban használni, kamatoztatni tudják.

Az állandó munka megléte és a munkával szerzett jövedelem szintén kiemelkedően fontos a társadalom tagjainak számának – egyéni és csoportos szinten egyaránt (Szabó M, 2007). Túl azon, hogy a munkával nem rendelkező nehezen, vagy egyáltalán nem tud részt venni a gazdasági folyamatokban, az egyén önértékelése is jelentősen csorbul és jelentősen csökkenek az esélyei más tőke-típusok megszerzésére is.

A társadalomkutatói fogalom-meghatározás szerint rendszerváltáson gazdasági átalakulást illetve politikai berendezkedés átalakulását is értjük (Kolosi, Tóth és Vukovich 2006). Hazánkban a rendszerváltozással átalakultak a javakat birtoklók körei, megváltozott az egyes társadalmi csoportok elhelyezkedése, azonban a csoportok egymáshoz viszonyított pozícióiban (békés átmenet esetében) jelentős változásokra nem kellett számítani. A régi elit rendszerváltás utáni sorsa és az új elit kialakulása jelentős mértékben összefonódott (Kolosi és Róna-Tas 1992). Rendelkeztek azokkal a tőkékkel, amelyek lehetővé tették, hogy induló esélyeik jobbak legyenek az új társadalmi, politikai és gazdasági rendszerben – belőlük rekrutálódtak az új elit tagjai. Amennyiben a három tőkefajtából csak egy vagy kettővel rendelkezett, nehezebben vagy egyáltalán nem voltak képesek megtartani pozíciójukat, helyükre például a jelentős (külföldi) szaktudással rendelkező technokrata réteg léphetett. Az átalakulás a nyertesek mellett bizonyos csoportokat hátrányosan érintett, a vesztesek csoportjának legmarkánsabb tömegét a munkások alkották, az ő helyzetük romlott. Egyéb dimenziókat vizsgálva láthatóvá vált, hogy az idősök, majd később a túlképzés hatásaképpen nem a „versenyképes” diplomával rendelkező fiatalok azok, akiket szintén a vesztesek kategóriájába sorolhatunk (Gazsó és Laki 1993). Mindezt azért tartottam fontosnak felvázolni, hogy a megnövekedett társadalmi egyenlőtlenségek forrását megértsük.

Az elmúlt évtizedekben végbement kedvezőtlen folyamatok az utánpótlás-nevelés területére is lecsapódtak: általánosságban kijelenthetjük, hogy nagyfokú szervezeti és szakmai erózió következett be, csökkentek az anyagi források, csökkent a fiatalok sport iránti érdeklődése, sportegyesületek helyzete folyamatosan romlott. A rendszerváltást megelőző időszakban a sport társadalomban betöltött szerepe különbözött a maitól. A volt szocialista országokban a sportot sajátos kül- illetve belpolitikai célokra használták fel, a túlpolitizálás átítta a teljes szférát. A sport – bármely – társadalomban betöltött szerepe többek között a nemzetépítés, az integráció segítése, lakosság egészségi

állapotának javítása, társadalom-politikai elismertető eszköz. Ezek valamennyien megtalálhatóak voltak a kelet-európai rendszerekben is, azonban a súlypontok áthelyeződtek. Az élsport területe volt az, ahol a politikai célok előtérbe kerültek, hiszen a sportolók eredményei alkalmasnak bizonyultak arra, hogy az adott ország nemzetközi presztízsét növeljék. Ezeknek a sportolóknak a versenysport mobilitási csatorna is volt, néhányan olyan társadalmi környezetből érkeztek, amely – a sport nélkül – meghatározta volna életpályájukat is. A sport minden területe állami felügyelet mellett működött, nem volt ez alól kivétel a versenysport utánpótlás-nevelése sem. A kimagasló eredmények fenntartása végett a 70-es évekre kialakultak a „tehetségáramoltatási” rendszer egyes pillérei, ezek biztosították, hogy a felfedezett fiatalok (akármelyik csatornán is léptek be a rendszerbe) eljussanak a korosztályos, majd a felnőtt válogatottba. Az állam sokat költött ezen rendszerek fenntartására, működtetésére, ekkor jelentős foglalkoztatottság (sportvezetők, edzők, szakmai személyzet stb.) a jellemző. A rendszerváltozás nemcsak lehetővé tette, hanem ki is kényszerítette a sportbeli változások irányát. Ennek fő mozgatórugója a gazdasági szerkezet alapvető változása: megváltoztak a tulajdonviszonyok, a jóságok/javak magánkézbe kerültek, új gazdasági elit kezdett el kialakulni. Míg a rendszerváltás előtt a sport valamennyi területét az állam finanszírozta (központi költségvetésből, állami vállalatokon keresztül stb.), addig az új viszonyok mellett az új tulajdonosi kör drasztikusan visszaszorította a sportcélú ráfordításait – kvázi kivonultak a sportból. A felnőtt versenysportolók olyan finanszírozási „úrbe” kerültek, amely lényegében meg is határozta életpályájukat: drasztikusan csökkent az igazolt sportolók száma. A sportolók mellett a főállásban foglalkoztatott és bejelentett edzők is gyakorlatilag eltűntek, az egyesületek sorra szüntették meg szakosztályaikat – majd saját magukat is. Az utánpótlás-nevelés finanszírozási rendszeréből egyértelműen kivonuló állam helyett a belépő új egységek – melyek döntően a családok voltak – csak egy bizonyos mértékig tudtak helyt állni. Esélyegyenlőségről egyre kevésbé beszélhetünk, fokozatosan növekedtek a sportolás költségei, anyagi és egyéb ráfordítások. A 90-es évek közepére a három tartópillér végleg megremegett, azok összedőltek vagy elsorvadtak (pl. sportiskolák). A rendszer megmaradt elemei (legfőképpen a sportegyesületek) igyekeztek továbbra is működni, az utánpótlás-nevelés területén azonban irreverzibilis folyamatok zajlottak le. Bár bizonyos sportágakban voltak biztató kezdeményezések (Nemzeti Atlétikai Program, Kosárlabda

program, Bozsik program a labdarúgás részére), ezek a programok alapjaiban nem segítették a magyar versenysport utánpótlását.

Egyöntetű szakmai vélemény, hogy a Központi Sportiskola szakmai tudástárán felépülő Héraklész program elindítása az utolsó pillanatokban történt. A sportági szakszövetségekkel karöltve kiépített Bajnok- illetve Csillagprogram, a legalsó szinten (6-14 évesek) a tömegesítést elősegítő Sport XXI. program beindítása illetve a közoktatási típusú sportiskolák újbóli támogatása egy célt szolgált: a XXI. század kihívásait felismerő és arra adekvát választ adó, egységes utánpótlás-nevelési rendszer létrehozása.

A szerkezeti struktúra tehát látszólag adott, mindezek után a kérdés az: kik részesülnek ezekből az értékekből, hogy kerülnek be a rendszerbe, mi történik velük a támogatás éve alatt és mi a kimenet. Ezen kérdések megválaszolására meg kellett vizsgálnom a tehetséges gyerekek sporttal való kapcsolatának indulását, le kellett írnom pályafutásuk főbb mérföldköveit illetve fel kellett mérnem céljaikat.

Több kutatás is megállapította már, annak hogy egy gyerek elkezd sportolni vagy sem, szinte egyetlen befolyásoló tényezője van: mennyire kötődik magához a sporthoz a szűken vett családi környezete. Az egész fiatal korban elkezdett sportolás kulcsa a család (szülők) kezében van: ők alakítják ki az edzésre járás feltételeit. Tudjuk, hogy a téma szakemberei a felnőtt lakosság körében egyre kisebb mértékű sportolási hajlandóságot mérnek és ne legyen illúzióink: azok a szülők, akik nem szeretik a sportot, nem fogják elvinni gyerekeiket sem a pályákra. Egyre jobban beszűkül az aktív sportfogyasztók köre, olyan spirál van kialakulóban (vagy már ki is alakult), amelyből a kitörési pontok csak nehezen azonosíthatóak be.

Végleg megdőlni látszik az a tétel, miszerint a testnevelő szerepe jelentős lehet abban, hogy a gyerek sportoljon. Ennek egyik oka lehet az is, hogy a sportolás kezdetekor (6-7 éves) a gyerek még nem is találkozik végzett testnevelővel, hanem óvónők, tanítók tartják sportfoglalkozását. Az edzői mintakép is csak nehezen elérhető – pont a már említett ok miatt: lassan már nem dolgoznak az egyesületeknél edzők sem.

Az egyes sportágak tekintetében a sportolás kezdeti időpontjában komoly eltérések tapasztalhatóak, ez elsősorban az adott sportág mozgásanyagára, hagyományára vezethetőek vissza. Legkorábban az úszók, tornászok „kezdenek”, őket követik a küzdősportosok (birkózás, judo), a jégkorongozók, atléták majd a labdajátékok végül az evezősök és a sportlövők. A fenti sorrend megváltoztatását semmi nem indokolja, azonban negatív tendenciák is megfigyelhetőek: elindult a harc a sportágak között a gyerekekért, egyre jellemzőbb a minél fiatalabb korosztály foglalkoztatása. Ez pedig nem megfelelő szakmai munkával komoly károkhoz vezethetnek: például felléphetnek motiváció-hiányok (gyerek hosszú ideig nem képes elsajátítani a sportág mozgásanyagát, így nincs sikerélménye), de akár megjelenhetnek a testi deformitások is. Ezekben az esetekben az kisebbik rossz, hogy a gyerekből nem lesz sikeres felnőtt versenysportoló, a nagyobb baj az, hogy a sport is mint negatív élmény és tapasztalat jelenik meg az életében – akár örökre meghatározva ezzel felnőttkorban a sporttal való kapcsolatát.

A tehetséges gyerekek 3-6 év edzésidő után, 13-14 éves korában kerülhetnek be az államilag támogatott sportolók közé. Kutatásom megállapította, hogy a programba kerülés feltételei valamennyi sportág esetében jól definiáltak, elsődleges szempont az eredményesség és a várható kimagasló jövőbeni teljesítményre való készség, e tekintetben tehát létezik az esélyegyenlőség (látszólag mindenki ugyanarról a startvonalról indul). A felmért sportolók szinte valamennyien megnyerték korosztályuk országos bajnokságát, nem ritka közöttük a Európa-bajnokságokon, Világbajnokságokon is helytálló fiatal. A sportolók sokat edzenek és hajlandóak is a lehető legtöbbet megtenni azért, hogy korosztályukban további sikereket érjenek el, ahogy eredményeim is mutatják, körükben nem ritka a heti 30 óra edzésidő sem. Szeretnének majd igazi nagy bajnokok lenni, olimpián szerepelni.

Megfontolásra adhat okot az a tény, miszerint – jellemzően a csapatsportágakban – már egészen fiatal korban jellemző az egyesület illetve edzőváltás. Ennek okainak feltárására kutatásom nem tért ki, azonban tudjuk, hogy egy egyesület vagy edzői váltás után megnő a teljesítmény visszaesésének kockázata – túl azon, hogy az új környezet inspiráló is lehet.

Sajnálatos módon a fiatal tehetségek körében a negatív élmények is előfordulnak: megsérülnek, úgy érzik, nehezebben teljesítenek az iskolában, az idősebbek társas kapcsolataik hiányára panaszkodnak, ez az eredményem összecseng a témában mért eredményekkel (Karácsony 1989, Kiss, Bognár J, Fügedi és Honfi 2006). Ezen negatív élmények egy bizonyos szintig elviselhetőek, főleg akkor, ha a sportsikerek ellensúlyozzák azokat. Akik sportágot váltottak (és nem a kezdetektől fogva üzött sportban lettek Héraklész tagok), úgy nyilatkoztak, hogy sportágváltásuk oka szervezeti okokra (megszűnt a lehetőség a sportra) vagy éppen a sport jellegére (másik sportág jobban tetszett) vezethetőek vissza.

Egy család társadalmi helyzetét a szülők iskolai végzettsége alapvetően meghatározza. A szegényebb rétegek vizsgálatakor úgy találták, hogy közöttük igen kevés az érettségivel vagy felsőfokú végzettséggel rendelkező háztartásfők jelenléte, jellemzően a legfeljebb nyolc általánost végzett családapákat találunk közöttük. Az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező szülők folyamatosan magas szinten tartják a család szegénységi kockázatát. A rendszerváltás utáni mintegy másfél évtizedben a közép- és felsőoktatás nagyfokú expanzió ment végbe és látványosan megnövekedett az esti illetve levelező tagozaton tanuló hallgatók létszáma, visszaesett a szakközépiskolásban végzők száma és előretört a gimnáziumban tanulók létszáma valamint Magyarországon szinte eltűnt a teljes iskolázatlanság. A felnőtt versenysportolók körében a rendszerváltás előtt és után is jellemzően jó iskolázottsági mutatót mértek a kutatók, ám a 60-as, 70-es években magyar társadalomban a sport egy erőteljes mobilizációs csatornaként jelent meg. Ennek elsődleges oka nem a sportolók szüleinek a rossz iskolázottsági mutatóiba keresendők, hanem a kor politikai berendezkedésében. A sport sok esetben segítette bejutni az egyetemre azokat is, akiknek a családi politikai státusza nem volt éppen „megfelelő”.

Napjainkban a sportolók szülei körében mért iskolázottsági mutatók kiemelkedően jók, az eredmények alapján elmondható, hogy a diplomás, de legalább érettségivel rendelkező szülők gyermekei nagyobb eséllyel kerülnek be a rendszerbe, mint a szakmunkás képzőt végző szülők gyermekei, eredményeim összecsengenek a nemzetközi felmérésekkel (Scheerder, Vanreusel, Taks and Renson 2005, Seippel 2006, Silva, Sobral and Malina 2003). Úgy tűnik, hogy azoknak a gyerekeknek, akiknek

szüleik iskolázatlanok, minimálisra csökken a lehetőségük arra, hogy kiemelkedő sportkarriert fussanak be. Ez a tendencia már a 70-es évek közepén tetten érhető volt, hiszen az 1976-os KSI-s és a KSH-s adatokat összehasonlítva láthatjuk, hogy a sportoló gyermekek szülei nem csupán magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, mint a magyar átlag, de az oktatás, az iskolázottság expanziója is korábban jelentkezett náluk, mint az átlagnépességben. Láthatjuk, hogy már körükben is elenyésző a csak általános iskolai végzettség, duplájára növekedett az érettségivel rendelkezők aránya, köreikben a legnagyobb növekedés (háromszoros) a felsőfokú végzettségűek között tapasztalható.

Az adatok tükrében elmondhatjuk, hogy a sportoló gyermekek szülei nem csupán magasabb végzettséggel rendelkeznek, mint az átlagnépesség, hanem az oktatás forradalmi méretű kiterjedése is előbb érte el rétegüket, mint más csoportokat.

A család társadalmi pozíciójának elhelyezésekor – az iskolai végzettséghez hasonlóan – a munkastátusz is kifejező mutatószám. A rendszerváltás előtt munkanélküliségről nem lehetett szó, így az 1976-os sportolói mintában nem is mérhettek a kutatók ebbe a csoporthoz tartozókat.

A szakemberek úgy találják, hogy bár a rendszerváltást követő években a gazdaságszerkezet átalakulása, a kelet-európai piacok elvesztése, a gazdasági recesszió a munkanélküliség növekedését idézték elő, napjainkra ez a folyamat egy állandó szintre állt be. Ez a folyamat gazdasági válság időszaka alatt kedvezőtlen irányba indult el, a legújabb statisztikai eredmények ismét jelentős munkanélküliség-növekedésről számolnak be. Bizonyított tény, miszerint amely társadalmi rétegből jelentős mennyiségű aktív életkorú férfi illetve nő van tartósan munka nélkül, abban a rétegben sokszorososan van jelen a szegénység és sajnos a legfájóbb gyermekszegénység is. Ezeknek a lecsúszott családoknak a gyerekei teljesen kiszorulnak a sportból, el sem kezdik, kezdhetik azt, hiszen olyan mindennapi élethelyzetekkel kell megküzdeniük, mint az alultápláltság, a higiéniai hiánya vagy esetleg a bűnözés. A vizsgálatba vont szülők igen kedvező munkastátusszal rendelkeznek, hiszen szinte valamennyien dolgoznak, így gyermekeik birtokolják azt az esélyt, hogy sikeres versenysportolók legyenek.

A magyar lakosság foglalkozási státuszának nyomon követése, az egyes rétegek esetében bekövetkező változások azonosítása mindig is a társadalomkutatók egyik

legmarkánsabb kutatási témái közé tartozott és tartozik ma is. Az elmúlt harminc évben jelentős mértékben átstrukturálódott az aktív keresők foglalkoztatási szerkezete, ennek egyik jelentős megnyilvánulása a szellemi munkakörök térnyerése, ezzel párhuzamosan visszaesett a fizikai foglalkozásuk aránya. Kutatásom megállapította, hogy a Héraklész programban többszöröse a magyar átlagnak a felső és középvezetők száma és kiemelkedően magas az önálló iparosok, kereskedők aránya. A szülők jellemzően jómódúak, legalább a közép, de sok esetben a felső középréteghez tartoznak, átlagos vagy annál jobb fizetéssel rendelkeznek. Az egyes sportágak társadalmi státuszpiramisát mutatja az 5. számú ábra.

5. számú ábra: Társadalmi státuszpiramis a Héraklész programban résztvevő sportágak vetületében

Társadalmi státusz tekintetében legkedvezőbb helyzetben a vívók, öttusázók, vízilabdázók állnak, a piramis alján az ökölvívók, birkózók, tornászok helyezkednek el. Úgy tűnik, az egyre jobban szűkülő középréteg illetve a tartósan a társadalom bizonyos százalékát képező felsőréteg képes csak kitermelni azokat a fiatalokat, akik a jövő nemzetközi versenyein helyt tudnak majd állni.

A Héraklész rendszer közel 10 éven keresztül támogatja a tehetséges sportolókat. Ezalatt az idő alatt a tinédzser korú sportolóból fiatal felnőtt lesz, jelentősen átalakulhat életvitele, megváltozhat környezete, átértékelheti sporttal kapcsolatos elvárásait, céljait. Ekkora esik az iskolaváltás is, sokan közülük bekerülnek valamely egyetemre, főiskolára, esetleg elköltöznek új településre. Ahogy egy sportvezető említette *„ez az időszak perdöntő, ha itt csatát nyerünk, sok esetben megnyertük a háborút. Sok esetben a fiataloknak az általános iskola - középiskola váltásnál is nagyobb „traumát” okoz középiskola – főiskola vagy egyetem váltás, hiszen itt szembesül az úgynevezett nagybetűs élettel, hogy kell a mindennapokban egyedül boldogulni.”*

Az egyenlőtlenségi színterek egyik dimenziója a területi egyenlőtlenségek. A rendszerváltást megelőző évtizedekben ilyen jellegű vizsgálatokat alig végeztek Magyarországon – a sportszférában pedig egyáltalán nem. A bizonyítottan meglévő területi lejtő bemutatása disszertációm egyik új eredménye. A sport szervezeti elrendezését alapvetően befolyásolja a sportolási színtér megléte. Megfogalmazott tény, hogy ahol nincs megfelelő sportlétesítmény, ott magas szinten nem lehet az adott sportot űzni. Sportlétesítmények száma drasztikusan csökken, a kisebb településeken ilyenek nem is voltak. Ezekről a területekről már a rendszerváltás előtt is hátrányból indultak a sportoló gyerekek. Kutatásom eredményei azt mutatják, hogy a fővárosban, megyei jogú városban, nagy sporthagyományokkal rendelkező városokban élő gyerekekhez sokkal könnyebben ér el a sport, mint kisközségi, falusi társaikhoz. A települési szintű egyenlőtlenségekkel látszólag még nem is lenne nagy probléma, hiszen ezek a kis falvak vagy folyamatosan urbanizálódnak vagy az itt született fiatalok beköltöznek a városba, azonban egyéb területi lejtőt is azonosítottam. A gazdasági-

társadalmi értelemben vett hátrányos helyzetű területek (és az azokon élők) a sportból is kiszorulnak. Azonosítottam az úgynevezett B-B tengelyt, azok a magyarországi fiatalok, akik az ország keleti régiójában születettek, úgy tűnik, nem a startvonalról, hanem a nyugati társaikhoz képest messzebből indulnak el a versenyen.

Kutatásom egyik fő hozadéka lehet, hogy többváltozós eljárással sikerült a látszólag homogén sportolói kört bizonyos szempontrendszer szerint elválasztani egymástól. A program 20 sportágban támogatja a fiatalokat, de míg 30 évvel ezelőtt szinte semmilyen különbség nem volt a tehetséges sportoló gyerekek társadalmi háttere között, addig napjainkban bizonyos sportágak ezen szempontrendszer szerint erőteljesen elkülöníthetőek. Jómódúak a vívók, vízilabdázók, jégkorongozók szülei, míg az ökölvívó, birkózó, tornász szülők a társadalom alsó-közép illetve alsóbb osztályaiba sorolhatóak. A társadalmi esélyek megléte és a sportolói célok között bizonyos összefüggést is felfedezhetünk – bár a sportágak jellegéből adódóan eredményeim általánosítása csak bizonyos fenntartásokkal tehető meg. A rosszabb körülmények között élő tornászok, birkózók, ökölvívók nagyon fontosnak tartják, hogy versenykarrierjük felfelé íveljen, minél több sikert érjenek el – szemben például a vívókkal. Ki kell emelni azonban a tenisz sportágat, mint kivételt: a fiatal 15-20 éves teniszezők mindegyike erősen motivált, sokat akar külföldre utazni, versenyezni. Bár családi hátterük nekik is kiválóak, tudják, hogy sportolásuk még jól kereső szüleiknek is megterhelő – bizonyítani akarják, hogy megérte a befektetés. Nagyra értékelik egyesületük, edzőik támogatását, jól tudják: csak úgy lehetnek eredményesek, ha jók az edzőtársaik, felszerelésük. A közvetlen környezet (család, iskola, barátok) támogatása is kiemelkedően fontos a siker érdekében, ezt a faktort az úszók értékelték a legtöbbször. Az eredmény nem meglepő, hiszen ráfordított napi órában a legtöbbet edzők között vannak, ezt pedig a környezet támogatása nélkül nem tehetnék meg.

Tudjuk, hogy a család társadalmi pozíciója öröklődik, ahogy disszertációm első részében is írtam, Magyarországon is jelentős pozitív korreláció van a szülők és gyermekeik iskolai végzettsége között. Ezt a társadalmi összefüggést ezen sajátos alrendszerben résztvevők között is bebizonyítottam, hiszen a diploma megszerzését a vívók, a jégkorongozók és az öttusázók sorolták az első helyre. Ezek a fiatalok

gondolják azt, hogy a sportkarrier befejezésével nem lesz gondjuk a civil életben, könnyen szereznek majd munkát, sikeresek lesznek. Ezt a véleményt biztos családi hátterükre alapozva is mondhatják, szemben a tornászokkal, akik nagy többsége úgy véli, a sportkarrier után gondjai adódhatnak a civil életben.

A sportpályafutásuk kiteljesedésének kezdetekor (19-23 évesen) egyre többen komolyan aggódnak amiatt, hogy a sportból nem fognak megélni, nem tudják majd eltartani családjukat, mindenképpen szükség van valamilyen diploma megszerzésére. Mindegyikük álma az, hogy hivatásos sportoló legyen, álmodoznak arról, hogy a befektetett munka megtérül. Ahogy idősödnek, „belátják”, erre nem biztos, hogy minden esélyük megvan. 21-22 évesen már rendszeresen megfordulnak a felnőtt versenyzők között és megtapasztalják, hogy csak egy valóban szűk kör számára nyújt hosszú távon megfelelő anyagi biztonságot a sport. Sokuknak családi környezetük, szüleik (akik jól/magasan kvalifikált szakemberek) is azt szorgalmazzák, inkább tanuljanak.

Napjainkban a magyarországi egyetemek, főiskolák (ismét) felismerték azt a tényt, hogy a versenysportolók részére érdemes sajátos feltételeket biztosítaniuk - természetesen úgy, hogy a tanulmányi kötelezettségek alól nem mentik fel őket. Ezek a felsőoktatási intézmények együttműködnek a nemzeti és nemzetközi sportszervezetekkel és olyan életpályát kínálnak a sportolóknak, amely sürgősen teszi a kérdést: sportolói vagy tanulmányi (civil) karrier.

7. KÖVETKEZTETÉSEK

Disszertációm a sport területén elvégzett társadalmi esélyegyenlőség vizsgálatok hiányán próbált enyhíteni, a vizsgálat tárgyává az utánpótlás korú versenysportoló társadalmi közegét tette. Munkám során igyekeztem a lehető legátfogóbban elemzést végrehajtani, így a jelenkori eredményeimet összehasonlítottam a hasonló mintán elvégzett 30 évvel ezelőtti eredményekkel, kitértem többek között a sportágak, a területi vetület illetve az életkori egységek között fellelhető különbségek bemutatására.

Dolgozatom utolsó szakaszában ismertetem, hogy a hipotézisvizsgálatok eredményeképpen vajon megtarthatóak-e az előzetesen felállított feltételezések.

H₁ hipotézis teljes mértékben tartható, a szakirodalomban megtalált egyéb sportolói csoporton elvégzett vizsgálatoknak megfelelően én is úgy találtam, hogy a sportágválasztás leginkább saját illetve szüleik döntése. A szűk társadalmi közegen túl senki nem tud hatással lenni a gyerekekre, a szakemberek befolyásoló tényezője 30 évvel ezelőtt sem volt jelentős – napjainkban pedig elenyésző.

A *hipotézis második fele* szintén tartható, hiszen vannak olyan sportágak, amelyek kifejezetten időigényesek (ezek az összetett sportágak: triatlon, öttusa) és vannak, ahol kevesebb heti óraszámmal készülnek fel a világversenyekre. A szakemberek véleménye szerint a sportágra fordított időmennyiség a sportágak jellegéből adódik, de míg vannak olyanok, akik elegendőnek tartják ezt az edzőmennyiséget, vannak akik szerint többet edzhetnének a sportolók. Különbség van a sportágak között abban is, hogy hányadik edző foglalkozik velük illetve hányadik egyesületben sportolnak. A sokadik edzővel sokadik egyesületben sportoló (jellemzően a labdajátékok, ott is a kézilabda) fiataloknak minden alkalommal át kell élniük a váltással járó esetleges negatív élményeket, erősödhet a lemorzsolódás veszélye, ugyanakkor talán ez a sportág építkező erejét is mutatja – a tehetségesek a jó egyesület, edző felé áramolnak, jó a sportági lefedettség, lehetőségük van más, jobb egyesületbe igazolniuk.

A *hipotézis harmadik fele* szintén beigazolódott, a Csillagprogramban részt vevők közel fele –szemben a Bajnokokok kevesebb mint 1/3-val – gondolt már arra, hogy

felhagy a sportolással, többször megsérültek, nem mindig látják biztosítva megélhetésüket a sportból, egyszóval a sport negatív hatásai körükben jellemzőbbek.

H₂ hipotézis teljes mértékben tartható, a tehetséges fiatalok a magasabb társadalmi státusszal rendelkező közegből érkeznek, szüleik iskolai végzettsége, munka és foglalkozás státusza, jövedelme és vagyoni helyzete illetve kulturális tőkéje jobb, mint a magyar átlaglakosságé, így kijelenthetjük, hogy az államilag finanszírozott sport utánpótlás-nevelési rendszerbe az anyagilag és kulturálisan kedvezőbb helyzetben lévő fiataloknak több esélyük van bekerülni a kedvezőtlenebb helyzetben lévő társaiknál.

H₃ hipotézis teljes mértékben tartható, hiszen jelentős különbség mutatkozott a sportágak között a bekerülő gyermek társadalmi közegének tekintetében. A legjobb közegből egyértelműen a vívók, a vízilabdázók az öttusázók valamint a jégkorongozók érkeznek, ők tőkésék, menedzserek, magas presztízsű értelmiségiek gyermekei. Hasonlóan kiváló környezetből érkeznek a teniszezők, az úszók de még sok esetben a triatlonozók is. Jellemzően értelmiségi szülők gyermekei az asztaliteniszezők, az evezősök és a röplabdások. A kisvállalkozó illetve szolgáltatói osztályhoz tartoznak a sportlövők, a kajakozók, kézilabdázók, judósok valamint az atléták szülei, a szakmunkások (illetve néha a szakképzetlenek) közegéből kerülnek ki a birkózók illetve az ökölvívók. Ilyen mértékű különbségek a 30 évvel ezelőtti KSI vizsgálatban nem voltak megtapasztalhatóak, a sportági olló e tekintetben tehát sokkal jobban kinyílt.

H₄ hipotézis nem tartható, hiszen a sportolókarrier előrehaladtával a kevésbé jó társadalmi közegből érkező gyerekek (egyáltalán ha az adott sportágban van ilyen...) nem esnek ki a programból. Úgy tűnik tehát, hogy a társadalmi közeg az államilag finanszírozott tehetségmenedzselő programokon belül már nem szelekciós tényező, ez már sokkal előbb – akár a sportágválasztásnál lezajlik.

H₅ hipotézis teljes mértékben tartható, mint ahogy létezik a gazdasági fejlődés és potenciál tekintetében a tengely a mai Magyarországon, úgy a sportban is meghúzható ez a törésvonal. A sport tekintetében a legszerencsésebbnek a nyugat-magyarországi nagyvárosokban (illetve Budapesten) élő fiatalok tekinthetők, ezt a

hátrányt csak némely sportág esetében tudja az adott terület sporthagyománya ellensúlyozni.

H₆ hipotézis nem tartható, a Csillagos sportolók – a Bajnokokhoz képest – kevésbé gondolják úgy, hogy hivatásos sportolók lesznek, közel 2/3 szerint a versenysport nem nyújt számukra anyagi értelemben elegendőt. A sportolók céljai között megtalálható a minél jobb versenyeredmény elérése, majdnem 60%-uk olimpiai aranyérmét szeretne nyerni, de a tanulást, a későbbi, sporttól távol eső civil karriert is egyre fontosabbnak tartják. Az adatok összevetése után három csoportot különítettem el.

(1). Megfigyelhető, hogy vannak sportolók, akik a sportkarriert összekapcsolják a későbbi civil karrierrel, a sportban elért eredményeket, kapcsolatokat ki szeretnék használni, sokan közülük szakmaként tekintenek a sportra.

(2). Vannak azonban olyan sportolók – és ők vannak többségben – akik szinte kettéosztják életüket. Számukra jelenleg a mindennapos kemény edzésekkel terhelt, sok lemondással járó világ létezik, minél több versenyt szeretnének megnyerni. Ez az időszak az egyetemi évekig, esetleg abba belenyúlóan tart, ekkor megtörténik a célváltás, ezután már csak és kizárólag a tanulás, a jó munkahely szerzése a fontos. A sporttal nem szakítanak, de fiatal felnőtt korukban már más célokért küzdenek (jó munkahely, jó fizetés, család, ház).

(3). Kutatásom egyik nagy tanulsága lehet, hogy a tehetséges, menedzselte és eredményes fiatalok között is viszonylag nagy számban vannak olyanok, akik jelenlegi sportkarrierjükre mintegy szükséges és jó időeltöltésként tekintenek, a sporttal kapcsolatban nem minden esetben van határozott céljuk, amint egyetemre kerülnek, a versenysportot abba fogják hagyni. Ez a célképzés jellemzően a lányok körében elterjedtebb.

A sport utánpótlásának társadalmi vizsgálata, az esélyek kutatása eddig elkerülte a szakemberek figyelmét, disszertációm ezen a hiányon igyekezett enyhíteni. Szerencsés helyzetben voltam, hiszen napjainkban a legtehetségesebbnek vélt sportolók társadalmi

közegét össze tudtam hasonlítani nemcsak a jelenkori magyar társadalmi átlagmutatókkal, hanem a rendszerváltás előtt megmutatkozott trendekkel, helyzetképpel is. Ezzel a visszatekintéssel arra is választ kaphattam, hogy a rendszerváltást megelőzően illetve azt követően a sport, mint társadalmi alrendszer (és annak egyik szegmense, az utánpótlás-nevelés) mennyire volt nyitott, mekkora esélye volt illetve van egy hátrányosabb helyzetben lévő gyermeknek arra, hogy bekerüljön sportágának elitjébe. A megfogalmazott hipotézisek a teljes vertikumban, tehát horizontális (időbeli) és vertikális (programok közötti) irányban igyekeztek megfogalmazni a társadalmi esélyek azonosítását az utánpótlás-nevelésben. A felállított hat hipotézis elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy az egyes aspektusok tárgyalásra kerüljenek. Disszertációmban a citált szakirodalom, a dokumentumelemzés, a hipotézistesztek és a mélyinterjúk olyan összetett elemzési egységet alkottak, amely lehetővé tette – ha nem is csalhatatlanul – hogy a tehetséges fiatalok társadalmi környezetét – rendszerváltás előtt illetve napjainkban – bemutassam.

Elsőként megállapíthatjuk, hogy a mikrokörnyezet hatása a sportágválasztásra egyre jobban fokozódik, az eddig is háttérbe szorult tényezők napjainkra szinte teljesen eltűntek. Mindez azért is fontos megállapítás, mert az egyes sportágak, de átfogóan a sport társadalmi szerepének növelését célul kitűző szervezetek nem tudnak a jelenlegi helyzeten addig változtatni, amíg a „döntéshozókat”, tehát a szülőket „nem nyerik” meg.

Kutatótársaim által már bebizonyított önreprodukciónak mellett (tehát leginkább azok a gyermekek sportolnak és azt a sportágot űzik, ahol valamely szülő az adott sportágban tevékenyen részt vett) kiemelten fontos tanulsága disszertációmnak, hogy a sport nem képes enyhíteni az induló társadalmi hátrányokat, sőt! A kutatásom feltárta és bizonyította, hogy a szűk társadalmi környezetnek az utánpótlás elithez tartozók körében meghatározó szerepe van. Ellentétes irányú mozgás figyelhető meg: a rendszeresen sportoló gyerekek számának csökkenése mellett, szinte valamennyi sportágba egyre nagyobb arányban érkeznek jó anyagi és életkörülményekkel rendelkező családokból a gyermekek, a hátrányos helyzetben lévők egyre jobban kiszorulnak, vagy már ki is szorultak. Vannak bizonyos sportágak (ezeket én összefoglalóan küzdő-munkás sportágaknak nevezném el), ahová a társadalmilag

rosszabb helyzetből érkeznek a gyermekek, itt egy fordított „kiszorulás” érhető tetten, egyfajta sportágválasztási spirál alakult ki: a küzdő-munkás sportágakat szinte csak a társadalom alsóbb osztályaiból érkezők űzik, a jobb körülmények között élők egyre inkább elkerülik ezeket.

Bebizonyosodott az is, hogy a sportkarrier előrehaladtával ezek az egyenlőtlenségek nem fokozódnak tovább, a társadalmi háttér tekintetében Héraklész Bajnok illetve Héraklész Csillagprogramban résztvevő sportolók között nem találtam értelmezhető különbséget, a szelekciós tényező ekkor már nem a családi háttér. A legnagyobb lemorzsolódást az iskolaváltások (alsó-felső tagozat, középiskola-felsőoktatási intézmény) alkalmával tapasztalhatunk, ha ezeken a buktatókon sikerül átmenteni a tehetségeket, akár a felnőttek között is kimagasló eredményeket érhetnek el. Egyesületi szinten a szülőknek még ebben a korban is (18-21 éves a gyermekük) jelentős havi kiadásokkal kell szembenéznük (edzés illetve versenyköltségek), az utánpótlás korú sportot jellemzően ők tartják életben. Bizonyos sportágak igyekeznek enyhíteni ezeket a kiadásokat (felszerelés vásárlás támogatásával, kölcsönzési lehetőségek bevezetésével), de átfogó koncepció nem létezik, ad-hoc megoldásokkal találkozhatunk.

A fiatal felnőtt sportolók között egyre inkább megjelennek a sporthoz kapcsolódó bevételek, az egyes sportágak között e tekintetben jelentős eltérések mutatkoztak. A sportolók úgy vélik, vannak a sok, illetve vannak a kevés pénzt hozó sportágak.

A fiatal felnőttek egyik legfontosabb döntése a jövőre való felkészülés, a jelenlegi megalapozott döntések (befektetések) miképp szolgálják későbbi boldogulásukat. Hogy számukra a sport ilyen befektetése-e, nem egyértelmű, de az eredmények inkább arra mutatnak, hogy nem. A sport már csak nagyon kevés szereplő számára kínál kiugrási lehetőséget (nem kell honnan „kiugraniuk”), egyre inkább a „majd meglátjuk” hozzáállás lesz a jellemző. Jó (sok esetben kiváló) társadalmi háttérrel rendelkeznek, jól tanulnak, egyetemre, főiskolára készülnek vagy már oda is járnak. Persze mindent megtesznek azért, hogy a sportban sikeresek legyenek, de képesek reálisan értékelni helyzetüket, tudják, közülük csak keveseknek adatik meg az, hogy a sportból jól éljenek.

Kutatásom további fő tanulsága az, hogy a társadalmi háttér szempontjából már polarizálódott Magyarország ezen az alrendszeren keresztül is tetten érhető. A gazdasági tekintetben elmaradott területek (kistérségek) a sport tekintetében halmozottan hátrányban vannak. Nincs ott egyesület, edző, lassan nincs ott sportoló fiatal sem. Valamivel jobb a helyzet a nyugati országrészben, de a kistelepüléseken élő (esetlegesen tehetséges gyermekek) ott is egyre jobban kiszorulnak a sportból.

Javaslatok, ajánlások

Egy tudományos értekezés legfontosabb tanulsága az lehet, ha a feltárt anomáliák megoldására konkrét javaslatot tud tenni illetve olyan kutatási témákat fogalmaz meg, amelyeket a jövőben érdemes megfontolni, köré kutatást szervezni. Mindezeket az alábbi pontokban foglaltam össze.

- (1) A versenysportra való felkészítés úgy tűnik, hogy egyre korábban elkezdődik, ezzel a tendenciával azonban nem minden sportág tud azonosulni, azonban a trenden változtatni nem tud. A sportágak között nem működik az átadó rendszer, ahogy egy sportági vezető is megfogalmazta: sok egyesületi vezető, edző azt gondolja: inkább legyen nálam közepes sportoló, minthogy esetleg elmenjen más sportágba. Ezen a mentalitáson központilag változtatni lehetetlen, a sportegyesületekben dolgozó szakembereknek kellene szorosabban együtt működni. Érdemes lenne azokat a „felfedező” edzőket is nyilvántartani, esetleg jutalmazni, akik a sport felé terelték a tehetséget – még ha nem is a sportoló későbbi eredményes sportágában dolgozik, de átadta a tehetséget annak a sportágnak, ahol ő a kimagasló eredményt elérte.
- (2) Látszólag jó megoldásnak tűnik, hogy mindenekelőtt növelni kell a gyereksportolók számát. Ehhez azonban kellenek egyesületek, szakemberek, amiből egyre kevesebb van. A települések – és főleg a kistelepülések – nem képesek korszerű, önálló létesítményeket építeni, majd fenntartani, éppen ezért támogatni kell azokat a kezdeményezéseket, amely során települések összefogással közös sporttereket építenének illetve üzemeltetnének. Ezeken a helyeken támogatni kell azokat a szakembereket, akik az utánpótlás korú sportolók felkészítésével foglalkoznak. Különösen kiemelten kell támogatni azokat a társadalmilag elmaradott helyeket, ahol a sport betölthetné társadalomformáló szerepét. Mindenképpen törekedni kell

arra, hogy az utánpótlás-nevelés szempontjából létező fehér foltok eltűnjenek Magyarországról.

- (3) A kisebb centrumok fölé – mintegy régiós központ – épüljenek ki utánpótlás-nevelési centrumok, ahol minden adott (létesítmény, egyesület, szakemberek, iskola, kollégium, orvosi háttér stb.) ahhoz, hogy a mindenkori sportági elithez közel álló korosztályos versenyzők edzenek, tanuljanak, éljenek.
- (4) A versenyszféra szereplőinek a bevonásával induljon el egy olyan ösztöndíjrendszer, amely feleslegessé teszi a kérdést: civil vagy sportolói karrier. A gazdasági élet szereplői támogatnák a sportoló tanulását, folyamatos képzését, így biztosítva azt, hogy a sportkarriert befejeztével könnyen munkába állhat.
- (5) A sportági vezetők, edzők által is azonosított, a sportkarrier szempontjából „veszélyes” életkori szakaszok további vizsgálatával, „mélyfúrások” elvégzésével elkerülhető lehetne a tehetségek elvesztése. Amennyiben a sportoló edzője felfigyel valamely kedvezőtlen hatások erősödésére, legyen lehetősége arra, hogy ezeket kiküszöbölje.
- (6) A küzdő-munkás sportágak esetében mindenképpen érdemes lenne egy hosszú távú, longitudinális kutatás elvégzése, amely átöleli nemcsak a 14-23, hanem a lejjebb eső korosztályokat is. Ezen sportág fejlődése szempontjából egy társadalmi beágyazottság vizsgálat is segíthet megvilágítani az okokat: miért csak a társadalom alsóbb rétegeiből érkeznek a sportolók?

8. ÖSSZEFOGLALÁS

Az értekezésben egy olyan társadalmi esélyegyenlőség vizsgálatról olvashatunk, amely eddig elkerülte a kutatók érdeklődését. Céloom a versenysport egy fontos területén, az utánpótláskorúak között megnyilvánuló esélykülönbségek feltárása és magyarázó elemzése volt. A végtelen számú esélyegyenlőtlenségi szinterek közül kiemeltem azokat a dimenziókat, amelyek vizsgálatára önálló kutatást szerveztem. A disszertációm első részében tisztáztam a fogalmi környezetet, bemutattam a sportutánpótlás nevelés modelljét, annak időbeli változást. A kutatás során több módszert alkalmaztam (dokumentumelemzés, survey módszer, mélyinterjúk), ezzel is lehetővé téve a komplex elemzési környezet megteremtését. Az időbeli változások bemutatása céljából a jelenkori eredményeket egy 30 évvel ezelőtti kutatás eredményeivel hasonlítottam össze, így a vizsgálat elemszáma jelentős mondható (N=2268). Az eredmények bemutatásakor lépésről – lépésre felvázoltam az esélyegyenlőtlenségek jellegét és mértékét. A kapott adatok alapján elvégzett elemzések rámutatnak arra, hogy a sportutánpótlásban támogatott sportolók társadalmi környezet legalább a magyarországi középosztállyal van egy szinten, sőt, bizonyos sportágak esetében azt jelentősen meg is haladja, ezt a statisztikai próba eredményei is alátámasztják. A sportági vetületben is különbséget mutattam ki, e tekintetben a mai sportolók környezete eltér a 30 évvel ezelőtől. Az életkor előrehaladtával a társadalmi státusz azonban már nem szelekciós tényező. A területi dimenzió mentén végrehajtott elemzések kimutatták, hogy a versenysport utánpótlás-nevelése szempontjából létezik a területi lejtő, előnyös helyzetben vannak a fővárosban, nagyvárosokban illetve gazdaságilag fejlettebb területeken élő fiatalok. A 19-23 éves sportolók – fiatalabb társaikhoz képest – nagyobb arányban érzik úgy, hogy számukra a sport anyagiak terén nem nyújt elegendőt. A disszertáció végén javaslatot tettem a feltárt egyenlőtlenségek enyhítésére (hangsúlyozva azt, hogy erre a sport csak nagyon korlátozott formában képes, hiszen ösztársadalmi problémáról van szó) illetve további kutatásokra tettem javaslatot.

Summary

The dissertation is about the social inequalities in a field in which the issue is not in the focus of the researchers. Although the wider public may think that sport is one of the most democratic subsystems in the society, in the last quarter of the 20th century and the early part of the 21st century substantive empirical research has shown that social inequalities are reflected in sporting practices and more generally in cultural consumption; furthermore, these tendencies may become even stronger. The aim of this study is to analyze social equality or inequality in a special field: in consideration of the new generation of competitive sport. The author emphasizes those dimensions among the infinite number of inequality-forms, which justify the research in this field. The first part of the dissertation specifies the conceptual background, shows the model of the state-sponsored programs (which was changing notably in the last three decades). The author uses three methods for the data collection (documents analysis, survey methods and in-depth interviews), therefore the complex presentation of the data is possible. Population size is relatively high (N=2268) in the query of social-background. The results have revealed that the talented young athletes participating in the state-financed programs come from the middle or upper classes, as they did 1976. Their parents' qualification level is high; they have good profession and excellent jobs. The number of the lower class-youngsters is almost negligible. From the results, it can also be concluded that sport as a profession is non-appealing for the young. They would like to follow the way of their parents: a good qualification and a decent job in everyday life. Nowadays competitive sport – already at a young age – demands hard work all day. The inequalities among the different region are demonstrated, the talented athletes from the capital, big-towns and economical-developed areas are over-represented in the programs. The author put forward some proposals for the future investigation in the end of the dissertation.

9. FELHASZNÁLT IRODALOM

A magyar sport fejlesztési terve, 2005. (Szerk.: A Nemzeti Sportszövetség- Magyar Olimpiai Bizottság)

Andorka R. (1982): *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon*. Budapest, Gondolat

Andorka R. (1996): A társadalmi egyenlőtlenségek növekedése a rendszerváltás óta. in: Szociológiai Szemle, 1. sz. 4-24. p.

Andorka R. (1997): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris, 662. p.

Babbie, E (2003): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata, hatodik átdolgozott kiadás*. Balassi Kiadó, Budapest, 564. p.

Bakonyi T. (2007): *Állam, civil társadalom, sport*. Budapest, Kossuth Kiadó, 178. p.

Bale J. (2003): *Sport Geography*. New York, Routledge, 356. p.

Bánhidi M. (2000): A földrajzi környezet befolyásoló szerepe különböző országok sporteredményességében. Ph.D. disszertáció Pécs

Bánhidi M. (2003): A sportföldrajz tudományos megalapozása Magyarországon. in: Magyar Sporttudományi Szemle, 2. sz. p. 44-50.

Bánhidi M. – Farkas J. (1998): A sportföldrajz alapjai. in: Tóth J. (szerk.): Általános társadalomföldrajz, Dialóg Campus, Budapest, p. 248- 268.

Bardócz A. (1999): Mi bajotok az iskolával? in: Új Pedagógiai Szemle, 3. sz.. 83-84. p.

Báthory Z. (1987): *A tanítás és tanulás (második kiadás)*. Tankönyvkiadó, Budapest. 262. p.

Blau, P. – Duncan, O. (1967): *The American Occupational Structure*. New York, Macmillan, 521. p

Bloor C. M. (1995): Nontraumatic deaths in athletes. in: *Physical & Sportmedicine*, Vol. 23. Issue 11. p.16-21.

Bokor Á. (1987): *Szegénység a mai Magyarországon*. Budapest, Magvető. 281. p.

Bourdieu, P. (1967): A kulturális tőke átadása. in: Ádám Gy. (szerk.) *A műszaki haladás problémái*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 291-292

Bourdieu, P (1997): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. in: Angelusz R. (szerk.) *A társadalmi rétegződés komponensei*, Új Mandátum, 156-177

Bukodi E. – Róbert P. (2000): Vagyoni helyzet – kulturális fogyasztás. in: Kolosi T. – Tóth I. – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2000*. 346-376.p.

Bukodi E. (2002): Társadalmi mobilitás Magyarországon. in: Kolosi T. – Tóth I. – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2003*. 193-216.p.

Bukodi E. – Harcsa I.- Vukovich Gy. (2004): Magyarország a társadalmi jelzőszámok tükrében. in: *Társadalmi Riport, 2004*. 17-34.p.

Coackey, J. (1997): *Sport in Society*. Irwin McGraw-Hill, Colorado.

Czeizel E. (2003): Sport és genetika. in: *Magyar Sporttudományi Szemle*, 1. sz. 15-21. p.

Egressy J. (2004): Élősport vagy továbbtanulás? in: *Magyar Sporttudományi Szemle*, 2004. 2-3. sz. 21-26. p.

Egressy J. (2005): Társadalmi esélyegyenlőtlenségek a versenysportban. Az úszás példája. PhD disszertáció, Budapest

Eiben, O. (1966): Öröklődik-e a sporttehetség. In: Testnevelés és sporttudomány, 1966. II. évf. 1. sz. (melléklet)

Eitzen, S. – Sage, G. (1997): *Sociology of North merican Sport*. Irwin McGraw-Hill, Colorado.

Faluvégi A. (2004): A társadalmi- gazdasági jellemzők területi átalakulása és várható hatásai az átmenet időszakában, MTA-KTK Műhelytanulmányok, Budapest 2004/5.

Fazekas K. (szerk) (2002): *Munkaerőpiaci tükör 2002*. Letöltve 2009. április 21-én a <http://econ.core.hu/doc/mt/2002/hun/1cimnegy.pdf> oldalról

Ferge Zs. (1973): *Társadalmak rétegződése. Elvek és tények*. Közgazdasági és Jogi kiadó, Budapest. 77. p.

Ferge Zs. (2005): Ellenálló egyenlőtlenségek. A mai egyenlőtlenségek természetrajzához. Akadémiai székfoglaló (elhangzott: 2005. április 21-én). Letöltve 2006. december 5-én a <http://www.mta.hu/fileadmin/szekfoglalok/000198.pdf> oldalról.

Filin, V. P. (1973): A fiatal sporttehetségek kiválasztásának problémája. in: Császi S. (1973): *Edzéselmélet szöveggyűjtemény IV*. Tankönyvkiadó, Budapest, p. 80 – 89.

Földesiné Sz. Gy. (1980): A magyar válogatott atléták szociális háttere. in: *A sport és testnevelés időszerű kérdései*, 22. 137-158. p.

Földesiné Sz. Gy. (1984): *Magyar olimpikonok önmagukról és a sportról*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 253. p.

Földesiné Sz. Gy. (1992): Felelőséggel az ifjúság sportjáról és jövőjéről. in: Sportvezető, 27. évf. 10. sz. 3. p.

Földesiné Sz. Gy. (1996): A magyar sport átalakulása az 1989-1990-es rendszerváltás után. in: Földesiné Sz. Gy. (szerk.): A magyar sport szellemi körképe 1990-1995. OTSH-MOB, Budapest.

Földesiné Sz. Gy. (1999): *Félamatőrök, félprofik. Magyar Olimpikonok (1980-1996)*. Magyar Olimpiai Bizottság, Budapest.

Földesiné, Sz. Gy. (2000): Retirement of top athletes in a changing society. in: Kalokagathia, 75th. Anniversary Special Issues. 12 - 23. p.

Frenkl R. (1979): *A jövő század sportja*. Sportpropaganda, Budapest

Frenkl R. – Gallow R. (szerk.) (2002): *Fehér könyv*. Helyzetkép a magyar sportról.

Frenkl R. (2003): Sporttehetség. in: Magyar Sporttudományi Szemle, 2. sz. 6-10. p.

Gábos A. – Szivós P. (2006): A gyermekszegénység és néhány jellemzője Magyarországon. in: Kolosi T., Tóth I. Gy. és Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi riport 2006. TÁRKI, Budapest, p. 204-228.

Gagy József (szerk.): *Egy más mellett élés. A magyar–román, magyar–cigány kapcsolatokról*. Csíkszereda, 1996.

Gaszó F. – Laki L. (1993): *Esélyek és orientációk*. Fiatalok az ezredfordulón. OKKER Kiadó, Budapest

Gaszó F. – Laki L. (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Napvilág Kiadó, Budapest. 216. p.

Géczi G. - Révész, L. - Bognár, J. – Vincze, G. – Benczentleitner, O. (2005): Talent and talent development in sports: the issue of five sports. In: Kalokagathia, 43. évf. 3.sz. p. 113-123.

Géczi G. (2005): Talent and talent development in sports: the issue of five sports. in: Kalokagathia, 43. évf. 3. sz. 113-123. p.

Giddens, A. (1995): *Szociológia*. Osiris, Budapest. 771. p.

Gombocz J. (2006): A sportegyesület a nevelés helyszíne. in: Kalokagathia, 43. évf. 2005. 1-2. sz. 27-36. p.

Gózon Á. (2004): Beszélgetés Heller Ágnes filozófussal. A modernitás kialakult struktúra. Letöltve: 2007. március 10., <http://www.mindentudas.hu/mindentudasegyeteme/20040202amodernitas.html>

Halász G. – Lannert J. (szerk.) (1998): Jelentés a magyar közoktatásról 1997, Budapest, Országos Közoktatási Intézet

Havasi É. (2002): Szegénység és társadalmi kirekesztettség a mi Magyarországon. in: Szociológia Szemle, 4. sz. p.51-71.

Harsányi L. (2000): *Edzéstudomány I.-II.* Pécs, Dialóg Campus

Karácsony I. (1989): A tornászfiatalok sportpályafutásának megszakadása, azok szakmai és társadalmi háttere. in: Testnevelési Főiskola Közleményei, 2. sz. 59-71. p.

Kemény I. (1997): A magyarországi cigányság helyzete. in: Periféria, 109-194. p.

Kertesi G. (2005): A társadalom peremén. Romák a munkaerőpiacon. Budapest, Osiris Kiadó. 533. p.

Kertesi G. – Varga J. (2005): Foglalkoztatás és iskolázottság Magyarországon. in: Közgazdasági Szemle, 2005/7-8. sz.

Kiss J. - Bognár J. - Fügedi B. - Honfi L. (2006): Sportágelhagyás a tornában: A serdülőkor problematikája in: Magyar Sporttudományi Szemle, 2006. 2. sz. 18-21. p.

Kolosi T. (1987): *Tagolt társadalom. Struktúra, rétegződés, egyenlőtlenség Magyarországon.* Gondolat, Budapest. 356. p.

Kolosi T. (2000): *Terhes babapiskóta.* Osiris, Budapest

Kolosi T. (2006): Előre. A státuszmegszerzés és az esélyegyenlőtlenség komplex megközelítése. in: Szociológiai Szemle, 1. sz. p. 93-102.

Kolosi T. (2007): A társadalmi mobilitás forrásai. Letöltve: 2007. március 10. a <http://www.mindentudas.hu/kolositamas/20070219kolosi1.html> oldalról

Kolosi T. – Dencső B. (2006): Osztálytársadalom? in: Társadalmi Riport, 2006. p.19-41.

Kolosi T. – Róbert P. (2004): A magyar társadalom szerkezeti átalakulásának és mobilitásának főbb folyamatai a rendszerváltás óta. in: Kolosi T., Tóth I. Gy. és Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi riport 2004. TÁRKI, Budapest, 2004. p. 48-74.

Kolosi T. – Róna-Tas Á. (1992): Az utolsókból lesznek az elsők? A rendszerváltás társadalmi hatásai Magyarországon. Szociológiai Szemle 2. p. 3-27.

Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (2006): Bevezető. in: Társadalmi Riport, 2006. p.7-15.

Kupper (1991): A kiválasztás alapjai a volt NDK-ban. in: Mester-edző, 1. sz. 9-11. p.

Laki L. - Nyerges M. (1999): A budapesti és a falusi fiatalok sportolása. in: Sporttudomány, 3. sz. 3-11. p.

Laki L. – Nyerges M. (2001): Sportolási szokások az ezredfordulón a fiatalok körében. in: Kalokagathia, 39. évf. 1/2. sz. 5-19. p.

Laky T. (szerk.) (2003): A munkaerőpiac Magyarországon 2003. Letöltve 2009. május 15-én a <http://econ.core.hu/doc/mt/2004/hun/Laky.pdf> oldalról

Lannert J. (2000): Továbbhaladás a magyar iskolarendszerben. in: Kolosi T., Tóth I. Gy. és Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi riport 2000. TÁRKI, Budapest, 205-222. p.

„Legyen Jobb a Gyermeknek” Nemzeti Stratégia, Letöltve 2007. április 10-én a <http://www.miniszterelnok.hu/domain2/files/modules/module25/4859616B5E222E15.pdf> oldalról

McNamee, S. J., - Miller, R. K. (2004): The Meritocracy Myth. Rowan & Littlefield, Lanham

Mihály I. (2000): Esélyegyenlőség – az első híján van-e második esély? in: Új Pedagógiai Szemle, 3. sz. p. 89-98.

Mihály O. (1999): Esélyegyenlőség és differenciálás. in: Új Pedagógiai Szemle, 1999/01. sz. p.11-19.

Nádori L. (szerk.) (1985): *Sportlexikon A – K*. Sport, Budapest. 516. p.

Nádori L. (1991): *Az edzés elmélete és módszertana*. TF Kiadó, Budapest

Nádori L. - Császi S. (1971): Időszerű törekvések a sportolók kiválasztásában. In: Testnevelési Főiskola Tudományos Közlemények, 2. sz. 25- 274. p.

Nyerges M. (2004): A fiatalok sportolási szokásainak néhány társadalmi összefüggése. in: Magyar Sporttudományi Szemle, 2/3. sz. 5-15. p.

Pápai J. - Szabó T. (2003): Tornászgyermek sportágválasztását befolyásoló tényezők. in: Kalokagathia, 41. évf. 1.sz. 18-32. p.

Révész L. – Bognár J. – Géczi G. – Benczenleitner O. (2005): Tehetség meghatározás, sportágválasztás és kiválasztás három egyéni sportágban. in: Magyar Sporttudományi Szemle, 4. sz. 17 - 23. p.

Rigler E. (1996): *Az általános edzéselmélet és módszertan alapjai*, TF jegyzet, Budapest

Róbert P. (2004): Iskolai teljesítmény és társadalmi háttér nemzetközi összehasonlításban. in: Kolosi T., Tóth I. Gy. és Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi riport 2004. TÁRKI, Budapest, 193-205. p.

Rókusfalvy P. (1986): *Pszichológia testnevelőknek és edzőknek*, Testnevelési Főiskolai Tankönyv, Sport, Budapest

Sági M. (1996): Egyenlőtlenségek és egyenlőtlenségtudat. in: Andorka R., Kolosi T., Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi riport 1996. TÁRKI, Budapest, 528-560. p

Scheerder J., Vanreusel B., Taks M., Renson R. (2005): Social stratification patterns in adolescents' active sport participation. in: European physical education review (London), 5-27. p.

Seippel O. (2006): The Meanings of Sport: Fun, Health, Beauty or Community. in: Sport in Society, vol. 9 issue 1. 20 - 51. p.

Silva M., Sobral F., Malina R. (2003): Sociogeographic variation of physical fitness and sport participation in a sample of Portuguese girls from 16 from 18 years of age. in: Acta Universitatis Carolinae. Kinanthropologica (Prague), 2003:39, 27 - 40. p.

Sport XXI. Nemzeti Sportstratégia, 2007

Stieler, G. (1973): Fialat sporttehetségek kiválasztása. Császi S. (1973): Edzésmélet szöveggyűjtemény IV. Tankönyvkiadó, Budapest

Suba L. (2002): A sportiskolák jelenlegi helyzete. in: Magyar Edző, 5. évf. 3.sz. p. 26-30.

Szabó M. (2007): A dolgozó mint állampolgár. Fogalomtörténeti tanulmány a magyar szocializmus három korszakaszáról. in: Korral, 27. sz. p. 151.-171.

Szabó T. (1997): A Központi Sportiskola tapasztalatai az utánpótlás-nevelésben. In: Atlétika, 41. évf. 11/12. sz. p. 18-20.

Szabó T. (2001): A Héraklés- program. In: Magyar Edző, 4. évf. 1/4 sz. p. 4-5.

Szabó T. (2002): Jelen és távlatok. in: Magyar Edző, 5. évf. 3.sz. 11-14. p.

Szegedi P. (2004): Az utánpótlás-nevelés a magyar labdarúgás struktúrájában. in: Századvég, 4.sz. 59-85. p.

Székely M. (1999): Esélyek és esélyegyenlőségek a felsőoktatásban. in: Magyar Felsőoktatás, 4. sz. 21-23. p.

Takács G. (2005): Pedagógus szemmel a magyar fociról. in: Testnevelés – Gyógytestnevelés, 2. sz.

Tóth I. Gy. (2002): Jövedelemeloszlás az 1990-es években. in: Társadalmi Riport 2002. TÁRKI, Budapest. 20-42. p.

Tóth I. Gy. (2005): *Jövedelemeloszlás. A gazdasági rendszerváltástól az uniós csatlakozásig*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság- Századvég Kiadó. Budapest, 334 p.

Tóthné Lőkös K., Bedéné Szőke É., Gábríelné Tózsér Gy. (2007) Területi differenciálódás elemzése a kistérségi mutatók tükrében. Letöltve 2009. április 30-án a <http://real.mtak.hu/848/> oldalról

Trzaskoma B. G. (2007): Sportági eredményesség néhány meghatározó tényezőjének vizsgálata birkózásban. Doktori értekezés

Trzaskoma B. G., Bognár J., Révész L. (2006): Sportágválasztás az általános iskolában. in: Magyar Sporttudományi Szemle, 2006. 1. sz. 21-24. p.

Vári P. – Bánfi I. – Felvégi E. – Krolopp J. – Rózsa Cs. – Szalay B. (2001): A PISA 2000 vizsgálatról. in: Új Pedagógia Szemle, 31-43. p.

Internetes oldalak

www.mob.hu

www.gki.hu

www.heraklesz.hu

www.hupe.hu

www.ksh.hu

www.nssz.hu

www.nupi.hu

www.sportolonemzet.hu

www.mob.hu

www.szochalo.hu

www.szociologia.hu

www.szocio.mta.hu

www.szondaipsos.hu

www.tarki.hu

A SZERZŐ PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉKE

Az értekezés témájában megjelent publikációk

Velencei A., Gál A. (2011): New Challenges, Old Answers in Hungarian Sport: The Case of Talent Management. *European Journal for Sport and Society* 8 (4) pp. 281-297

Velencei A., Kovács Á., Szabó T. (2009): Social and Structural Changes in Hungarian Talent Care: the Case of a Sport Club. *Physical Culture and Sport. Studies and Research* XLVI: pp. 157-167

Velencei A., Kovács Á., Szabó A., Szabó T. (2009): Induló esélyek - beteljesített álmok?: Társadalmi esélyegyenlőség a tehetséges fiatal sportolók körében. *Szociológiai Szemle* 19: pp. 109-129.

Velencei A., Kovács Á., Szabó A., Szabó T., Tóth J. (2009): A Héraklész Bajnokprogram 2003-2006 közötti adatbázisának elemzése. in: Bognár József (szerk.) *Tanulmányok a kiválasztás és a tehetséggondozás köréből*. Budapest, Magyar Sporttudományi Társaság, pp. 355-368.

Kovács Á., **Velencei A.** (2009): A sport presztízse. in: Szatmári Zoltán (szerk.) *Sport, Életmód, Egészség*. Budapest, Academic Press - Akadémiai Kiadó, pp. 1273-1305.

Velencei A., Kovács Á., Szabó A., Szabó T. (2008): Sportaudit az utánpótlás-nevelésben.: Egy lehetséges módszer alapjai? *Kalokagathia* XLVI:(2-3) pp. 85-106.

Egyéb publikációk

Gál A., **Velencei A.**, Kovács Á. (2010): An unchanged situation in a changing society: the Hungarian case. in: Bruce T, Howden J, Markula P (eds.) *Sportswomen at the olympics: A global content analysis of newspaper coverage*. Rotterdam, Sense Publishers, pp. 141-152.

Velencei A., Szabó A. (2009): Kiegészítés a sportban. in: Szatmári Zoltán (szerk.) *Sport, Életmód, Egészség*. Budapest, Academic Press - Akadémiai Kiadó, pp. 741-759.

Velencei A., Kovács Á., Rendi M., Szabó A., Szabó T. (2009): Diszfunkciók a sportban: Egy diagnosztikai modell. in: Bognár József (szerk.) *Tanulmányok a kiválasztás és a tehetséggondozás köréből*. Budapest, Magyar Sporttudományi Társaság, pp. 111-121.

Gál A., Kovács Á., **Velencei A.** (2008): Sport, gender és média: A női és férfi sportolók megjelenítése a sajtóban. *Szociológiai Szemle* 18:(3) pp. 32-60.

Rendi M., Szabó A., Szabó T., **Velencei A.**, Kovács Á. (2008): Acute psychological benefits of aerobic exercise: A field study into the effects of exercise characteristics. *Psychology, Health & Medicine* 13: (2) pp. 180-184.

Velencei A., Szabó T., Szabó A. (2007): Stressz és kiegészítés labdarúgó edzőknél. *Magyar Sporttudományi Szemle* 8:(32) pp. 39-42.

FÜGGELÉK

Kérdőív a Héraklész programban támogatott sportolók részére

Kedves Héraklész Sportoló!

Arra kérek, hogy az alábbi kérdőívet figyelmesen olvasd el, és lehetőség szerint minden kérdésre válaszolj! A kérdésekre a megadott instrukció szerint kell válaszolni. A kérdőív kitöltése önkéntes és névtelen, azok feldolgozása elektronikus úton történik és illetéktelenek kezébe nem kerül. A kérdőív alapján készített elemzéseket a sportirányítók felhasználják a döntések meghozatalakor, véleményeddel nagyban segíted sportágad utánpótlás-nevelési rendszerének fejlődését.

- 1.) Melyik évben születted: évben
- 2.) Nemed: *(Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)* (1) Fiú (2) Lány
- 3.) A Héraklész programon belül mely sportágat űzöd? *(Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)*
(1) Asztalitenisz	(8) Kézilabda	(15) Tenisz
(2) Atlétika	(9) Kosárlabda	(16) Torna (férfi)
(3) Birkózás	(10) Ökölvívás	(17) Torna (női)
(4) Evezés	(11) Öttusa	(18) Triatlon
(5) Jégkorong	(12) Röplabda	(19) Úszás
(6) Judo	(13) Sportlövészet	(20) Vívás
(7) Kajak-kenu	(14) Súlyemelés	(21) Vízilabda
- 4.) Melyik évben lettél Héraklész kerettag? évben
- 5.) Hogyan kerültél be a keretbe? *(Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)*
- (1) Egy meghirdetett felmérésen jól szerepeltem
 - (2) Egy meghirdetett válogatóversenyen jól szerepeltem
 - (3) Az elmúlt évben rendezett korosztályos versenyeken jól szerepeltem
 - (4) Szólt az edzőm, hogy kerettag vagyok
 - (5) Szólt a válogatott edző, hogy kerettag vagyok
 - (6) Egyéb módon, és pedig:.....
- 6.) Mennyi idős voltál, amikor elkezdted űzni ezt a sportágat? éves voltam
- 7.) Kinek a hatására választottad ezt a sportágat? *(Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)*
(1) Édesapám	(5) Testnevelő(m)
(2) Édesanyám	(6) Saját elhatározásomból
(3) Testvérem	(7) Edző(m)
(4) Barátom	(8) Egyéb, és pedig:.....

8.) Az elmúlt két évben a sportágban milyen sikereket értél el? *(Többet is bekarikázhatsz!)*

- (1) Országos bajnokság 1-3. helyezés
- (2) Kisebb jellegű nemzetközi versenyen (pl. kupa) 1-3. helyezés
- (3) Európai bajnokságon 4-8. helyezés
- (4) Európai bajnokságon 1-3. helyezés
- (5) Világbajnokságon 4-8. helyezés
- (6) Világbajnokságon 1-3. helyezés
- (7) Egyéb, és pedig.....
- (8) Egyiket sem

9.) Melyik településen működik az egyesületed?.....

Ha Budapesten, melyik kerületben? kerület

10.) Ebben a sportágban ez a(z)

(Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)

- (1) első egyesületem
- (2) második egyesületem
- (3) harmadik vagy sokadik egyesületem

11.) Jelenlegi edzőm a(z)

(Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)

- (1) első
- (2) második
- (3) harmadik vagy sokadik, aki velem foglalkozik

12.) Összesen hány órát edzel egy átlagos héten? órát

13.) Szerinted ez elég ahhoz, hogy a sportban elérd a céljaidat? *(Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)*

- (1) Igen *(Ugorj a 14. kérdésre)*
- (2) Nem *(Ha ezt választad, kérlek karikázd be az alábbiak közül a megfelelő számot!)*

Tervezed, hogy változtatsz ezen?

- (1) Igen, többet fogok edzeni
 - (2) Nem, mert nincs több időm edzeni
 - (3) Nem, mert nincs lehetőségem rá (pl. nincs terem)
- (Kérlek folytatd a kitöltést!)*

14.) Mi az a legfőbb cél, amit a sportban el szeretnél érni? *(Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)*

- (1) Országos bajnokságokat megnyerni
- (2) Európai bajnokságon 1-3. helyezést elérni
- (3) Világbajnokságon 1-3. helyezést elérni
- (4) Olimpián a legjobb nyolcba kerülni
- (5) Olimpiát nyerni

15.) Kérlek értékelj, hogy számodra mennyire fontosak a következő dolgok? *(Az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem fontos, 7-es, hogy nagyon fontos! Karikázd be a megfelelő számot!)*

	Egyáltalán nem fontos	Nagyon fontos
Híres élsportolónak lenni	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Minél több versenyt megnyerni	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Minél több rekordot megdönteni	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Sok pénzt keresni	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Sokat utazni, külföldre eljutni	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
A sportsikereket kamatoztatni a civil életben	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Jól kinézni	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Jól tanulni, főiskolát, egyetemet elvégezni	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	

16.) Véleményed szerint az alábbi dolgok mennyire fontosak ahhoz, hogy valaki sikeres sportoló legyen? (Az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem fontos, 7-es, hogy nagyon fontos! Karikázd be a megfelelő számot!)

	Egyáltalán nem fontos	Nagyon fontos
Tehetség	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Szorgalom	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Jó anyagi háttér	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Család erkölcsi támogatása	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Jó sportszerek, edzésszerek	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Jó edzőpartnerek	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Felkészült edző(k)	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Támogató egyesület	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Támogató iskola	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Orvosi háttér	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Mentális felkészülés	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Kitartás	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Anyagi elismerés	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Barátok támogatása	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	

17.) Miképp értékeled a következő megállapításokkal? (Az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem igaz a megállapítást, a 7-es, hogy teljes mértékben igaz! Karikázd be a megfelelő számot!)

	Egyáltalán nem igaz	Teljes mértékben igaz
A sportban mindig a letehetősebb nyer.	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Ha sikeres vagyok a sportban, sikeres leszek a civil életben is.	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Ha sokat edzem, az eredmények sem maradnak el.	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
A sportolás miatt sok emberrel ismerkedem meg.	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Sportban szerzett ismeretségemet a későbbiekben is jól tudom majd kamatoztatni.	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
A sportkarrier befejeztével könnyen szerzek majd valamilyen munkát.	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
A sportkarrier befejeztével nem lesz gondom a civil életben.	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Az utánpótlás korúakkal mindig a legjobb edzők foglalkoznak.	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Egyesületem mindent megtesz azért, hogy jó eredményt érjek el.	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
A tanulást a sportolással könnyedén össze tudom egyeztetni.	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
A diploma megszerzése az egyik legfőbb célom.	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
A sport megtanít küzdeni a célokért.	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Ha majd gyerekeim lesznek, mindenképp versenyszerűen fognak	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
A sport miatt egészségesen élek.	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
Nem okoz gondod időt fordítani az edzésekre.	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	
A sporton kívül semmi másra nem jut időm.	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	

18.) Szeretnél hivatásos sportoló lenni? (Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)

(1) Igen (2) Nem

Ha igen, látod ennek esélyét? (1) Igen (2) Nem

19.) Miképp látod, anyagiak terén nyújthat számodra elegendőt a sport?

(1) Igen (2) Nem

20.) Kik finanszírozzák a sportolásodat? Gondolj arra, hogy a sportolásod (pl. tagdíj, felszerelés, versenyzés stb.) egy hónapban 100 Ft-ba kerül. A felsoroltak között oszd fel ezt a 100 Ft-ot százalékos arányban!

(Pl. ha szüleid hozzájárulása 60 Ft – írd be 60%-ot, sportegyesületed – 40 Ft, írd be 40%-ot)

(1) Szüleim	%
(2) Sportegyesületem	%
(3) Saját magam	%
(4) Iskolám	%
(5) Edzőm	%
(6) Egyéb, és pedig.....	%

21.) Volt már valamilyen negatív élményed a sportágaddal kapcsolatban? (Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)

(1) Volt (2) Nem volt

1. Ha volt, melyek?

(Többet is bekarikázhatsz!)

- (1) Megsérültem
- (2) Nem volt időm felkészülni a következő napra az iskolába
- (3) Hosszabb időt hiányoztam az iskolából és lemaradtam
- (4) Nem mehettem el a barátaimmal szórakozni
- (5) Sokat kellett fogynom
- (6) Nagyon elfáradtam
- (7) Összeveszttem az edzőmmel
- (8) Összeveszttem valamelyik szülőmmel
- (9) Cikiztek az iskolában
- (10) Egyéb.....

22.) Mennyi ideig szeretnéd versenyszerűen űzni ezt a sportágat? Még legalább.... (Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)

(1) 2-4 évig (2) 5-8 évig (3) 8 év felett (4) Nem tudom

23.) Gondoltál arra, hogy más sportágat kellett volna választanod? (1) Igen (2) Nem

1. Ha igen, miért?

(Többet is bekarikázhatsz!)

- (1) Szerintem abban tehetségesebb vagyok
- (2) Barátaim azt a sportágat űzik
- (3) Jobban tetszik az a sportág
- (4) Szüleim, környezetem azt szeretnék
- (5) Több pénzt lehetne vele keresni
- (6) Kevesebbet kellene edzenem
- (7) Könnyebb lenne kimagasló eredményt elérni
- (8) Egyéb, és pedig.....

2. Melyik lenne ez a sportág?.....

24.) Gondoltál már esetleg arra, hogy abbahagyod a sportolást? (1) Igen (2) Nem

1. Ha igen, miért? (1) Nagyon fárasztó
 (Többet is bekarikázhatsz!) (2) Nem jut időm másra (szórakozás, barátok)
 (3) Nem jövök ki az edzőmmel
 (4) Nem jövök ki a csapattársaimmal
 (5) Nem jut időm a tanulásra
 (6) Szüleim azt szeretnék, ha abbahagynám
 (7) Sokszor megsérülök
 (8) Nem tudok majd belőle megélni
 (9) Nincs sikerélményem
 (10) Egyéb, éspedig.....

25.) Jelenlegi sportág az első, amit komolyan elkezdted űzni?

(1) Igen (Ugorj a 26. sz. kérdésre!)

(2) Nem (Folytasd a kitöltést!)

Ha nem, melyik ez a sportág?

Ezt mikor hagytad abba? éves koromban

Miért hagytad abba? (Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)

(1) Nem éreztem magam jól edzésen	(6) Nem jöttem ki a társaimmal
(2) Másik sportág jobban megtetszett	(7) Megszűnt a lehetőség a sportolásra
(3) Barátaim abbahagyták	(8) Egyéb okból, éspedig:
(4) Túl sokat kellett edzeni	
(5) Nem jöttem ki az edzőmmel	
-

Értél el valamilyen sikert ebben a sportban? (1) Igen (2) Nem

Ha igen, melyet? (Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)

- (1) Városi, helyi bajnokságot nyertem
 (2) Megyei bajnokságot nyertem
 (3) Területi bajnokságot nyertem
 (4) Országos bajnokságot nyertem
 (5) Valamilyen nemzetközi bajnokságot nyertem

26.) Van testvéred? (1) Van

Mennyi? (Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!) 1 2 3 vagy több

(2) Nincs

27.) Kivel élsz együtt? (Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!) (1) Családommal élek (2)

Egyedül élek

Ha a családdal, az együtt élők számafő, ebből:

- (1) szülő:fő
 (2) gyermek:fő
 (3) nagyszülő:fő
 (4) egyéb:fő

28.) Milyen típusú és tulajdonú házban laktok? (Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)

- (1) Saját tulajdonú családi ház
 (2) Saját tulajdonú társasházi lakás (10 lakásig)
 (3) Saját tulajdonú társasházi lakás (10 lakás felett)
 (4) Önkormányzati bérlakás
 (5) Albérlet

29.) Mit gondolsz, a környéketeken mekkora összegért lehetne a Ti lakásotokhoz hasonlókat vásárolni? *(Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)*

(1) 10 millió Ft alatt	(4) 20-25 millió Ft között
(2) 10-15 millió Ft között	(5) 25-50 millió Ft között
(3) 15-20 millió Ft között	(6) 50 millió Ft felett

30.) Körülbelül mekkora a lakás alapterülete: m²

31.) Melyik településen laksz?.....

Ha Budapesten, melyik kerületben: kerület

32.) Kérlek jelöld meg, hogy az alább felsoroltak közül a család mely javakkal rendelkezik! *(Többet is bekarikázhatsz!)*

(1) Nyaraló	(5) Számítógép
(2) Egyéb lakóingatlan	(6) Szélessávú Internet
(3) 5 évnél fiatalabb személyautó	(7) Mosogatógép
(4) 5 évnél idősebb személyautó	(8) Videó kamera

33.) Kérlek becsüld meg, hogy hány darab (bármilyen) könyvetek van! db

34.) Szüleid legmagasabb végzettsége *(Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)*

	kevesebb, mint 8 általános iskola	8 általános iskola	szakmunkás képző	gimnázium, szakközépiskola	főiskola	egyetem
Édesapád	1	2	3	4	5	6
Édesanyád	1	2	3	4	5	6

35.) Szüleid jelenleg.... *(Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)*

	Kereső	Nyugdíjas	Rokkant nyugdíjas	Munkanélküli	Háztartásbeli
Édesapád	1	2	3	4	5
Édesanyád	1	2	3	4	5

36.) Szüleid foglalkozása *(Kérlek írd be a foglalkozásukat)*

	Foglalkozása
Édesapád	
Édesanyád	

37.) Szerinted szüleid az átlaghoz képest milyen keresettel rendelkeznek? *(Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)*

- (1) Átlagosnál jóval kevesebbel
- (2) Átlagosnál kevesebbel
- (3) Átlagos
- (4) Átlagnál többel
- (5) Átlagnál jóval többel

38.)Szüleim havi jövedelméből *(Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)*

- (1) egyáltalán nem jövünk ki
- (2) csak úgy jövünk ki, ha a legszükségesebb dolgokra költünk
- (3) kijövünk és néha jut egyéb dolgokra is (új ruha, cipő, mozi stb.)
- (4) jól kijövünk és rendszeresen félre is tudunk tenni

39.)Szüleidtől kapsz rendszeresen havi zsebpénzt? (1) Igen (2) Nem

- Ha igen, körülbelül mennyit?
- (1) 1.000 Ft alatt
 - (2) 1.001 – 5.000 Ft között
 - (3) 5.001 – 10.000 Ft között
 - (4) 10.001 Ft felett

40.)Van a sportból származó valamilyen bevételed? (Gondolj például az étkezési jegyre, ruhapénzre stb.) *(Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)* (1) Van (2) Nincs

- Ha van, körülbelül mennyit?
- (1) 10.000 Ft alatt
 - (2) 10.001 – 20.000 Ft között
 - (3) 20.001 – 50.000 Ft között
 - (4) 50.001 Ft felett

41.)Tanuló vagy még? *(Kérlek, karikázd be a megfelelő számot!)*

- (1) Igen (2) Igen, magántanuló vagyok (3) Nem

- Ha igen (1 vagy 2), milyen típusú intézménybe jársz?
- (1) Általános iskola
 - (2) Szakmunkásképző
 - (3) Gimnázium
 - (4) Szakközépiskola
 - (5) Főiskola
 - (6) Egyetem

42.)Kérlek, röviden írd le, hogy melyek azok a célok, amelyeket el szeretnél érni! A sportcélok mellett kíváncsi vagyok az egyéb céljaidra is, azokat is bátran írd meg!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Válaszaidat köszönöm, további sportsikereket kívánok!

Központi Sportiskola 1976-os kérdőíve

Központi Sportiskola
Módszertani Osztálya
Budapest XIV.,
Istvánmezei út 3.
Tel: 342-963

69

317210107

K É R D Ő Í V

A./ ÁLTALÁNOS VONATKOZÁSU ADATOK

Név: apa, gondviselő, anya
/Kérjük a megfelelő szót húzza alá!/
.....

14 1./ Lakcím:

39 2./ Életkora: 39 év.

6 3/a. Legmagasabb iskolai végzettsége: Egyetem.....

3/b. Munkahely megnevezése: Kállai Éva Évi Szakközép-
iskola.....

3/c. Beosztása: Vezető tanár.....

07 4./ Havi keresete: 4000 Ft.

5/a. A közös háztartásban, az Önön kívül keresettel /fizetés,
nyugdíj, életjáradék stb./ rendelkezők száma: 1 fő.

5/b. Keresetük összege összesen /az Ön keresetén kívül/: 6000 Ft.

04 5/c. A közös háztartásban élők száma: 4 fő.

6/a. Milyen típusu házban laknak /a megfelelőt húzza alá!/?

1. családi ház

2. bérház /15 lakásig/

3. bérház /15 lakásnál több/

4. egyéb, és pedig

6/b. Milyen típusú lakásban laknak? /a megfelelőt húzza alá!/
 2

1. Saját tulajdonú:	1. öröklakás
	2. szövetkezeti lakás
2. Állami tulajdonú:	1. tanácsi bérlakás
	2. szolgálati lakás

3. Egyéb, éspedig

089 6/c. A lakás alapterülete: ... 89 ... m²

6/d. Sorolja fel, milyen helységekből áll a lakás?

Két szoba, hal kamort

23 7./ Az alább felsoroltak közül aláhúzással jelölje meg, amivel a család rendelkezik:

Vikandtelek, nyaraló, hétvégi ház, gépkocsi.

0024 B./ SPORTTEVÉKENYSÉGRE VONATKOZÓ INFORMÁCIÓK

8./ 18 éves koráig hol élt a leghosszabb ideig?

3 ... Nagyfűtő /helység neve/

9./ Volt-e lehetősége ott az aktív sportolásra?

/A megfelelőt húzza alá!/
 1

1. igen

2. nem

- 3 -

10/a. Életének melyik időszakában kezdett érdeklődni a sport iránt? /A megfelelőt húzza alá!/
 1. 6-10 éves korában
 2. 10-14 éves korában
 3. 14-18 éves korában
 4. 18 éves kora után
 5. nem érdeklődött

10/b. Sport iránti érdeklődése miben nyilvánult meg?
 /A megfelelőt húzza alá!/
 1. Aktívan részt vett sporttevékenységben
 /az iskolai kötelező testnevelésen kívül/
 2. Sporteseményeket látogatott
 3. Sportközvetítéseket nézett, vagy hallgatott
 4. Sportról olvasott
 5. Sportról beszélgatett

11/a. Ha aktívan sportolt, a felsorolt sportágak közül melyeket
 Űzte, hány éves korától - hány éves koráig, milyen gyako-
 risággal?

02 13182
20 14182
21 20252

	Hány éves korától hány éves koráig	naponta	hetente 1-2-szer	havonta 1-2-szer	évente 1-2-szer
01. Atlétika	13 év - 18 év	1	2	3	4
02. Torna	1	2	3	4
03. Úszás	1	2	3	4
04. Labdarugás	1	2	3	4
05. Kézilabda	14 év - 18 év	1	2	3	4
06. Kosárlabda	1	2	3	4
07. Röplabda	20 év - 25 év	1	2-3	3	4
08. Turisztika	1	2	3	4
09. Evezés	1	2	3	4
10. Tenisz	1	2	3	4
Egyéb, éspedig					
.....		1	2	3	4
.....		1	2	3	4
.....		1	2	3	4
.....		1	2	3	4
.....		1	2	3	4

11/b. Vett-e részt versenyeken, és ha igen, mely sportágban /sportágakban/?

1. igen 2. nem

Igen válasz esetén tüntesse fel a sportágat, /sportágakat/ és hogy hány éves korától hány éves koráig üste versenyen.

102 1318
120 1418
121 2025

Sportág: Hány éves korától-hány éves koráig

1. Atlétika 13 év - 18 év

2. Kézilabda 14 év - 18 év

3. Röplabda 20 év - 25 év

4.

- 5 -

11/c. Kérjük, jelölje meg, hogy az Ön által versenyszerűen használt sportágakban milyen szintet ért el! /Karikázza be a válasznak megfelelő számot!/
 Sportág: válogatott szint Egyéni-sportág I-II. o. III-IV. o. Csoport-sportág NB. I-III. területi /megyei-járásai/

Sportág:	válogatott szint	Egyéni-sportág I-II. o.	III-IV. o.	Csoport-sportág NB. I-III.	területi /megyei-járásai/
1. <i>Atletika</i>	1	2	3	2	3
023 2. <i>Kézilabda</i>	1	2	3	2	3
203 3.	1	2	3	2	3
4.	1	2	3	2	3

12./ Jelenleg végez-e valamilyen testmozgást az alább felcsoportok közül. Tüntesse fel azt is, hogy kivel, és milyen gyakran végzi. /Pl. gyerekkel, házastársal, családtaggal, barátokkal, esetleg sportegyesületben belül stb./ A megfelelő gyakoriságot karikázza be!

	kivel végsi	naponta	hetente 1-2-szer	havonta 1-2-szer	évente 1-2-szer
01 Uszás	1	2	3	4
02 Futás, /kocogás/ <u>családtaggal</u>	1	2	3	4
03 Labdajátékok	1	2	3	4
04 Gimnasztika <u>családtaggal</u>	1	2	3	4
05 TV torna <u>családtaggal</u>	1	2	3	4
06 Kirándulás/gyalogtúra, <u>családtaggal</u>	1	1*	3	4
07 Vizitúrizmus	1	2	3	4
08 Sielés	1	2	3	4
09 Tenisz	1	2	3	4
10 Asztalitenisz	1	2	3	4
Egyéb fizikai tevékenység, árapadiga					
11	1	2	3	4
12	1	2	3	4
13	1	2	3	4

0233

0433

0531

0632

- 4 -

13./ Az Ön által megítél fontosságuk sorrendjében 1-től növekvő sorrenddel/1., 2., 3., stb./ lássa el az alábbi felsorolt kijelentéseket:

A sportban az a legfontosabb, hogy:

- 45125
- 4. érmeket, bajnokságokat lehet nyerni, hírnévre lehet ezért tenni
 - 5. anyagilag könnyebben lehet érvényesülni, sokat lehet utazni
 - 1. erős, edzett, egészséges szervezetre lehet ezért tenni
 - 2. új barátokat lehet szerezni, résztvenni a közösségi életben
 - 3. Egyéb, mégpedig: *12. akarat erő növelése, ...*
...ellenálló képesség fokozása...

14/a. Véleménye szerint nagyon fontos, eléggé fontos, sem nagyon fontos, vagy egyáltalán nem fontos az, hogy az állam az élsportolókat támogassa. /a megfelelőt húzza alá!/
1

- 1. nagyon fontos
- 2. eléggé fontos
- 3. sem nagyon fontos
- 4. egyáltalán nem fontos

14/b. Véleménye szerint milyen mértékben vonhat el az állam anyagi eszközöket más területekről az élsport támogatására. /A megfelelőt húzza alá!/
2

- 1. egyáltalán nem teheti meg
- 2. bizonyos összegeket elvonhat
- 3. minden szükséges összeget elvonhat e célra.

- 7 -

15/a. Mennyire fontos az Ön számára, hogy gyermeke kiemelkedő sporteredményt érjen el. /A megfelelőt húzza alá!/
 1. nagyon fontos
 2. eléggé fontos
 3. nem nagyon fontos
 4. egyáltalán nem fontos

15/b. Tehetségesnek tartja-e a sportban gyermekét /A megfelelőt húzza alá!/
 1. igen
 2. nem
 3. nem tudja

15/c. Véleménye szerint hetente hány edzésen kellene résztvennie gyermekének megfelelő ütemű sportbeli fejlődése érdekében? /A kívánatosnak tartott gyakoriságot karikázza be!/
 14 éves koráig 14-18 éves korában 18 éves kora után

h e t e n t e		
1	1	1
2	2	2
3	3	3
<u>4</u>	4	4
5	<u>5</u>	5
6	6	<u>6</u>
7 vagy több	7 vagy több	7 vagy több

- 8 -

16./ A világ legjobb sportolói gyakran napi 6-8 órát töltenek edzéssel. Ha az Ön gyermeke sportágában kiváló képességeket árulna el, megengedhetőnek tartaná-e, hogy anyai időt töltsön edzéssel /a megfelelő kijelentést húzza alá! /

1. igen:

1. mert másképpen nem lehet helytállni a nemzetközi versenyeken
2. mert a sportban szerzett testi és akaratni tulajdonságokat máshol is hasznosíthatja

22

2. nem:

1. mert a túlhajtott edzés testi és lelki károsodáshoz vezethet
2. mert a túl sok edzés elvonja a tanulástól a munkától és az egyéb hasznos társadalmi tevékenységektől.

17/a. Véleménye szerint hány éves korában dől el, hogy gyermeke élsportoló lehet-e, vagy sem?

16

15-16 éves
életkor

17/b. Ha úgy alakul, hogy nyilvánvalóvá válik, hogy gyermekéből nem lehet élsportoló, akarja-e, hogy tovább sportoljon?

1. igen

2. nem

3. nem tudja

A

- 9 -

17/c. Ha igen, milyen formában? /A megfelelőt húzza alá!/
A

1. versenyszerűen

2. egyesületi keretek között, de ne versenyezzon

3. egyesületen kívül, csak testedzéseként

18./ Véleménye szerint kinek van a legfontosabb szerepe
gyermek rendszeres edzésátogatásának kialakításában?
/Kérjük, hogy az Ön által megítélt fontossági sorrend-
nek megfelelően 1-4-ig terjedő sorszámmal lássa el a
felsoroltakat!/
3241

...³..... azülők

...²..... edző

...⁴..... testnevelő tanár

...¹..... a gyermek saját elhatározása.

120974

19./ Kérik, hogy az alábbi időrendi táblázatban ténylegesen fel-
gyermekke kivonatoltsanak itt a napirendjébe.

Óra	Tevékenység
0-1	Alvás
1-2	Alvás
2-3	Alvás
3-4	Alvás
4-5	Alvás
5-6	Alvás
6-7	Reggelizés, mosakodás, készüldés
7-8	Iskolába mennek
8-9	Iskola
9-10	Iskola
10-11	Iskola
11-12	Iskola
12-13	Iskola
13-14	Ébéd
14-15	Pihenés
15-16	Tanulás
16-17	Tanulás
17-18	Edzés
18-19	Edzés
19-20	Vacsonyi, pihenés
20-21	Játék, TV
21-22	Alvás
22-23	Alvás
23-24	Alvás

Mélyinterjú az utánpótlás-nevelésben dolgozó szakemberekkel

A megkérdezett neve és sportága:

A mélyinterjú helyszíne és időpontja:

A rögzített file neve és az átírás időpontja:

Megkérdezett sportkarrierje és sportvezetői karrierje

1.) **Kérem, mesélje el, hogy gyerekkorában miképp került kapcsolatba a sporttal, mely sportágat kezdte el űzni?**

Alkérdezések:

(1) Kinek a biztatására kezdett el sportolni? Űzött valamilyen sportot versenyszerűen?

(2) Miért választotta azt a sportágat, amit a legtöbb ideig Űzött és amelyben a legeredményesebb volt?

(3) Mi volt a legjobb eredmény, amit a felnőtt kor küszöbéig (21-22 éves koráig) elért?

(4) Kezdő sportolóként milyen célokat tűzött ki maga elé? A sportkarrier előre haladásával változtak ezek a célok?

2.) **Felnőttként hivatásszerűen Űzte a sportot?**

Alkérdezések:

(1) Szerződéses jogviszony, sportállás?

(2) Megérte-e? (anyagilag, erkölcsileg)

(3) Legjobb eredmény

(4) Milyen idős korában hagyta abba a versenysportot és mi volt ennek az oka?

3.) **Milyen, a sporthoz köthető és a sporthoz nem köthető végzettséggel rendelkezik?**

Alkérdezések:

(1) „Polgári” hivatás, annak ideje

(2) Elhagyta-e a sportközeget (ha igen miért és mennyi ideig, miért tért vissza)?

4.) Kérem, beszéljen a sportszakmai életútjáról!

Alkérdések:

- (1) Hol kezdte, mely egyesületnél, esetleg szövetségnél?*
- (2) Mi volt a célja, mit szeretett volna elérni?*
- (3) Utánpótlás korúak sportjával mikor kezdett el foglalkozni?*
- (4) Hogy érzi, a sportágán belül hogyan alakul a szakmai ranglétra? Az utánpótlás-neveléssel foglalkozó szakemberek szakmailag mennyire elfogadottak?*

Héraklész program és társadalmi környezet

5.) Hogy került kapcsolatba a Héraklész programmal?

Alkérdések:

- (1) Mióta Héraklész sportági vezető? Hogyan lett Önből Héraklész sportági vezető (hogyan nevezték ki?)*
- (2) Ismeri a programon belül más sportágak működési rendjét? Mit gondol, mennyire tér el az Ön sportágának működése más sportágakétól?*
- (3) Hogyan látja különböző sportágak pozícióját a programon belül? Ön szerint van – bármilyen tekintetben – jobb pozícióban lévő sportág és van rosszabb pozícióban lévő? Tudna sorrendet állítani a sportága között?*

6.) Össze tudná hasonlítani sportágának 15 évvel ezelőtti és mai kiválasztási rendszerét?

Alkérdések:

- (1) Miképp kezd el valaki ezt a sportágat űzni, kinek van a legnagyobb szerepe ebben*
- (2) Milyen nehézségekkel kell megküzdeni (egyesülethiány, edzőhiány, létesítményhiány, drága felszerelés stb.)*
- (3) Mikor volt nagyobb a lemorzsolódás 10-15 éve vagy napjainkban?*
- (4) Miképp válhat valaki a Héraklész program (Bajnok és Csillag) tagjává?*
- (5) Ön szerint a program biztosítani tudja, hogy a tehetséges sportolók bent maradjanak a rendszerben?*
- (6) Mi lesz azokkal a sportolókkal, akik egy adott évben nem lesznek a keret tagjai? Hogyan látja, később lehetőségük van még bekerülni?*
- (7) Hogyan látja, mennyi az a sportolói létszám, amely közül napjainkban kikerül egy igazán tehetséges sportoló?*

7.) **Milyen a sportág magyarországi lefedettsége?** (Egyesületek száma és eloszlása (kiemelkedő területek, centrumok megléte), sportolók létszáma, utánpótlás korúak (6-13 illetve a 14-23 éves sportolók) körülbelüli száma)

8.) **Miképp látja, milyen társadalmi közegből érkeznek a sportágba a sportolók?**

Alkérdeések:

(1) Szülők anyagi és társadalmi háttere, sporthoz való hozzáállása, szülők sportmúltja

(2) Esetleg régebben (15-20 éve) mennyiben volt ez másképp?

(3) Van ötlete, valamilyen javaslata arra, hogyan lehetne támogatni a rosszabb társadalmi helyzetben lévő tehetséges sportolókat?

9.) **Mennyi edzésév szükséges ahhoz, hogy egy fiatal tehetséges sportoló 17-18 éves korára odaérjen a legjobbak közé?** (Mi a véleménye, milyen idős korban kell elkezdni a sportág-specifikus edzéseket?)

10.) **Naponta hány óra edzés kell ahhoz, hogy ezt az eredményt elérjék?**

Alkérdeések:

(1) Hogyan egyeztethető össze ez az edzésmennyiség a tanulással? Kell-e valamit tenni (és ha igen, mit) a Héraklész programon belül annak érdekében, hogy a sportolók folytassák tanulmányaikat?

(2) Esetleg régebben (15-20 éve) mennyiben volt ez másképp?

(3) Ön szerint egy Héraklészes sportolónak jut ideje a sport és a tanulás mellett egyéb dolgokra is (barátok, szórakozás)?

11.) **Merre tart a sportág?** Egyre elismertebb és közkedveltebb lesz a fiatalok körében, vagy egyre kevesebben választják? Hogy gondolja, milyen lesz a sportága 10 év múlva? Ön szerint milyen a média és a sportág viszonya?

12.) **Hogyan értékelné a Héraklész program struktúráját, mi az, ami pozitívum és min kellene változtatni annak érdekében, hogy jobban működjön (az Ön sportágában és átfogóan) a program?**

Dokumentumelemzésbe bevont dokumentumok listája

- 1) 24/1993. (IV.9.) OGY. Határozat A testnevelés és a sport megújításának koncepciójáról
- 2) 1996. évi LXIV. törvény a sportról
- 3) 2000. évi CXLV. törvény a sportról
- 4) 2004. évi I. törvény a sportról
- 5) Sport XXI. Nemzeti Sportstratégia
- 6) Fehér könyv. Helyzetkép a magyar sportról
- 7) Központi Sportiskola módszertani füzetek (1976-1986)
- 8) Központi Sportiskolában sportoló fiatalok személyi kartonjai (1976-1986)
- 9) Központi Sportiskola szakosztályainak éves beszámolóit (1972-1983)
- 10) Nemzeti Utánpótlás-nevelési Intézet majd Nemzeti Utánpótlás-nevelési és Sportszolgáltató Intézet Utánpótlás-nevelési Igazgatóságának szakmai beszámolóit az Ifjúsági és Sportminisztérium majd a Gyermek-, Ifjúsági és Sportminisztérium majd az Önkormányzati Minisztérium Nemzeti Sporthivatalának/Sport Szakállamtitkárságának (2003-2008)
- 11) Előterjesztések illetve beszámolók a Parlament Sport- és Turisztikai bizottságának a Nemzeti Utánpótlás-nevelési Intézet majd Nemzeti Utánpótlás-nevelési és Sportszolgáltató Intézet Utánpótlás-nevelési Igazgatósága által felügyelt programokról (2003-2008)